EĞİTİM SOSYOLOJİSİ

Adem İnce

ve Genişletilmiş
ASKI

Adem İnce, *1987 doğumlu İnce, 2009'da Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünden mezun olmuştur. Ardından Millî Eğitim bursuyla gittiği İngiltere'de "Endüstri Devrimi ve Kemalizm Bağlamında Türk Eğitim Sisteminde Yaratıcılık" isimli teziyle Manchester Üniversitesi'nde yüksek lisansını (2012), "Türkiye'de Millî Eğitim Sistemi ve Kürd Meselesi" isimli teziyle de Leeds Üniversitesi Sosyoloji bölümünde doktorasını (2016) tamamlamıştır. Hâlihazırda Samsun Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.*

Eğitim sosyolojisi ve sosyoloji üzerine bilimsel dergilerde çeşitli makaleleri yayımlanmış olan yazarın Turkey's Kurdish Question from an Educational Perspective (Lexington Books, 2017), Cemil Meriç: Bir Fikir Arkeoloğu (Bir Yayıncılık, 2018), Eğitim Sosyolojisi (Bir Yayıncılık, 2019) ve Eğitilmiş İnsanın İmali (İnsan Yayınları, 2020) isimli kitapları mevcuttur.

Eğitim Sosyolojisi

Adem İnce

Bir Yayıncılık
Oruç Reis Mah. Tekstilkent Cad. Tekstilkent Sitesi B-05 Apt.
No:10 Ah-104, 4235 Esenler/İSTANBUL
www.biryayincilik.com - iletisim@biryayincilik.com
biryayincilik@gmail.com

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ
ADEM İNCE

ısbn: 978-605-68879-7-0

bir yayıncılık: 18
sosyoloji: 6

birinci baskı: ocak 2019
ikinci baskı: mart 2021

yayınevi sertifika no: 45356

© 2018, 3D Basım Yayın Dağıtım Reklamcılık Sanayi ve Dış Tic. Ltd. Şti

Kitabın tüm yayın hakları 3D Basım Yayın Dağıtım Reklamcılık Sanayi ve Dış Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni olmaksızın hiçbir elektronik, optik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

kapak - iç düzen: tekin öztürk

baskı-cilt: akpınar huzur yayındağıtım paz.tic.ltd.şti.
alemdar mah. çatalçeşme sk. yücer han no:46/1 fatih/istanbul
matbaa sertifika no: 44713

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla..

İçindekiler

Bölüm 1: Kelimeler ve Kavramlar 11
Eğitim & Maarif 12
Hocadan öğretmene, talebeden öğrenciye 14
Talim & Terbiye 16
Kendini Gerçekleştirme & Kemâle Erme 17
Maarif & Bildung 19
Sosyoloji 20
Sosyolojik bakış açısının önemi üzerine 21
Toplumsal Kurum 23

Bölüm 2: Sosyolojide Temel Yaklaşımlar 25
İbn Haldun [1332-1406] 25
Saint Simon [1760-1825] 27
Auguste Comte [1798-1857] 28
Herbert Spencer [1820-1903] 29
Klasik Sosyologlar 32
Karl Marx [1818-1883] 32
Marx'ın alt yapı-üst yapı ayrımı 32
Emile Durkheim [1858-1917] 34
Max Weber [1864-1920] 36

Bölüm 3: Klasik Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları 39
Eğitim Sosyolojisinin Teşekkülü 39
İbn Haldun ve Eğitim Sosyolojisi 41
İşlevselcilik 43
İşlevselci Yaklaşımın Zayıf Yönleri 45
Çatışmacı Yaklaşım 46
Neo-Marksist Düşüncede Eğitim 49
Çatışmacı Yaklaşımın Zayıf Yönleri 53
Yorumcu Yaklaşım 54

Bölüm 4: Çağdaş Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları 57
Pierre Bourdieu: Eşitsizliğin Yeniden Üretiminin Kültürel Veçhesi ... 57
Michel Foucault: Neoliberal Eğitim Anlayışının Tenkidi 59
Zygmunt Bauman:
Balistik Füzeden Akıllı Füzeye/Dışerklikten Özerkliğe 67
Henry Giroux: Eleştirel Pedagoji 69
Postmodern Yaklaşım 70
Radikal Pedagoji: Okulsuz Toplum – Ivan Illich 72
Michael Young: İdeolojik Endoktrinasyon 75

Bölüm 5: Türkiye'de Eğitim Sosyolojisi 79
Ziya Gökalp 79
Prens Sabahattin 81
Abdullah Cevdet 82
Nurettin Topçu 84

Bölüm 6: Toplumsal Kurumlar ve Eğitim 87
Aile ve Eğitim 88
Siyaset ve Eğitim 89
Ekonomi ve Eğitim 91
Hukuk ve Eğitim 92
Din ve Eğitim 92
Bir Toplumsal Kurum Olarak Eğitimin Kendine Özgü Yönleri 93
Eğitimin Rolü 95
Eğitimin Temel İşlevleri 97

Bölüm 7: Eğitim ve Kültür 99
Kültür 99
Kültürün Sınıflandırılması 100
Maddi kültür 100
Maddi olmayan kültür 101
Kültürel gecikme 102
Alt ve üst kültür 102
Küreselleşen dünyada kültür 103
Kültürdeki değişimin eğitime etkileri 106
Küreselleşmenin millî eğitime etkileri 109
Farklı Açılardan Okul 114
Okul Kültürü 115

Bölüm 8: Eğitim ve Toplumsallaşma 117
Yapısal Kişilik Kuramı – Sigmund Freud 118
Ayna Benlik Kuramı – Charles Cooley 119
Sosyal Benlik ve Rol Alma Kuramı – Herbet Mead 120
Ferdin Toplumsallaşması 120
Toplumsallaşmayı Etkileyen Sebepler 121
Toplumsal Rol 126
Rol Çatışması 127
Toplumsallaşmanın Temel Aracıları 127
Kreş 127
Okul 129
Arkadaş Çevresi 129
Kitle İletişim Araçları 130
Devlet 137

Bölüm 9: Günümüz Kişilik Özellikleri 145
1. Benmerkezcilik ve egoizm 146
2. Konformizm 148
3. Narsisizm 148
4. Hedonizm 149
5. Sürekli tüketme arzusu 149
6. Sürekli borçlu olma durumu 150
7. Kestirme yoldan güç, para ve statüye sahip olma isteği 151
8. Toplumsal sorumluluk üstlenmeme 153

Bölüm 10: Toplumsal Süreçler ve Eğitim 155
Toplumsal Tabakalaşma 155
Eğitim Ne Yapabilir? 158
Fırsat Eşitliğinin Önündeki Engeller 161
Toplumsal Değişme ve Eğitim 163
Teknoloji 163
Teknoloji ve Değişim 165
Eğitimdeki Dönüşüm 165

Kaynakça 169

BÖLÜM 1

Kelimeler ve Kavramlar

Bölüm Özeti

Bu bölümde Eğitim Sosyolojisi'nin temel kavramları ele alınıp irdelenecektir. Eğitim, öğretim, maarif, talim, terbiye, Bildung, sosyoloji ve toplumsal kurum gibi eğitim sosyolojisi konularının ele alınışında hayati role sahip belli başlı kavramların vuzuha kavuşturulması eğitim sosyolojisi tartışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kavramların yanı sıra sosyoloji ile birlikte ayriyeten sosyolojik bakış açısının da neden ehemmiyeti haiz olduğu meselesi ele alınarak eğitime yönelik sosyolojik perspektifin bize nasıl bir bakış açısı kazandırabileceğine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, maarif, talim, terbiye, öğretim, Bildung, sosyoloji, toplumsal kurum, sosyolojik bakış açısının önemi

Eğitim & Maarif

Eğitim, akademisyenlerimizin dillerine pelesenk ettikleri meşhur ifade ile "*bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği meydana getirme süreci*"[1] olarak tanımlanır. Fakat "eğitim" kelimesinin etimolojik tahlilini yapmadan girişilecek olan her tarif aslında "*efradını câmi, ağyarını mâni*"[2] bir tanım ortaya koymaktan uzak olacaktır. Sevan Nişanyan'ın, Cumhuriyetin erken döneminde başlatılan Türkçe'nin sadeleştirilmesi politikalarıyla birlikte öne çıkarılan "öztürkçe"nin güdüklüğünü ortaya koymak için yazmış olduğu *Etimolojik Sözlüğü*'ne başvurduğumuzda eğitimin "igidmek"ten türetilmiş olduğunu görürüz. Nişanyan, eğitimin kökeni olan "igidmek"in, "*hayvan veya köle beslemek, yetiştirmek*" anlamına geldiğini söyler.

Kelimenin tarihî kaynaklardaki kullanımına da değinen Nişanyan, kelimenin ilk kez Orhun Yazıtlarında [735] "*ol yılkıg alıp igittim*" [o atı [sürüsünü?] alıp besledim] şeklinde geçtiğini not eder.[3] Daha sonra *semantik müdahale*ye maruz kalan kelime, 1936 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde karşımıza "*eğitme, terbiye etmek ki kuvvet ve kudret sahibi olacak vasıtaları vermek manasınadır.*" tanımıyla çıkıverir. Ziya Selçuk ise kelimenin ilk kez 1935 yılında *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nda "terbiye" anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Kelimenin 1930'lu yıllarda 'terbiye'nin mukabilinde kullanılmaya başlandığı bir vakıadır. Pekiyi 'terbiye' kelimesi neden terk edilerek böyle bir değişikliğe gitme ihtiyacı hasıl olmuştur?

Muhtemelen Cumhuriyetin ilk döneminde yeni harflere geçişle birlikte başlayan dilde sadeleşme hareketinin getir-

1 Ertürk, S. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe, 1972, sh. 12.
2 Ne eksik ne fazla, olduğu gibi.
3 Detaylı bilgi için bkz. Nişanyan, S. *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018, sh. 213.

miş olduğu "*Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçeden çıkaralım*" yaklaşımı, *terbiye* yerine *eğitim*in ikame edilmesini netice vermiş olmalıdır. Terbiye, büyütme, yetiştirme ve suda yumuşatma anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelime.[4] Umumî anlamda eğitime karşılık gelen kelime ise terbiye değil, maariftir. Maarifin kökü ise *irfan*a ve *marifet*e dayanır. İrfan, ismini ilim ile birlikte "ilim ve irfan" şeklinde sıkça duyduğumuz, lakin ilimden farkının ne olduğunu çok da bilmediğimiz bir kelime. İlim, malûmata tekabül eder, yani bilgiye. İlim/bilgi sahibi kişiye bu yüzden âlim/bilgin denir. Hâlbuki irfan, daha derin, daha engin manaları muhtevidir. Nitekim irfan/hikmet sahibi kişiye ârif/bilge denir. William Stoddart, irfanı "kalbî bilgi" olarak mütalaa eder ve irfanın içimizde yer edinmesi hâlinde aklın da berraklaşacağını öngörür.[5] Aklın berraklaşması, insanın etrafında cereyan eden olgu ve olayları daha net bir şekilde görebilmesini sağlayan bir netliği beraberinde getirir. "Ârifler seyrana çıkmış, seyr var seyr içinde." kadim deyişi, tam da bu netliğin beraberinde getirdiği seyir içindeki seyirlerin varlığının mümkün kılınışını gündeme getirir.

Maarif[6], ifade ettiği anlamlar itibariyle bu denli köklü bir kelimeye tekabül ediyorken, eğitim ise "hayvan terbiye etmek"ten öteye gitmeyen köksüz bir kelime olarak karşımıza çıkar. Ve maarifin terk edilerek eğitimin hâkim kılındığı günümüz Türkiye'sinde artık insanların eğitilip hayvanların terbiye edildiği[7] bu çelişki zemininde yukarıda zikredilen

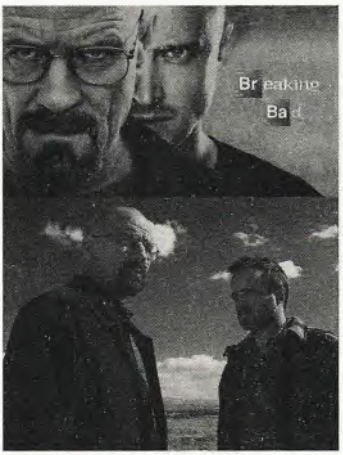
4 Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de ifadesini bulan "Rab" sıfatı da "terbiye eden" anlamına gelmektedir. Öyle ki, bazı müfessirler [tefsirciler] talim ve terbiye içeren ve insanı inşa eden âyetlerde "Rab" ifadesinin özellikle kullanıldığını ifade etmişlerdir.

5 Stoddart, W. "Eğitimde Kültürün Rolü." İçinde: Editör: J. Casewit, *Geleneğin Işığında Eğitim*. İstanbul: Edam, 2018, sh. 55.

6 Nitekim Anglosaksoncada/İngilizcede kullanılan "education" kelimesinin etimolojisine baktığımızda da kelimenin Lâtince terbiye etmek [bring up] anlamına gelen "educare" kelimesinden türediğini görürüz.

7 Osman Hamdi Bey'in o meşhur olan ve "kaplumbağa terbiyecisi" diye tesmiye olunan tablodaki terbiye, "alıştırma" anlamındadır ve insan terbiyesinden farklılık arz eder.

sebeplerden ötürü üzerinde düşünülmesi gereken bir manzara ile karşı karşıya olduğumuz pekâlâ söylenebilir.

Breaking Bad

50'li yaşlarda bir Kimya öğretmeninin, akciğer kanseri olduğunu öğrendikten sonra ailesine para temin etmek için uyuşturucu üretimine başlamasıyla hayatındaki inanılmaz değişimi konu alan "Breaking Bad" dizisinde dizinin oldukça zeki olan ana karakteri Walter White'ı oynayan başrol oyuncusu Bryan Cranston, Oxford Üniversitesi'nde öğrencilerle yapmış olduğu bir sohbet esnasında "Sizin diziden çıkarmış olduğunuz en önemli ders nedir?" sorusuna, "Diziden öğrendiğim en önemli şey, 'intelligent' [akıllı] ile 'wise' [bilge] arasındaki farktır. Walter White, çok akıllı [intelligent] bir karakter, ama kesinlikle bilge [wise] değil!" şeklinde cevap vermişti. Esasında âlim/bilgin [ilim sahibi] ile ârif/bilge [irfan sahibi] arasında da çok benzer bir farklılık mevcuttur. Bilgeliğin ve hikmetin bir kenara atılarak malûmatfuruşluğun fazlasıyla önemsendiği günümüzde "irfan" kavramının günümüz gençliği için daha da önemli hâle geldiğini pekâlâ söyleyebiliriz.

Hocadan öğretmene, talebeden öğrenciye

Martin Heidegger, "Dil, varlığın evidir." der.[8] Kelimelerin, zihin dünyamızı şekillendirdikleri hakikatini hesaba katarsak kelimelere yapılan müdahalelerin zamanla zihnimize yani düşüncelerimize metastaz yapacağını[9] görmekte zorlanmayacağımız aşikâr. Semantik müdahale, her zaman zihnî müdahaleyi netice verir. Zaten kelimelere semantik

8 İfadenin orijinali şöyledir: *"Language is the house of Being"* Bkz. Heidegger, Martin. *"Letter on Humanism"* içinde: D. F. Krell [ed.], *Basic Writings*. London: Routledge, 1978, sh. 213-265.

9 Metastaz, tıp dilinde kanserli hücrenin bir organdan başka bir organa "sıçramasını" ifade eder. Semantik müdahaleyi bu denli olumsuz gördüğümden teşbihen bu ifadeyi kullanmayı tercih ettim.

olarak müdahale etme isteğinin altında zihnî yapıyı değiştirme isteği yatar. Cemil Meriç, kelime değişimlerine örnek sadedinde hocadan öğretmene, talebeden öğrenciye olan değişimi ele alır ve bunu tenkit eder:

> Hoca öğretmen oldu, talebe öğrenci. Öğretmen ne demek? Ne soğuk, ne haysiyetsiz, ne çirkin kelime. Hoca öğretmez, yetiştirir, aydınlatır, yaratır. Öğrenci ne demek? Talebe isteyendir; isteyen, arayan, susayan.[10]

Meriç'e göre hocanın görevi, salt öğretmeden ibaret değildir. Hoca aynı zamanda talebe yetiştiren ve yetiştirdiklerini bilginin ışığı ile aydınlatan bir yol göstericidir. Jiddu Krishnamurti de Meriç'e yakın bir şekilde "Eğer bir öğretmenin yegâne uğraşı bilgi aktarımıysa öyleyse o sadece canlı bir bilgisayardır" der ve akabinde de öğretmenin "eylemin insani karmaşasıyla" ve "iyinin gelişimini esas alan bir yaşam tarzıyla" ilgilenmek gibi çok daha elzem sorumluluklarının olması gerektiğini ifade eder.[11] Öğretmen kelimesinde ise yalnızca öğretmeye odaklanan, öğretmeye indirgenen bir anlam karşılar bizi. Talebe ile öğrenci arasındaki fark da oldukça benzer. Talebe, isteyen, susayan, talip olandır Meriç'e göre. Öğrenme eyleminin öznesi. Pekiyi ya öğrenci? Öğrenen, yani edilgen, yani öğrenme eyleminin nesnesi. Hâsılı yapılan değişim hocayı salt öğretici konuma indirgerken, talebeyi de öğrenmenin salt nesnesi hâline getirmiştir. Nitekim, günümüz Türkiye'sine baktığımızda kavramların öğrenci tipolojisini nasıl da değiştirdiğini gözlemlememiz zor olmasa gerektir. Artık "öğrenciler", *umumiyle* talip olan, bilgiyi isteyen ve bilgiye susayan karakterler yerine öğrenme isteksizliği içerisinde bocalayan ve ne istediğini, neye talip olduğunu bilmeyen edilgen bir yığın hâlini almışlardır.

10 Bkz. Meriç, Cemil. 2005. "*Bu Ülke*" İletişim: İstanbul

11 Krishnamurti, J. *Eğitim Üzerine Mektuplar*. İstanbul: Arion, 2010, sh. 45.

Talim & Terbiye

1930'lu yıllardan evvel "insanı eğitme"nin yerine kullanmış olduğumuz "terbiye" kelimesinin ihtiva ettiği anlamlar için *Kubbealtı Lûgati*'nde[12] sıralanan anlamlara göz atmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.[13] Altı farklı anlam sıralar lûgat:

1. İstenilen şekilde yetişmesini sağlamak için bir kimseye gerekli bilgi ve nitelikleri kazandırma. "*Korkuyu bir terbiye, cesareti yine bir terbiye doğuruyor.*" Cenap Şehâbeddin
2. Bu iş sonunda elde edilen ve kişinin davranışlarında, diğer insanlarda olan ilişkilerinde görülen ölçülü ve ince davranış biçimi. "*Vâlide olmak için lâzım gelen terbiye-i medeniyyeden mahrum.*" Sâmipaşazâde Sezâî
3. Görgü, bilgi. "*Gazabını tahrik eden husûsat, mutlaka terbiye-i İslâmiyyeye, insâniyete yakışmayacak şeylerdir.*" Muallim Nâci
4. Bazı yemeklere lezzet vermesi ve koyulaştırması için piştikten sonra konan, yumurta, limon veya sirke, salça, sarımsak vb. ile çeşitli şekillerde hazırlanmış karışım.
5. Hayvanı alıştırma, tâlim.
6. Hafifçe cezalandırma.[14]

Bu anlamlara üstünkörü bakarak bile terbiyenin eğitimden çok daha kapsamlı ve çok daha kuşatıcı mânâları ihtiva ettiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Bilhassa ilk üç maddede insanın yetiştirilmesine yönelik anlamlarla ifa-

12 Daha detaylı bilgi için bkz. http://lugatim.com/s/terbiye

13 Cemil Meriç, "*Kelimeleri tarif etmeden girilecek her tartışma kısır kalmaya mahkûmdur.*" der. O yüzden tarif etmenin ehemmiyetinin farkındayım.

14 Burada "*Eğip bükmeden eğitmek, ama nasıl?*" [Bkz. Bilim ve Gelecek, 139.sayı] isimli makalesinde özellikle terbiyenin "hafifçe cezalandırma" anlamından yola çıkarak terbiye kavramını "*insanı yetiştirmede onu istenilen yere yönlendirme ve hatta bunun için ceza bile verebilmenin olası oluşu*" olarak niteleyen Hasan Aydın'ın terbiye kelimesinin birçok anlamını pas geçerek meseleyi çok da doğru bir bağlamda ele almadığını vurgulamak gerekir.

desini bulan terbiyenin, salt öğrenme ile açıklanamayacak boyutta engin bir mana çeşitliliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara bir de *nefis terbiyesi* örneğinde olduğu gibi terbiyenin aynı zamanda şahsî bir eğitim yöntemi oluşu da eklendiği takdirde terbiyenin bu kuşatıcılığının talimin çok ötesinde bir yerde durduğunu teslim etmek gerekir.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin "talim ve terbiye" maddesine başvurduğumuzda ise biraz daha farklı anlamlar bizi karşılar. Mesela, Türkçeye de tercüme edilen meşhur *el-Müfredât* isimli lûgatin yazarı Râgıb el-İsfahânî'nin, terbiyeyi "*bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek*" şeklinde tanımladığı, Beyzâvî'nin ise "*bir şeyi derece derece geliştirerek kemâline ulaştırmak*" şeklinde tanımladığı bilgisi aktarılır.[15] Bu iki anlamda da terbiyenin insanı "kemâle" eriştirebilmek maksadına matuf olduğu vurgusu vardır, ki bu vurgu çağdaş eğitim anlayışındaki *kendini gerçekleştirme*[16] idealinden tefrik edilmelidir.

Kendini Gerçekleştirme & Kemâle Erme

Modern eğitim anlayışının Abraham Maslow'dan devralarak merkezine yerleştirdiği "kendini gerçekleştirme" ideali, geç kapitalist düzen dâhilinde eğitim vasıtasıyla imal edilmek istenen "birey"i kendi kendisine yatırım yapabilecek bir "süje"[17] olarak inşa etmeye matuf bir ülkü olarak tezahür eder. Brinkman'a göre "kendini gerçekleştirme tsuna-

15 Daha detaylı bilgi için bkz. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 39, sh: 515-523.

16 Malûmdur ki, Maslow'un sistematize etmiş olduğu "ihtiyaçlar hiyerarşisi" piramidi günümüz eğitim bilimlerinde hayli önemli bir yere sahiptir. İnsan ihtiyaçlarını en iptidai [basit] olandan en sofistike olana doğru sıralayan bu piramitte fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma/sevme-sevilme, saygı/saygınlık, bilme/anlama ve estetikten sonra piramidin tepesinde en sofistike ihtiyaç olarak "kendini gerçekleştirme" ideali karşımıza çıkar.

17 Türkçe'de tam karşılığı olmadığından süje olarak karşılamak zorunda kaldığım "subject", Fransızcada ve İngilizcede hem "özne" (fail) hem de nesne (tebaa/unsur) anlamlarını ihtiva eden ve dolayısıyla da insanın hem fail hem de meful olduğu bu iki yönlü inşasını gündeme getiren bir kelimedir. Süjenin niteliğine Foucault'nun eğitime yönelik görüşleri bağlamında detaylı olarak temas edeceğim.

misi, piyasanın köle ruhlu ve esnek iş gücü talebini hem karşılayıp hem de onunla suç ortaklığı yaptığından" özgürleştirici bir kavram olmaktan çok köleleştirici bir kavrama tekabül eder.[18] Piyasa ekonomisi içerisinde tüketici bir süje yaratmak isteyen neoliberal düzen, insanın nefsindeki arzu ve heyecanı tetiklemek için bireyi *kendi kendini işleyen* bir karakter olarak inşa etmeyi hedefler. Bu kendi kendini işleme süreci, rekabet temelli toplum dâhilinde öyle bir cangıl tesis eder ki, bu cangılda hayatta kalabilmek için bedenden azami derecede faydalanmak ve bu yüzden de kendini optimize etmek -her ne kadar gönüllü bir ameliye olarak görülse de aslında- bir zaruriyet olarak tebarüz eder.[19]

Bu anlamda terbiye ile gerçekleşmesi beklenen "kemâline ulaştırma" hususu, terbiyenin şahıs nezdinde vuku bulan teşekkülü ile birlikte dikkate alındığı takdirde ferdin esasen içsel hâkimiyetini söz konusu eder, zira tekâmül sürecine etki eden en önemli faktör "kendini bil" vecizesidir.[20] Kadim eğitim anlayışı tam da bu yönüyle modern eğitim mantalitesinden ayrılır, çünkü modern eğitim anlayışı ile birlikte gerçekleştirilmesi beklenen "kendini gerçekleştirme" dıştan içe doğru vuku bulan bu süreç içerisinde bireyin piyasa şartlarında daha etkin ve katılımcı bir birey olarak inşa edilmesini garanti altına almak ister. Dolayısıyla bu iki hedefi farklı dünyaların farklı insan tiplerini inşa etme tahayyülleri olarak ele almak isabetli olacaktır.

Modern eğitimin (ve kendini gerçekleştirmenin) mezkûr güdüklüğü, esasında çağdaş eğitim anlayışı ile birlikte "talim-terbiye" birlikteliğinin tefessühü neticesinde salt talimin ikame edilişinin tabii bir sonucudur. Talim, bugünkü

18 Brinkman, S. *Kişisel Gelişim Çılgınlığında Kendiniz Kalabilmek*. İletişim, 2020, sh. 30.

19 Slavoj Zizek, Batı'nın toplumsal sistemi içerisinde liberal toplumdaki kadınların cerrahi operasyonlar karşısındaki "isteklerinin" aslında bir "dayatma" olduğunu ifade ederek tam da bu optimize etme meselesini gündeme getirir. Bkz. Zizek, S. *Violence*. New York: Picador, 2008, sh. 180-181.

20 Kendini bilme vecizesinin geniş bir irdelemesi için bkz. İnce, A. *Eğitilmiş İnsanın İmali*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020, sh. 59-77.

öğretime denk düşer ve terbiyeyi gündeme getirmeyen bir talim, John Taylor Gatto'nun deyişiyle dışarıdan içeriye doğru oluşan bir alışkanlık ve davranış talimi olarak öğretimi bahis mevzu eder.[21] Bugünkü salt okul öğretimi, eğitimin enginliğini de salt bilgi ve beceri aktarma ameliyesine indirgeyerek değersizleştirme işlevini üstlenir.

Maarif & Bildung

Maarif günümüzde "okul öğretimi" olarak ele alınan eğitime nazaran talim ve terbiyeyi birlikte ele alan daha şümullü bir yaklaşım olarak tezahür eder. Bu minvalde maarifi Almancadaki *Bildung* kavramı ile özdeşleştirmek mümkündür. Nitekim *Bildung* kavramını derinlemesine analiz eden Koselleck de *Bildung*'un İngilizceye ve Fransızcaya "education" (eğitim) olarak tercüme edildiğinde kavramın ihtiva ettiği "kendini yetiştirme" (*Selbstbildung*) anlamının buharlaştığını ve bu zeminde de onun yalnızca "öğretim"e (*Ausbildung*) hapsedildiğini vurgular.[22] Hâlbuki *Bildung* bu iki anlamı mezceden bir kavramdır ve bu yönüyle onu maarife benzetmek pekâlâ mümkündür. Bugün maarif kavramındaki anlam kaybı da terbiyenin tamamiyle devre dışı bırakılması ve salt talimin (okul öğretimi) mutlaklaştırılması yoluyla gerçekleşir.

Bugün kendine hâkim olan insan değil, kendini yöneten, optimize eden ve kendine mütemadiyen yatırım yapan bir birey imal edilmek istenir.[23] Bu imal süreci de *terbiye* devre dışı bırakılarak ferdin içsel dünyasının tarumar edilmesi ve akabinde de salt *talim*in hâkim kılınması yoluyla kotarılır. Temas edilen bu kavramlar çerçevesinde bugünkü eğitim

21 Gatto, J.T. *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı*. İstanbul: Edam, 2017, sh. 113.

22 Koselleck, R. *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İletişim, 2020, sh. 113.

23 Bu bireyin nasıl imal edildiğine dair etraflıca bir yaklaşım için bkz. İnce, A. *Eğitilmiş İnsanın İmali*. İnsan Yayınları, 2020.

anlayışımızın güdüklüğü karşısında neyi kaybettiğimizin farkında olmamız gerektiğini[24] telkin ederek eğitim kelimesinin muasır çağrışımları üzerine daha fazla kafa yorulması gerektiğini tebarüz ettirerek bu faslı kapayayım.

Sosyoloji

Sosyoloji, akla gelen ilk ve en genel manasıyla toplum bilimdir. Bu anlamda kişilerden ziyade toplumları, toplumsal olgu ve olayları, toplumun işleyişini ve yapısını sistematik olarak nesnel yöntemlerle incelemeyi amaçlayan bir bilim dalıdır. *Sosyoloji* kelimesinin bu alanı tanımlamada ilk kez Auguste Comte tarafından kullanıldığını biliyoruz. Her ne kadar birçok kaynakta sosyolojinin "babası" Comte olarak geçse de esasında sosyolojinin mazisi çok daha eskiye gider. *Mukaddime* isimli kitabında toplumu inceleyen ve toplumsal olay ve olguları yorumlayan İbn Haldun, sosyolojik yorumlama becerisini bu eserinde yoğun bir şekilde kullanmış ve mezkûr ilmi de *ilm-i umran* olarak isimlendirmiştir. Bu yüzden Cemil Meriç, İbn Haldun'u sosyolojinin kurucusu olarak görür.[25]

İbn Haldun'un, sosyolojik yaklaşımı ilk benimseyen kişi oluşu, aslında sosyolojinin bilimsel zeminde teşekkül ettiği dönemin şartlarına bakıldığında gayet tabii görünür. Zira

24 "Neyi kaybettiğimizin farkında olmak" basit gibi gözükse de zor bir iş olsa gerektir. Nitekim, Cemil Meriç'in hayatını anlatan "*Türkiye'nin Ruhu: Cemil Meriç*" isimli harikulade belgesel, güzel bir hikâye anlatımı ile başlar. Hikâyeye göre Pers kralı Mısır'a sefere çıkmış ve savaşı kaybederek esir düşmüştür. Mısır kralı Pers kralını rencide etmek için onu yanına alır ve kralın yakınlarını rencide edici bir biçimde sırayla önünden geçiriverir. Önce kralın karısı geçer önünden, sonra kızı, sonra diğer yakınları. Kral bu geçişler esnasında öyle tepkisizdir ki ağzını bile açmaz. Ta ki, hizmetçisi önünden geçene kadar. Hizmetçisini rencide edilmiş biçimde gören kral vaveylayı basıverir, gözleri iki çeşme kendini yerden yere atar. Çünkü "*insan, en değersiz şeyini kaybettiğinde her şeyi kaybettiğini anlar*" hissesiyle neticelenir kıssa. Sonra da şöyle devam eder belgesel: "Türkiye'nin herhangi bir aydınına 'Biz neyi kaybettik' diye soracak olursak onlardan 'Toprağımızı' cevabını alırsınız. Hâlbuki aynı soruya Cemil Meriç'in cevabı farklıdır: 'Ruhumuzu kaybettik. Toprak mı? En değersiz şeyimizdir belki de. Belki de en değersiz şeyimizi kaybettiğimizde her şeyimizi kaybettiğimizi anladık: ruhumuzu'."

25 Benzer bir görüş için bkz. Alatas, S.H. "The autonomous, the universal and the future of sociology", *Current Sociology*, 2006, 54(7): 7-23.

sosyoloji, Avrupa'da tarım toplumundan endüstriyel topluma geçiş sürecinde kırdan kente doğru gerçekleşen kitlesel göçler neticesinde ortaya çıkan buhranın hâkim olduğu bir toplumsal yapıda teşekkül etmiştir. Bu anlamda İbn Haldun'un da sosyolojik bakış açısını bedevi-haderi ayrımı özelindeki incelemeleri özelinde kullanmış olması hayli manidardır.

Sosyolojinin günümüz dünyasında her geçen gün daha da önemli bir alan hâline geldiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Modernist düşüncenin hükümferma olduğu günümüz toplumlarında modern bireyin karşı karşıya olduğu sorunların da gittikçe artmakta olduğunu basit bir gözlem ile idrak etmek mümkündür. Küreselleşmenin gittikçe artan baskısı ve şiddeti[26], sanayileşmenin/endüstrileşmenin, akla hayale sığmayan teknolojik gelişmelerin ivme kazanışının ve son yüzyılda ciddi oranda artan kentleşmenin getirmiş olduğu sosyal sorunları da artırmakta ve bu sorunların artışı mezkûr sorunları derinlemesine inceleme ihtiyacını da tabiatiyle artırmaktadır. İşte sosyolojiye tam da burada ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyolojik bakış açısının önemi üzerine

Son asrın bilge sosyologlarından müteveffa Zygmunt Bauman'a göre sosyologlar perspektifinden bakıldığında yaşadığımız bireysel olaylar, daha kapsamlı, daha geniş olayların bir yansıması gibidirler ve insanların tecrübeleri arasındaki benzerlikler ve hatta bu benzerlikler arasındaki farklar gayet dikkat çekicidirler. Sosyolojik düşünme olgusunun bir insana böyle bir perspektif kazandırabileceğini söylemek mümkün olsa gerektir. Sosyolojik bakış açısı, kısaca, insana dünyaya her zaman baktığından daha farklı bir pencere-

26 Byung-Chul Han, küreselleşmenin bir şiddet olduğunu savunur. Bu minvalde filozofumuza göre bir aynılaşma cehenneminin teşekkül ettiği bir aynılaşma şiddeti doğurur küreselleşme. Bkz. Byung-Chul Han. *The Expulsion of the Other*. Cambridge: Polity Press, 2019.

den bakmasını sağlar. Yaşanan olayları o zamana kadar hiç düşünmediği bir yönden düşünebilme ve yorumlayabilme imkânı sunar.[27]

Öte yandan sosyolojik bakış açısı, Wright Mills'in geliştirmiş olduğu *sosyolojik muhayyile* [sosyolojik imgelem] kavramıyla da yakından alâkalıdır. Sosyolojik muhayyile kavramı, meselelerin bizim gördüğümüz oranda basit olamayabileceğini söyler.[28] Misal olarak, evli bir çift arasındaki sıradan bir boşanma, dar çerçevede değerlendirildiğinde bize bireysel bir mesele olarak görünür. Lakin eğer bu boşanmanın vuku bulduğu toplumda boşanma oranları ciddi anlamda yüksek ise, bu durumda sosyolojik muhayyile ile meseleyi irdelemek bu sıradan boşanmayı bireysel olmaktan daha ziyade toplumsal olarak değerlendirmeyi zaruri kılacak niteliktedir. Neticede, sosyolojik muhayyile bizim bireysel olarak yorumladığımız bazı meselelerin esasında daha büyük toplumsal problemlerin bir parçası olabileceğini bize söylemektedir. Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*'nde "İnsanlar yalnızca kişisel olmayan anlamlama kodlarıyla üstesinden gelinebilecek kamusal sorunlara, kişisel duyguları açısından yaklaşıyorlar." derken tam da bu mevzua dikkat çeker.[29]

Anthony Giddens ise *Sosyolojiye Giriş* kitabında sosyolojik bakış açısını bir fincan kahve örneği üzerinden çarpıcı bir şekilde ifade eder. Günlük hayatımızda önemli bir yeri olan bir fincan kahve bize gözüken yüzüyle sıcak bir meşrubattır. Fakat onu sosyolojik açıdan tahlil ettiğimizde ise bu defa işin içine kahvenin tarihi, bu tarih dâhilinde kahvenin sömürgecilik ile olan bağlantısı, kahve üretimi sürecindeki iş gücü sömürüsü, kahvenin insanları bir araya getiren ve bu yönüyle sosyal bağ oluşturan hususiyeti (Bir kahve içe-

27 Bauman, Z. *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı, 2020.
28 Mills, C.W. *Sosyolojik Tahayyül*. İstanbul: Hil, 2019.
29 Sennett, R. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı, 2019.

lim mi?), ve belki de Giddens'a ilaveten büyük bir kahvehane kültürünün hâkim olduğu ülkemiz özelinde kahvenin sosyal bir mekân inşa eden hususiyeti, hatta bu mekân üzerinden koca bir imparatorluğu sarsan isyanların tartışıldığı ortamların kahvehaneler olduğu gerçeği[30] ile birlikte kahvenin muazzam siyasî etkileri dahi gündeme gelebilir.[31]

Bu yönüyle sosyolojik bakış açısını, 2018 yapımı "Bakış Açısı" (*Vantage Point*) isimli filmdeki temel yaklaşım ile benzetmek mümkündür. Filmde bir suikast sahnesi farklı perspektiflerden çekilen görüntüler eşliğinde sürekli tekrar edilirken her tekrarda karşımıza yeni bir bakış açısıyla birlikte yeni bir perspektif, yani yeni bir malumat çıkar. Bu sayede suikast sahnesinin farklı açılardan her gösterimi, suikastın nasıl işlendiğine dair kanaatimizi daha da berraklaştırır. Sosyolojik bakış açısı da aşağı yukarı buna yakın bir berraklığı mümkün kılar. Herhangi bir meseleye dair kanaatimiz sosyolojik bakış açısı ile birlikte dallanır budaklanır ve toplumsal olgu ve olaylara yönelik -onları aslında anlaşılmaz kılan- tek yönlü bakış açısı, sosyolojik bakış açısının mümkün kıldığı çok boyutluluk ile ortadan kaldırılır. Bu minvalde de tek yönlü bakışın ortaya çıkardığı sisli ve puslu görüntü, çok yönlü bakışla birlikte netliğe dönüşüverir.

Toplumsal Kurum

Kurum dendiğinde çoğumuzun aklına gelen ilk mânâ, günlük kullanıma tekabül eden şekliyle resmiyet ifade eden ve kurumsallıkla ilintili anlamdır [Belediye, Valilik vs.]. Sosyolojide ise kurum, diğer birçok kavram ve kelime gibi günlük hayattaki karşılığından daha farklı bir anlam kazanır. Barnes'e göre toplumsal kurumlar, "beşerî ihtiyaçları tatmin için gerekli faaliyetleri insan cemiyetinin, onlar vasıtasıyla

30 Kahvenin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışında nasıl bir rol oynadığına dair detaylı bir okuma için bkz. https://www.economist.com/1843/2019/02/26/how-turkish-coffee-destroyed-an-empire

31 Giddens, A. *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Siyasal, 2016.

teşkilatlandırdığı, istikametlendirdiği ve icra ettiği sosyal bünye ve mekanizmalar"dır.[32] Bu bağlamda aile, hukuk, ekonomi, siyaset, din ve eğitim birer toplumsal kurumdur.

Toplumsal kurumlar, kendi içlerinde belirli kuralları olan, kendilerine has hiyerarşik yapılara sahip ve toplum içerisinde belli bir boşluğu doldurucu rol üstlenen *dinamik yapılar* olarak karşımıza çıkarlar. Misal olarak aile kurumunu ele aldığımızda kendi içerisinde baba, anne ve çocuk gibi hiyerarşik rollere sahip olduğunu ve aile kurumunun toplum için nesli devam ettirme ve sosyal bütünleşme gibi birçok rol üstlendiğini görürüz. Eğitimi ele aldığımızda da benzer bir şekilde idareci, öğretmen ve öğrenci gibi hiyerarşik rolleri, kendine özgü kuralları ve nesli terbiye etme rolü karşımıza çıkar. Elinizdeki bu kitap da tam olarak eğitimi bir toplumsal kurum olarak ele alıp onun bu toplumsal veçhesi üzerinden mevzubahis olan tartışmalara temas etmeyi amaçlamaktadır.

32 Zikreden: MacIver, R.M. & Page, C. H. *Cemiyet I*, İstanbul: MEB, 1994, sh. 31.

Bölüm 2

Sosyolojide Temel Yaklaşımlar

Bölüm Özeti

Eğitim Sosyolojisi, eğitimden daha ziyade sosyolojinin bir alt disiplini olduğundan sosyoloji alanında basit düzeyde de olsa bilgi sahibi olmak eğitim sosyolojisi alanı için bir gereklilik arz eder. Bu yüzden kitabın bu bölümünde sosyolojik açıdan önemli isimlerin (İbn Haldun, Saint-Simon, Auguste Comte ve Herbert Spencer) fikirlerine değinilecek ve akabinde de günümüz toplumsal yapısını farklı yönlerden etkileyen klasik sosyologların (Marx, Durkheim, Weber) temel fikirlerine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Saint-Simon, Auguste Comte, Herbert Spencer, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber

İbn Haldun [1332-1406]

Cemil Meriç'in "kendi semasında tek yıldız" olarak tavsif ettiği İbn Haldun, sosyolojik bakış açısını eserinde ilk defa kullanan düşünürdür. Konusu "beşerî umran" olan bu ilmin kurucusu olan İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde

toplumu ve toplumsal olay ve olguları sosyolojik analize tabi tutar. Umran, en geniş anlamıyla medeniyet demektir İbn Haldun'a göre, yani insanların hayat tarzı. Umran iki cihetten müteşekkil. Bunların birisi *haderilik*, diğeri ise *bedevilik*. Haderilik, şehirleşmiş toplumların hayat tarzı, bedevilik ise kırsal kesimdeki toplumların hayat tarzını ifade eder.[1]

İbn Haldun'un toplumlar/cemiyetler ve onları birbirine bağlayan bağlar üzerine yapmış olduğu analizlerinden ortaya çıkan en önemli tezlerinden birisi "asabiyet" teorisidir. Ona göre cemiyetleri birbirine bağlayan en önemli unsur asabiyet, yani kan bağı ya da aynı unsura ait olmaktır. Coğrafyanın insan ve toplumlar üzerindeki etkisini de eserlerinde inceleyen İbn Haldun'a göre sıcak iklimlerdeki insanlar "hafifmeşrep" ve "tedbirsiz" iken, ılıman iklimlerdeki toplumlarda hayatın her alanında daha fazla gelişmişlik gözlenir.[2] Sanat bu gibi ülkelerde daha fazla gelişir ve büyük devletler de ancak bu tip iklimlerde palazlanabilir.

Bu hususiyetlerine karşın, Türkiye'de İbn Haldun'un hak ettiği şekilde tanınması ve değer görmesi epeyce uzun bir zaman almıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde 18.asırda Pirizâde'nin başlatmış olduğu *Mukaddime* tercümesi, Ahmet Cevdet Paşa tarafından tamamlanmış olmasına rağmen İbn Haldun cumhuriyet döneminde hak ettiği ilgiyi görememiştir. İbn Haldun'un Türkiye'de tanınmaya başlaması hususiyle Cemil Meriç sonrası döneme tekabül eder. Maalesef, hâlâ daha yeterince tanındığı söylenemez.

1 İbn Haldun. *Mukaddime*. İstanbul: Dergâh, 2020.

2 Burada yeri gelmişken o meşhur "Coğrafya kaderdir." sözünün İbn Haldun'a değil de Ahmed Hamdi Tanpınar'a ait olduğunu zikretmiş olayım. Cümle, Tanpınar'ın *Yaşadığım Gibi* isimli eserindeki "Savaş ve Barış Hakkında Düşünceler" başlıklı bölümde geçer.

Saint Simon [1760-1825]

Saint Simon, ilk Batılı sosyolog olmasının yanı sıra, sosyolojiyi ilk kez tanımlayan kişidir de. Bu yeni ilme "sosyal fizyoloji" adını vermiş, lakin bu tanımlama çok da rağbet görmemiştir. Saint Simon'un ehemmiyeti, bu tanımlamadan daha çok Batı'da birçok fikrin ilk mimarı oluşunda yatar. Misal olarak Batı düşüncesinde önemli bir yeri olan *sosyalizm* fikrini iptidai de olsa ilk kez dillendiren kişi Saint Simon'dur. O, sanayileşme/endüstrileşme sürecinin pozitif sonuçlanabilmesi için bu sürecin "kolektif üretici sınıf" inisiyatifinde gerçekleştirilmesinin gerekliliğini belirtirken, esasında üretici sınıfın yegâne sınıf olması gerektiğini savunuyordu. Bu anlamıyla sosyalizm fikrinin mimarının Saint Simon olduğu söylenebilir. Cemil Meriç, Saint Simon ile Karl Marks'ı fikirleri itibariyle birbirine benzetir ve ikisinin de toplumu ekonomik zeminde düzenlemek istediğine dikkat çeker. Saint Simon'un sosyalizme ilâveten bir diğer mimarlığını üstlendiği nazariye ise *pozitivizm*dir. Her ne kadar pozitivist düşünceyi sistematize eden ve şekillendiren kişi Comte olsa da pozitivizmi ilk dillendiren kişi Saint Simon olmuştur. Yine *sanayi toplumu* kavramını ilk kez kullanan kişi de o olmuştur. Bu yönleriyle Saint Simon, sosyolojide önemli bir isim olarak tezahür eder.[3]

3 Meriç, C. *Saint-Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist.* İletişim, 2015.

Auguste Comte [1798-1857]

Auguste Comte, Saint Simon'un ismini "ilk" olarak andığımız birçok meselede mezkûr nazariyeleri bir adım daha ileriye taşımıştır. Saint Simon'un ilk kez 'sosyal fizyoloji' olarak tanımlamış olduğu bu yeni ilmi Comte, bugünkü kullandığımız şekliyle "sosyoloji" olarak tesmiye eden ilk isim olmuştur.

Comte, sosyolojinin yanında Saint Simon'un yine ilk kez zikretmiş olduğu pozitivist düşünceyi de daha ileri taşımış ve pozitivizmi bir nazariye olarak şümullü bir biçimde sistematize etmiştir. Comte, pozitivizmi sosyal bilimleri de ihata edecek şekilde savunmuş ve "pozitivist sosyoloji" geleneğinin de kurucusu olmuştur. Bu anlamda Comte, bugünkü sahip olduğu konumunu, sosyolojide metafiziği tamamiyle reddederek sosyolojinin pozitivist yöntemler ile icra edilmesi gerektiğine yönelik müdafaasına da borçludur. Netice olarak sosyoloji günümüze kadar olan süre içerisinde Comte'un ona çizmiş olduğu hattı harekât dahilinde gelişme göstermiştir.

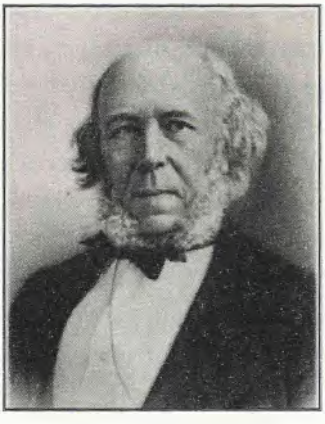
Auguste Comte, toplumların *–insanlık tarihinin başından bu yana-* üç temel aşamadan geçtiğini söyler. Bunlar sırasıyla *teolojik*, *metafizik* ve *pozitif* aşamalardır. Comte'un mezkûr tasnifinde tezahür ettiği şekliyle toplumun bu evrim geçiren bir canlı organizmayı andıran yapısı, onun Darwin'in evrim teorisinden etkilendiğini gösterir niteliktedir.[4] Bu aşamaları sırasıyla inceleyecek olursak:

4 Giddens, A. *Sosyoloji.* İstanbul: Kırmızı, 2012.

1. **Teolojik aşama**: Comte'a göre bilimin gelişme göstermediği toplumlarda insanlar karşılaştıkları ve izah edemedikleri olayları [doğa olayları vd.] doğa üstü varlıklar vasıtasıyla izah etme yolunu tercih etmişlerdir. Ona göre Tanrı fikri, insanların bu tür izah edemedikleri meselelerden neşet etmiştir. Misal olarak insanlar eski zamanlarda şimşeği bugün bizim açıklayabildiğimiz gibi bilimsel olarak açıklayamadıklarından bunu tanrının varlığının bir delili olarak görmüşlerdir.
2. **Metafizik aşama**: Metafizik aşama ise teolojik aşamadan biraz daha farklı olarak insanların bilim ile izah edemedikleri meseleleri doğa üstü bir güç yerine metafizik [fizik ötesi] güç veya güçler ile izah etmeleridir. Ruh, nazar/göz değmesi, melek, şeytan ve cin gibi metafizik varlıklara inanmak, Comte'a göre metafizik aşamaya tekabül eder.
3. **Pozitif aşama**: Pozitif aşamada ise Comte'a göre toplum, bu dünyada karşılaştığı birçok olayı bilim ile açıklayabilir durumdadır. Bu gibi hayatlarında muhatap oldukları meseleleri bilim ile izah edebilen toplumların teolojiye ve metafiziğe ihtiyacı kalmamıştır Comte'a göre. O, pozitif aşamaya erişmiş bir toplumda dinin ve metafiziğin yerinin olmaması gerektiğini, bunun yerine pozitivizmin yegâne din olması gerektiğini hararetli bir şekilde savunmuştur.

Herbert Spencer [1820-1903]

Herbert Spencer, Auguste Comte'un Fransa'da sistematize etmiş olduğu pozitivist düşünceyi İngiltere'de geliştiren kişi olmuştur. Lakin Spencer'ı sosyolojik anlamda önemli kılan esas mesele, *Sosyal Darwinizm* fikrini teorize etmiş olmasıdır. Malûm olduğu üzere Charles Darwin, *Türlerin*

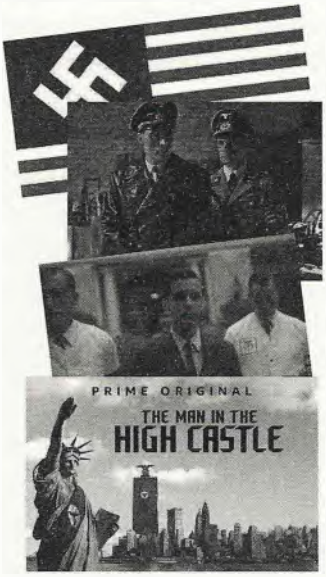

Kökeni adlı kitabında evrimi ele alırken, tabiatta var olduğunu iddia ettiği *doğal seleksiyon* kavramından da bahseder. Doğal seleksiyon [doğal seçim], Darwin'e göre tabiatta güçlü olanın ayakta kaldığı, zayıf olanın ise yok olmaya mahkûm olduğu bir tabii dengeyi ifade eder. Bu, sadece aslanın ceylanı avladığı bir düzen değil, aslanların da kendi sürüleri içerisinde zayıf düşmüş aslanı ölüme mahkûm bırakacak şekilde terk ettikleri bir "düzen"dir aynı zamanda. Spencer, Darwin'den daha evvel temas ettiği "güçlünün ayakta kalması" (*survival of the fittest*) temellendirmesine dayanan "doğal seleksiyon" tezini sosyal hayata aktaran ilk kişi olmuştur. Daha sonraları *Sosyal Darwinizm* olarak meşhur olacak bu düşünceye göre, mademki insan da *-Batılı anlayışa göre-* bir hayvandır[5], o hâlde tabiatta işler durumda olan "doğal seleksiyon" kanununu sosyal anlamda da işletmek gerektir. Almanya'da Nazilerin iktidara gelişiyle birlikte tüm boyutlarıyla uygulamasını ilk kez gördüğümüz Sosyal Darwinizm, insanlık tarihinde diğer birçok ideolojiyi etkilemiştir.[6] Spencer'ın önermiş olduğu bu içtimaî düzen, o günden bu yana dünyada maalesef daima

5 İsmet Özel, Batı ile Doğu'nun insan idrâkini karşılaştırdığı "*Üç Mesele*" [sh.67-68] adlı kitabında şöyle der: "Hayvana bir vasıf ekleyerek insanı tanımlamak, Batı düşüncesinin ana eğilimi. Böylece insanın tabii, ama tabiatın üstüne çıkabilen yahut bir özelliğinden ötürü tabii olanın dışına çıkabilen bir varlık olarak anlaşılmasıyla insanı nesneler dünyasına hapsetmek ve daha sonra onun bu nesneler dünyasındaki özel yerini işaret ederek var olduğu beş duyuyla algılanabilen bir ortamın seçkin bir yerine oturtabilmek mümkün olmuştur. [...] İslâm, insanı insan olarak yani tanımı kendinde mündemiç bir mahluk olarak anlıyor. Mahlukların en şereflisi olmasına rağmen zaaflarının şiddetini de vurguluyor. İnsan, şehvetin [tatminin] ağır bastığı hayvani yaradılışla, aklın ve ilmin bütün varlığını kapladığı melek yaradılışının ortasında bir yere sahiptir. Ne şehvetin [hayvanın] türevi, ne de aklın [meleğin] bir türevidir."

6 Tanıl Bora, "*Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*" kitabında sosyal Darwinizm fikrine cumhuriyetin başlarında Kemâlizm'de de rastlandığı kanaatindedir. Kitabının Kemâlizm bölümünde

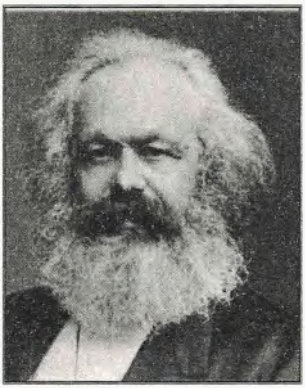
ayrımcılıklara, ırkçılığa ve savaşlara sebep olmuştur. Nazilere karşı savaşmış olan Amerika'da dahi, 2000'li yıllara kadar siyahîlere karşı tutum ve davranışlar [onları evrimini tamamlamamış mahlûk olarak görmeleri vs.], bize Batılı beyaz ırkın zihninde de Sosyal Darwinizm'in bir nev'inin olduğunu göstermektedir. Benzer pratikler Batı'da varlığını hâlâ korumaktadır.

The Man in the High Castle [Yüksek Şatodaki Adam]

Amazon yapımı olan The Man in the High Castle, tarihsel kurgu üzerine kurulu bir dizi. Dizide 2. Cihan Harbinde müttefikler yerine mihver devletleri [Almanya-Japonya-İtalya] muzaffer olsaydı, o takdirde nasıl bir dünyada yaşıyor olacağımız üzerine kafa yorulmuş. 1960'lı yılların anlatıldığı dizi, doğusunda Büyük Nazi İmparatorluğu, batısında ise Japon Pasifik Devletleri kurulan Kuzey Amerika'daki olayları, direnişi ve diğer birtakım gizemli olayları ele almaktadır. Dizide en dikkat çeken sahnelerden birisi, Nazilerin "doğal seleksiyon" anlayışını güzel bir şekilde ele almaktadır. Naziler, Spencer'ın önermiş olduğu sosyal Darwinist teoriyi tam anlamıyla uygulamaya koyan tek kitledir. Evrimini tamamlayan en mükemmel ırkın Alman aryan ırkı olduğunu savunan Nazilerin diğer ırklara muamelesi bir yana, kendi ırklarından olan zihinsel ve bedensel engellilere davranışları da Spencer'ın fikrine mutabıktır. Dizide, Amerika'da önemli bir Nazi komutanı olan John'un hafif zihinsel engelli oğlu olan Thomas'ın "useless eater" [işe yaramaz yiyici] olarak görülüp devlet tarafından imha edilişi, duygusal bir biçimde işlenmektedir.

"Coşkun iradecilik, güç istenciyle birleşir. M.Kemâl, kuşağının bütün siyasî meslektaşları gibi, Sosyal Darwinist eğilimlerin tesirindedir" [sh.126] der ve fikrini destekleyici örnekler zikreder.

Klasik Sosyologlar

Karl Marx [1818-1883]

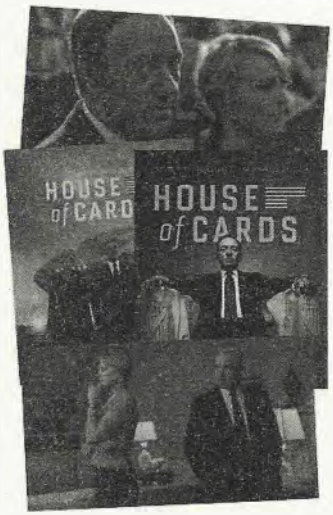
Klasik sosyologların ilki olarak zikredeceğimiz Karl Marx, görüşleri ile dünyada geniş kitleler üzerinde etkili olmuş önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Cemil Meriç, Karl Marx'ı her ne kadar Saint-Simon'un en önemli şakirdi olarak zikretse de Marx, fikirleri itibariyle Saint-Simon'un çok ötesine geçmiş ve düşünce dünyasında birçok anlamda çığır açmıştır. Marx, toplumu ekonomik zeminde anlamlandırmış ve toplumsal yapının "üretim-tüketim faaliyetleri" ve "mülkiyet" temelinde inşa edildiği tezini savunmuştur. Ona göre, toplumdaki sınıfsal yapı [işçi sınıfı-burjuvazi ayrımı] da bu ilişkilerden neşet eder ve toplumsal adaletsizliğin esas sebebi üretim-tüketim-mülkiyet kavramları etrafında teşekkül eden ilişkilerle doğrudan alâkalıdır.

Marx'ın alt yapı-üst yapı ayrımı

Marx, toplumsal kurumları altyapı ve üstyapı kurumları olarak ikiye ayırır. Altyapıya sadece "ekonomi" kurumunu yerleştiren Marx'a göre ekonomi, toplumdaki birçok şeyin *belirleyicisi* konumundadır ve toplumsal değişimin dinamiğini teşkil eder. Üstyapı kurumları ise diğer tüm toplumsal kurumların yer aldığı bir sınıflandırmayı haizdir. Marx'a göre tüm üstyapı kurumları manipülasyona açıktır ve altyapı kurumunun, yani ekonominin etkisi altındadır. Marx, ekonomi kurumunu/maddi gücü elinde bulunduran şahıs veya zümrenin üstyapı kurumlarını manipüle edebilme gücüne sahip olduklarını, hatta daha da ötesi işçi sınıfını kaderine razı etmek adına üst yapı kurumlarını kullandıklarını söyler.

Alt yapı kurumu	Ekonomi
Üst yapı kurumları	Aile, Din, Eğitim, Hukuk, Siyaset ve diğerleri

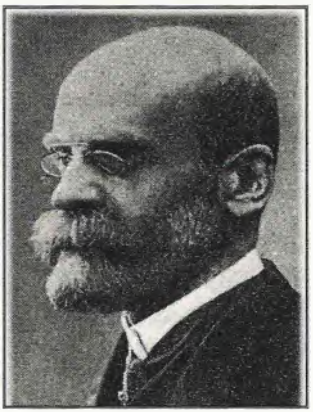
Misal vermek gerekirse Marx'a göre ekonomik gücü olan kişi ya da gruplar siyaseti yönlendirebilme gücüne sahiptirler. Bu meyanda maddi gücü olan ve nükleer enerji ile uğraşan bir iş adamının siyasetçilere nükleer enerji santralleri inşa etmeye dönük enerji politikası geliştirmeleri yönünde baskı yapması ve onları ikna etmesi gerçekten de zor olmasa gerektir.

House of Cards [İskambil Evi]

Orijinali İngiliz olup da Amerikan siyasetine uyarlanmış politik-drama türünde bir Netflix dizisi olan House of Cards'ta, siyasetin -âdeta Marks'ın ifade ettiği üzere- nasıl manipüle edilebilir bir üst yapı kurumu olduğu anlatılıyor desek hata etmiş olmayız. "Mutlak güç, mutlak yozlaştırır mı?" sorusuna cevap arayan dizi, başrol karakteri Frank Underwood ve eşi Claire Underwood'un gözünden siyasetin ne denli kaygan bir zemin olduğunu gözler önüne serer. Kemâl Sunal'ın 'Koltuk Belası' filmindekine benzer bir şekilde temiz, ilkeli ve dürüst insanların bile siyasetin ihtiraslı çarklarında nasıl kirlendiklerini de güzelce ifade eden dizi, bir üst yapı kurumunun işleyişini seyircisine harikulâde bir şekilde aktarmaktadır. Dizinin ismini 'iskambil evi' olarak çevirmek kabil ise de, ifade ettiği mânâ, herkesin elindeki kartlar ile en iyi şekilde oynamak zorunda olduğu güç bir oyunu çağrıştırmaktadır. Hâsılı, dizi, siyasetin kirli çıkar ilişkilerini ve kaygan zeminini, kifayetsiz ve muhteris siyasîleri, acımasız pragmatizmi, güç ve manipülasyonu başarılı bir şekilde anlatmaktadır.

Emile Durkheim [1858-1917]

Dünyadaki ilk sosyoloji profesörü olan Emile Durkheim, Auguste Comte'un isimlendirmiş olduğu sosyoloji ilmini bir adım daha ileri taşımıştır. Durkheim, içinde yaşamış olduğu sanayi toplumu özelinde toplumsal buhranlar ve hususiyle intihar kavramı hakkında tetkiklerde bulunmuş ve sosyolojiye en büyük katkısı bu alanlarda olmuştur. İntihar meselesine yönelik sosyolojik bir yaklaşım getiren Durkheim'a göre her toplumda "birey-toplum" ilişkisini belirleyen iki temel faktör vardır: entegrasyon (*integration*) ve regülasyon-düzenleme (*regulation*). Entegrasyon, bireyin topluma bağlanma düzeyini ifade ederken regülasyon ise toplumun bireyin arzularını idare ve kontrol etme yetisine karşılık gelir. Durkheim'a göre bu ikisinden herhangi biri olması gereken düzeyin üstüne çıktığında o toplumda intihar riski de artmış demektir. Mesela ekonomik kriz dönemlerinde intihar oranlarında görülen artış ya bireysel arzuların düzenlenememesinden ya da ciddi anlamda tatmin edilememesinden kaynaklanır.

Durkheim'a göre bir toplumda bireysel iştiyaklar toplumsal aidiyetin çok önüne geçtiğinde ve bunun neticesinde de amaçsızlığın ve aidiyet hissinin kaybının gündeme gelmesi hâlinde Durkheim'in "bencil intihar" (*egoistic suicide*) olarak isimlendirdiği suikast türü ihtimal dâhilindedir. İkinci intihar tipi olarak "özgeci intihar" (*altruistic suicide*) ise bencil intiharın aksine bireyin entegrasyonunun, yani aidiyet hissinin bireyin kendi hayatını feda edebileceği derecede haddinden fazla olduğu durumlarda söz konusu hâle

gelir. "Anomik intihar" (*anomic suicide*) ise regülasyonun yetersizleştiği, toplumsal bütünleşmenin tefessüh ettiği ve norm ve değerlerin anlamını kaybettiği bir ortamda mümkün hâle gelir. Son olarak "kaderci intihar" (*fatalistic suicide*) ise regülasyonun bireysel yaşam alanını yok edebilecek tarzda baskıcı olduğu bir ortamda bireyin kendi davranışlarını düzenleyemediğini düşünmesiyle ortaya çıkar.[7]

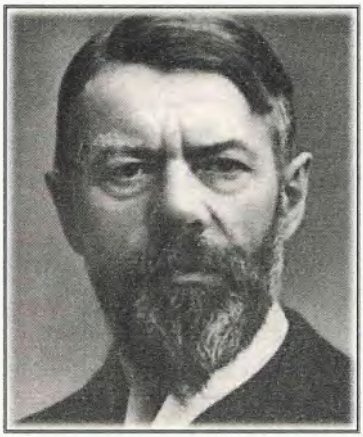
Durkheim, toplumu her biri farklı işlevleri üstlenmiş muhtelif parçalardan müteşekkil dev bir organizmaya benzetir. Bu yüzden o, toplumsal düzenin ve dayanışmanın bir toplumun ihtiyaçlarının en başında geldiğini savunmuş ve bunun da temelinin iş bölümüne ve uzmanlaşmaya dayandığını iddia etmiştir. Durkheim, toplumlardaki dayanışmayı ikiye ayırır:

1. **Mekanik dayanışma**: Durkheim'a göre mekanik dayanışma, basit iş bölümünün hâkim olduğu geleneksel toplumlarda görülen dayanışma tipidir. Bu dayanışma tipinde kolektif [umumi] bilinç ve kolektif kimlik, bireysel bilinç ve kimliğin çok üstündedir. Mekanik dayanışma daha ziyade sanayileşmemiş toplumlarda görülür. Köylerde komşuların birbirine yardım ederek bir işi ortaklaşa yaptıkları imece türü dayanışma örnekleri, mekanik dayanışma kapsamında ele alınabilir.
2. **Organik dayanışma**: Durkheim, organik dayanışmanın daha çok toplumsal bağların zayıf olduğu ve bireyselliğin daha ön planda olduğu kapitalist sanayi toplumlarında görüldüğünü söyler. Uzmanlaşmaya dayalı iş bölümünün olduğu, herkesin işin ucundan farklı uzmanlık dalında gösterdiği çaba ile tutmuş olduğu bu sosyal yapıda Durkheim'a göre toplumsal dayanışma ziyadesiyle nispidir. İntihar temayülü bu

7 Durkheim, E. *İntihar*. İstanbul: Pozitif, 2015.

dayanışma tipinin hâkim olduğu toplumlarda daha fazla görülür.

Durkheim'in endüstriyel toplumlarda gerçekleşmesini öngördüğü organik dayanışma, bugün için bir yandan her bir bireyin eğitim vasıtasıyla meslekî anlamda yönlendirilerek tek bir alanda uzmanlaşmasına sebep olurken aslında öte yandan da insanı da mekanikleştiren bir olgu olarak tezahür eder. Dolayısıyla Durkheim'in mezkûr önerisine insanın çok boyutlu olması gereken hususiyeti dikkate alındığında daha temkinli yaklaşmak gerekir.

Max Weber [1864-1920]

Max Weber, sosyolojinin merkezine pozitivizm yerine "toplumsal eylem ve etkileşim"i koymuştur. Weber, Comte ve Durkheim'ın aksine toplumu anlayabilmek için onlarla toplumu idrak edebileceğimiz evrensel yasalar olduğuna inanmıyordu. Ona göre toplumlarda rasyonel [akılcı] düşünceye dayalı hareket etme temayülü hâkimdir. Ve bu minvalde de modern toplumlar gün geçtikçe mütemadiyen akıllaşan [rasyonelleşen] bir kurumsallaşma içindedirler ve Weber bu akıllaşma sürecinin en somut örneğinin *bürokrasi* aygıtı olduğunu savunur.

Bürokrasi

Weber, bürokrasiyi mevzuatın, yasa ve yönetmeliklerin esas alındığı, hiyerarşik yapılanmanın ve uzmanlaşmanın hâkim olduğu, gayrı şahsiliğin merkezde olduğu [bireysel olma-

yan] ve keyfiyete yer bırakılmayan rasyonel bir aygıt olarak görür ve tanımlar. Bürokrasi, modern toplumda ziyadesiyle önemli bir güçtür. Ona göre rasyonel bir şekilde hareket eden bürokratik yapı içerisinde görev yapan bireyler, mevzuatı uygulamakla mükelleftirler ve yasa ve yönetmeliklerle kayıtlıdırlar, bunun haricinde asla keyfi bir şekilde davranamazlar. Weber, ayriyeten bürokrasinin aşırı gelişme gösterdiği yerlerde ise kendi tabiriyle âdeta "demir kafesler" gibi insan özgürlüğünü ve inisiyatifini tehlikeye düşürebilecek bir konuma evrilebileceği tehlikesini de öngörmüş ve buna yönelik uyarılarda bulunmuştur.

Weber'e göre toplum Marx'ın ifade ettiği gibi ekonomiye göre değil de statü/saygınlık ve güç temelinde bölünmüştür. O, Marx'ın toplumsal kurumları sert bir biçimde "alt yapı-üst yapı" şeklinde ayırmasına da şiddetle karşı çıkar ve toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiler çetrefilli olduğundan bu denli basit bir ayrımın doğru olmadığını söyler. En önemli eserlerinden biri olan *Protestanlığın Ahlâkı ve Kapitalizm* adlı kitabında Marx'ın aksine ideolojinin/dinin [Protestanlık düşüncesinin] ekonomik düşünceyi [kapitalizmi] belirlediğini, zira bir ekonomik nazariye olan kapitalist düşüncenin ancak ve ancak Protestan din düşüncesinin hâkim olduğu bir toplumda palazlanabileceğini iddia etmiştir. Bu anlamda ekonomi [alt yapı kurumu] dini [üst yapı kurumunu] etkiler/manipüle eder/yönlendirir diyen Marx'ın teorisini reddetmiştir.

Karizmatik otorite

Karizmatik otorite kavramı, Max Weber tarafından ortaya atılmıştır. Weber'e göre üç farklı otoriteden söz edilebilir:

1. **Geleneksel otorite**: Kan bağına dayalı, meşruiyetin babadan oğula geçtiği otorite tipidir. Misal: Osmanlı padişahları.

2. **Yasal otorite**: Meşruiyetini hukuktan alan, seçime dayalı hukukî ve rasyonel otorite tipidir. Misal: Günümüz demokrasilerindeki otorite tipi.
3. **Karizmatik otorite**: Weber'e göre karizmatik otorite, meşruiyetini karizmatik liderden alır. Bu liderlerin hitabetinin kuvvetli olduğu, beden dillerini iyi kullandıkları ve yönetilenleri ikna edebilme kabiliyetlerinin yüksek olduğu bilinmektedir. Misal: Hitler.

Birçok yabancı kaynakta Weber, Durkheim ile birlikte eğitim sosyolojisi alanının "babası" olarak zikredilir. Weber'in her ne kadar doğrudan eğitim ile alâkalı bir eseri olmasa da onun kurumlar, statü ve bilhassa bürokrasi hakkında yazdıkları özellikle okulun yapısal oluşumuna ilham vermiştir. Weber'in idealize etmiş olduğu ve iş bölümünü içeren, hiyerarşik bir bünyeye sahip olan, kurallarla idare edilen, resmî ilişkilerin hâkim olduğu ve rasyonel [aklî/makul] davranışı içselleştiren bürokratik yapı, okulun temellerini oluşturmuştur. İlâveten, Weber'in üzerinde sıklıkla durduğu "karizmatik otorite" tabiri de okul yöneticileri için bir model teşkil etmiştir.[8]

8 Hallinan, T. M. [Ed.] *Frontiers in Sociology of Education*, New York: Springer, 2011.

Bölüm 3

Klasik Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları

Bölüm Özeti

Kitabın bu en uzun ve en önemli bölümünde evvela Eğitim Sosyolojisi'nin teşekkül süreci ele alınacak ve akabinde de Klasik Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları ayrıntılı bir şekilde irdelenecektir. Bu anlamda sırasıyla İşlevselcilik, Çatışmacı Yaklaşım (Marksist Yaklaşım) ve Yorumcu Yaklaşıma temas edilecektir. Bu yaklaşımlar özelinde hususiyle en karmaşık yaklaşım olan ve eğitimi eleştirel bir zeminde ele alan Çatışmacı yaklaşım, mezkûr yaklaşımı sergileyen düşünürler temelinde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İşlevselcilik, Çatışmacı Yaklaşım, Yorumcu Yaklaşım

Eğitim Sosyolojisinin Teşekkülü

Eğitim sosyolojisinin sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkışında dönemin özel şartlarının ziyadesiyle önemli olduğunun altını çizmek gerek. Emile Durkheim, Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimi gibi Avrupa'da toplumsal hayatta

radikal dönüşümleri tetikleyen iki devasa olayı müteakiben dünyaya geldiğinden Durkheim'in sosyolojisinde hususiyle Sanayi Devrimi sonrası endüstrileşen toplumun izlerini çokça görmek mümkündür.[1] 19.asrın sonunda sanayileşmenin ivme kazanmasıyla birlikte toplumda iş gücüne duyulan ihtiyacın artış göstermesi, zamanla kırsal bölgelerden kentlere olan göçün hızlanmasına neden olmuştur. Mütemadiyen artmakta olan üretimin gerektirdiği iş gücü ihtiyacı öyle bir hâl almıştır ki, en nihayetinde kadınlar ve hatta çocuklar da üretim faaliyetlerine iştirak etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Baba ile annenin iş hayatına katılmasıyla birlikte çocuğun yetiştirilmesi meselesi ilk defa bu denli ciddiyette gündeme gelmiştir. Toplumda yaşanan tüm bu değişimlerin neticesinde evinde yalnız kalan çocuğun yetiştirilmesi probleminin çözümü için ilk kez *–basit anlamda da olsa-* bugünkü anlamda "okul" kurumu tesis edilmiştir. John Dewey'e göre okul, çocuğun kendine yabancılaşmaması için gerekli bir kurumdur, zira kendini bir anda anne ve babanın olmadığı ve kentsel yaşamda sağlıksız yapılaşma şartları içerisinde bu yeni yaşam kültürünün [bir anlamda bugünkü apartman kültürüne benzer koşullar] içinde bulan çocuğun bu koşullarda kendi tabiatına/fıtratına yabancılaşması kaçınılmazdır.

Durkheim de Dewey'in bahsini ettiği bu yabancılaşma tehlikesinden yola çıkarak toplumda sanayileşme ile birlikte kendini gösteren "bireyselleşme" temayülüne karşı "sosyal bütünleşme"nin nasıl sağlanabileceği üzerine çalışmaları özelinde *Ahlâk Eğitimi* çalışması ile birlikte Eğitim Sosyolojisi'nin teşekkülünü mümkün kılmıştır. Durkheim, kitabında okul ile sosyal sistem ve okul ile diğer kurumlar arasındaki ilişkiyi ele alır ve istikrarlı bir toplum oluşturabilmek için *değerler*in önemini vurgular. Ona göre radikal

1 Misal olarak onun oldukça meşhur olan *İntihar* çalışması, tam da bu dönemin hususiyetlerini gözler önüne serer.

değişimlere uğramış bir toplumda buhranlarla baş edebilmenin yolu eğitimde ahlâk eğitimi vermekten geçer. Çünkü Durkheim'a göre ahlâk eğitimi sayesinde bir sonraki kuşak buhranlara karşı mukavemet gösterebilme kabiliyeti ile mücehhez olabilecektir.

Durkheim, bu amaçlar doğrultusunda "yeni seküler bir müfredat"ın teşekkülünü öngörür. Ahlâk Eğitimi çalışması, bu zeminde mezkûr seküler müfredat dâhilinde ahlakin aşkın/müteal bağlamından kopartılarak onun profanlaştırılmasını gerekli görmektedir. Bu düzlemde de Durkheim'e göre bu yeni ahlâk anlayışının birinci veçhesi, disiplin (ya da öz-disiplin), ikincisi ise disiplin sahibi olmanın bireyi farkına vardıracağı topluma karşı olan sorumluluk hissiyatı ve üçüncü ve son veçhesi de ilk iki veçhe ile birlikte inşa edilecek olan bireyin özgürlüğünü (özerkliğini) daha sorumlu bir şekilde kullanabilme becerisidir.[2]

Durkheim'in *bireyselcilik* meselesi özelinde serdettiği görüşler, Alexis de Tocqueville tarafından da paylaşılmıştır. Ona göre de endüstriyel toplumdaki en büyük tehliklerin başında aşırı bireyselcilik (*extreme individualism*) gelir. Ona göre bireyselciliğin artış gösterdiği bir toplumda bireyler birbirleriyle olan bağlantılarını kaybederek egoizme sürüklenirler. Ve böyle bir toplum içerisinde en nihayetinde de "abartılmış öz-sevgi" (*exaggerated self-love*) hâsıl olur. Bu durum, Durkheim gibi Tocqueville'nin de ifade ettiği üzere "sosyal bütünleşme"nin önüne set çeker. Ve eğitimin yapması gereken şey tam da bu seti kaldırmaktır.[3]

İbn Haldun ve Eğitim Sosyolojisi

Burada *Eğitim Sosyolojisi*'nin bir bilimsel disiplin temelinde ilk örneğinin Durkheim'in *Ahlâk Eğitimi* çalışması olduğu-

2 Durkheim, E. *Moral Education*. Glencoe: The Free Press, 1961.
3 Tocqueville, A. de *Democracy in America*. New York: Doubleday, 1969.

nu belirtmişken dünyadaki ilk eğitim sosyolojisi değinisinin İbn Haldun tarafından Durkheim'den asırlar evvel yapıldığını da vurgulamak gerekir. İbn Haldun, *Mukaddime* isimli eserinde yaşadığı toplumu sosyolojik bir tahlile tâbi tutar ve bu kapsamlı tahlil içerisinde eğitime de yer vermeden geçmez. Eğitim, İbn Haldun'un sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir, zira onun hususiyle "bedevi-haderi" (kırsalda yaşayanlar-kentte yaşayanlar) ayrımı özelinde yapmış olduğu sosyolojik tahliller dâhilinde eğitim de gündeme gelir. İbn Haldun'un düşüncesinde eğitim, Mukaddime'de etraflıca ele alınan *ilm-i umran*'ın bir parçası olarak tezahür eder. Ona göre insanoğlu terbiyeden geçmesi gereken tek varlıktır, çünkü insanı hayvanlardan ayıran en önemli özellik hayvanların iç güdüsü olmasına rağmen insanın *düşünce gücü*'ne sahip olmasıdır.

İbn Haldun'a göre entelektüel ve bilimsel gelişmeler toplumların entelektüel yetkinliklerinden daha ziyade sahip olunan medeniyetin (*umranın*) varlığına ve köklülüğüne, nüfusunun büyüklüğüne ve de üretimden elde ettikleri kâra bağlıdır. Bu minvalde İbn Haldun aslında eğitim alanında vuku bulacak gelişmelerin salt eğitsel çabalardan ziyade sosyal ve ekonomik gelişmişliğe dayandığını sarih bir şekilde ifade eder. İbn Haldun'un bu yorumu, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde eğitim ile kalkınmanın vuku bulacağına dair olan yaygın neoliberal inancın beyhudeliğini de ortaya koymuş olur.

İbn Haldun'a göre bir toplum refah seviyesi artıp zaruri ihtiyaçlarını karşıladığı zaman lüks ihtiyaçlara yönelir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için de onları üretecek bilginin talimi de zaruri hâle gelir. Bu nedenle şehirlerde yaşayan medeni toplumlar [haderiler] kırsalda yaşayan göçebe toplumlara [bedeviler] oranla eğitime daha çok önem verirler. İbn Haldun'un bu tespiti, onun sosyolojik tahlillerinin ne denli önemli olduğunu gösterir niteliktedir, zira onun bu

görüşü, bugün hususiyle kapitalizm ile birlikte palazlanan post-endüstriyel malumat toplumu özelinde hâlâ daha güncel bir tespite tekabül eder.

İbn Haldun, muallimliği/hocalığı ilk olarak sanat ve meslek kolu olarak tanımlayan ve öğretmenliğin profesyonel bir meslek olması gerektiğini söyleyen kişidir aynı zamanda. Bugünkü "öğrenemeyen öğrenci yoktur, öğretemeyen öğretmen vardır" sözünü yine ilk kez İbn Haldun'da görürüz, zira ona göre öğrenciler öğrenememişse bunun sebebi, öğretmenin pedagojik formasyon [öğretim/bildiğini aktarabilme bilgisi] bilgisi ile alâkalı bir meseledir:

> Çağımızda talim ve ders verme usulünü bilmeyen birçok muallim ve müderris gördük. Bunlar derse daha yeni başlamış olan talebeleri, kapalı ve güç anlaşılır ilmî meselelerle karşı karşıya getiriyor, sonra talebelerin bu meseleleri zihinlerinde tutmalarını istiyor, bunun talebeler için doğru bir alıştırma şekli olduğunu sanıyor, bunun ezberlenmesiyle mükellef tutuyor. Sonunda verilmesi gereken bilgileri başlangıçta vermek suretiyle zihinleri altüst ediyorlar. Halbuki ilimde tedricilik ve basitten mürekkebe adım adım gitmek esastır. Buna riayet edilmezse, talebe ezberden ve anlamaktan aciz kalır, zihnen derslere hazırlanamaz, ilmin zor olduğuna kanaat getirir, o yüzden tembelleşir, kendini derse veremez, dersleri terkeder, ümitsizliğe düşer, hayal kırıklığına uğrar. Bu kanaat kendisine hâkim oldu mu bir daha ilim tahsil edemez.[4]

İşlevselcilik

Klasik yaklaşım olarak da bilinen işlevselci yaklaşım, eğitimin daha çok olumlu yanlarına vurgu yapan ve bu yönüyle işlevselliğini tebarüz ettiren bir teoridir. İşlevselci yaklaşıma göre eğitim, yetenekli kişileri seçip ayırmada ve zekâ hususunda en yetenekli fertlerin hak ettikleri yerlere gelmeleri noktasında işlevsel bir araç olarak görülmekte ve okul ise

4 İbn Haldun. *Mukaddime*. İstanbul: Dergâh, 1.Cilt, sh. 71-72.

ekonomik gelişmenin manivelasını teşkil eden, yeni neslin çağın gerektirdiği bilgi ve beceri ile teçhiz edilmesini sağlayan mekân olarak tezahür etmektedir.

Durkheim başta olmak üzere İşlevselciler, toplumu bir insan vücuduna (canlı bir organizmaya) benzetmiş ve eğitim ile diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiyi de bu organizmadaki organların kendi aralarındaki ilişkilerine benzetmişlerdir. Bu anlamda eğitim, vücudun işleyişine yönelik bir işlev gören her bir organ gibi toplumsal yapının sürdürülmesinde oldukça önemli bir işlev üstlenir. İşlevselciler bu yüzden eğitimin ferde statü kazandırmasından, meslekî rol elde etmesine, kültürel aktarımdan ferdin kişilik gelişimine ve toplumsal bütünleşmeye kadar birçok işlevi gerçekleştirdiğini söylerler. İlâveten, İşlevselcilere göre okullar, toplumsal ve meslekî rollerin dağılımı hususunda da ziyadesiyle etkilidirler ve okul yapısı liyakati teşvik ederek toplumsal tabakalaşmada sınıfsal yapıyı daha geçişken hâle getirme noktasında geçmişe nazaran daha etkin rol oynamaktadır.

Parsons ve Shils gibi İşlevselciler, eğitimin, bireyin toplumsal norm ve değerlere intibakı sürecinde aktif bir rol oynaması gerektiği ve bireyselleşmenin potansiyel olarak artış göstermesinin mümkün olduğu endüstriyel toplum dâhilinde sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik işlev görmesi gerektiği hususunda hemfikirdirler. Bu anlamda işlevselci yaklaşıma göre eğitimin belli başkı amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Toplumsal norm ve değerleri gelecek nesle aktarmak
- Toplumsal bütünleşmeyi mümkün kılabilecek bir mutabakat zeminini tesis etmek
- Öğrencilere toplumsal rol kazandırmak
- Öğrencilere ilgileri doğrultusunda mesleki yönlendirme yapmak

- Öğrencileri belirli/spesifik bir alanda uzmanlaşmaya sevk etmek
- Endüstriyel toplumun teknikliğini idame ettirebilme adına gerekli iş gücü ihtiyacını karşılamak
- Öğrencilerin toplumsal ilişki geliştirmelerine ve sosyal ağ kurmalarına yardımcı olmak
- Grup kimliğini, topluluk fikrini ve aidiyet hissini güçlendirmek
- Ayrımcılık gibi toplumda işlevsel bozukluklar oluşturabilecek istenmeyen hususları engellemek[5]

İşlevselci Yaklaşımın Zayıf Yönleri

1. İşlevselciler, eğitimin işlevi hususunda ferdin kabiliyeti ve zekâsını ön plana çıkarmış olmaları ve bireyin ailesinin kültürel sermayesini göz ardı etmeleri hasebiyle tenkit edilmişlerdir.
2. İşlevselcilerin okulların liyakate dayalı bir sistem geliştirebileceğini savundukları düşünceleri, Marksistler tarafından sadece varlıklı insanlara fayda sağlayan özel okulların varlığı gerekçe gösterilerek eleştirilmiştir.
3. İşlevselcilere göre eğitim ile dağılımı gerçekleştirilen bulan toplumsal rollerin de yetenek ve eğitsel başarı yerine tıpkı tevarüs eden zenginlik gibi seçkinler arasında adeta bir miras gibi dağıtıldığı iddia edilmiştir.
4. İşlevselciler, okulun olumsuz yanlarını [akran zorbalığı vd.] göz ardı etmekle eleştirilmişlerdir.
5. Standartlaştırılmış müfredatlar ayrımcı birtakım yaklaşımları ihtiva edebildiğinden müfredatlar aslında

5 Bilton, T. & Jones, K.B.P. *Sosyoloji.* Ankara: Siyasal, 2003, sh. 265. ve Kendall, D. *Sociology in Our Times.* Boston: Cengage Learning, 2010, sh. 23-24.

İşlevselciler tarafından öngörüldüğü üzere ayrımcılık ve dışlanma gibi olumsuzlukları engellemek yerine tam aksine bu istenmeyen durumların yaygınlaşmasına neden olabilirler.

6. Postmodern eğitimciler, müfredatın, öğrencileri standartlaştırılmış ulusal testlere hazırladığı bir eğitim sisteminin yaratıcılığı öldürdüğü fikrindedirler.

Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım, temel olarak Karl Marx'ın fikirleri üzerine bina edilen bir kuramdır. Marx'ın her ne kadar doğrudan eğitim üzerine bir çalışması bulunmasa da onun eğitim üzerine görüşleri, eğitimin bir toplumsal kurum olması hasebiyle Marx'ın toplumsal çözümlemelerinde içkindir. Marx'a göre üretim faaliyetleri, toplumsal yapının belirleyici öğesidir ve toplumsal yapı, üretim-tüketim ilişkileri etrafında teşekkül eder. Bunun en temel sebebi Marx'ın şu görüşüdür: "Maddi hayatın üretim tarzı, hayatın politik, sosyal ve ruhsal veçhelerini belirler. İnsanların varoluşlarını belirleyen bilinçleri değildir; tersine, bilinçlerini belirleyen şey, sosyal varoluşlarıdır."[6] Ona göre kapitalist toplumsal yapı içerisinde vuku bulan çatışma, toplumsal dinamiğin temelini oluşturur ve toplumsal değişmeye ivme kazandıran bir faktör olarak tezahür eder.

Çatışmacı kurama göre İşlevselci mantalitenin tam aksine toplumsal kurumlar arasında işleve dayalı bir bütünleşmeden ziyade çatışmaya dayalı hiyerarşik bir ilişki mevcuttur. Böyle bir sistemde de eğitimin görevi işlevsel/fonksiyonalist bir rol üstlenmekten daha ziyade mevcut düzenin muhkemleştirilmesini sağlamaya yöneliktir. Bu minvalde Çatışmacı yaklaşıma göre fırsat eşitliği tam anlamıyla bir aldatmacadır ve aksine eğitim ancak ayrıcalıklı kesim-

6 Marx, K. Engels, F. *Selected Works.* Moskova: Progress, 1975, sh. 181.

lerin mevcut statülerini sürdürebilmelerini garanti eder. Bu yüzden de Marx'a ve Engels'e göre eğitim, toplumdaki mevcut sosyal ve ekonomik adaletsizliklerin meşrulaştırıldığı ve hatta yeniden üretildiği bir tezgâhtır.

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde eğitime dolaylı bir şekilde değinirler ve "maddi üretim araçlarını [endüstriyel ve finansal sermaye gibi] elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının da [okullar ve medya gibi] üzerinde denetim kurar; böylelikle de zihinsel üretim araçlarından yoksun olanakların düşüncelerini de, genel olarak, kendine tâbi kılar."[7] diyerek sermaye sahibi sınıfın (burjuvazi) ekonomik gücünden mütevellit otoritesini zihinlere hitap eden araçlar üzerinde de kullanabileceği ve böylelikle de sınıfsal anlamda istismara açık bir düzenin tesisinin mümkün olacağını ifade ederler.

Bowles ve Gintis'in "mütekabiliyet" teorileri de tam olarak Marx'ın altyapı ve üstyapı kurumları arasındaki ilişkinin eğitim ile olan bağlantısını aşikâr eder. Onlara göre "resmî eğitim sisteminin çalışan insanların şahsi gelişimlerinde önemli bir role sahip olduğu stabil herhangi bir toplumda eğitimin sosyal ilişkileri ile ekonomik sistemin sosyal ilişkileri arasında bir mütekabiliyet durumu ortaya çıkma eğiliminde olacaktır."[8] Yani bu düzlemde müesses ekonomik düzenin eğitim ile ilişkisi, ekonomik düzenin eğitimden beklentileri doğrultusunda kurgulanmıştır. Dolayısıyla da Marx'ın ifade ettiği üzere ekonomik altyapının bir üstyapı kurumu olan eğitim üzerindeki belirleyiciliği, eğitim kurumunun araçsallaştırılmasını mümkün kılar.

7 Marx, K. & Engels, F. *Alman İdeolojisi*. İstanbul: Sol, 1992, sh. 52.

8 Bowles, S. & Gintis, H. "Schooling in Capitalist America." İçinde: Editör: M. Cole, *Bowles and Gintis Revisited*. Philadelphia: The Farmer Press, 1988, sh. 237.

"İşçiliği Öğrenmek" – Paul Willis

Çatışmacı yaklaşımın son dönemdeki önemli temsilcilerinden Paul Willis, "İşçiliği Öğrenmek" isimli kitabında 1970'lerin İngiltere'sinde yapmış olduğu araştırmanın bulgularını okuyucusu ile paylaşmaktadır. Örneklemini mevcudu 600'ü bulan ve işçi sınıfına ait ailelerin çocuklarının çoğunluğu teşkil ettiği bir okulun öğrencilerinin oluşturduğu çalışmada Willis'in ulaştığı sonuçlar, Marksist yaklaşımı doğrular niteliktedir. Willis'e göre işçi sınıfından gelen çocuklar okula ilgi göstermemekte, hatta okulu orta sınıf çocuklarının gideceği bir mekân olarak görmektedirler. Bu düşüncenin altında çocukların zihninde eninde sonunda bir fabrikada işe girecekleri fikrinin hâkim olması ve bunun için de bir yetkinliğe ve diplomaya ihtiyaçlarının olmadığını düşünmeleri yatmaktadır. Kitapta, işçi sınıfı çocuklarının böyle bir ortamda babaları gibi işçi sınıfının kültürünü okulda ürettikleri anlatılmaktadır. Çocukların öğretmenlerine babalarının işverenine baktığı zaviyeden bakması ve otorite olarak algıladıkları bu durum karşısındaki tavırları işçi kültürünün okul ortamındaki yansımalarıdır. Willis, elde ettiği verilerden Marksist düşünceye uygun bulguları seçerek yanlı davrandığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Marx, toplumsal yapıyı inşa eden temel kurumun ekonomi olduğunu ve eğer toplumda bir adaletsizlik bahis mevzu ise bunun ancak üretim faaliyetlerinde yapılacak değişiklik ile çözülebileceğine iman eder. Zira, ona göre mevcut toplumsal sınıflar, üretim faaliyetleri süreçlerinde etkin olan rollerden [üretim süreçlerini elinde bulunduran ve kontrol eden: burjuvazi, üreten/emekçi: işçi] neşet etmektedir. Bu sebeplerden ötürü Marx ve Engels'in mevcut eğitim sistemine alternatif olarak "politeknik eğitim" diye isimlendirdikleri 'maddi üretim' ile 'öğretim'in birleştirilmesi gerektiğini savundukları bir sistemi önerdiklerini görürüz.

Neo-Marksist Düşüncede Eğitim

Antonio Gramsci

Neo-Marksist düşüncenin önde gelen isimlerinden Gramsci, Marx'ın altyapı-üstyapı üzerinden şekillenen klasik, sert yaklaşımını revize ederek yumuşatma yoluna gider. Ona göre kapitalist sömürü ilişkileri iki şekilde sürekli olarak yeniden üretilir: ı) hegemonya (*hegemony*) yoluyla ve ıı) hâkimiyet (*domination*) yoluyla. Klasik Marksist düşünceye göre sermaye sınıfı adına *hâkimiyet* yoluyla *baskı* kullanarak hükmeden devlet, Gramsci'de artık "sivil toplum"un "siyasal toplum"a nazaran öncelendiği bu yeni atmosferde hegemonya yoluyla *rıza* üreterek hükmeder. Buna göre Gramsci'nin yaklaşımını klasik Marksist yaklaşımdan ayıran iki önemli hususiyet vardır: ı) İdeolojik üstyapı kurumlarının ekonomik altyapının belirleyiciliği karşısında göreli de olsa bir özerkliğe sahip olabileceği fikri ve de ıı) sivil toplumun (*civil society*) siyasal topluma (*political society*) üstünlüğü.[9]

Hegemonya, Gramsci'nin düşüncesinde tamamiyle rıza ve kabul üzerinden işleyen bir hükmetme sürecini mümkün kılar. Bu minvalde de kültür, eğitim ve din gibi alanlarda insanlar egemen iktidara *baskı* yerine *rıza* yoluyla bağlanırlar. Bu süreçte de en etkili kurumların başında eğitim gelir, zira Gramsci'ye göre "Her öğretmen daima öğrencidir ve her öğrenci de öğretmendir. Bu ilişki biçimi, toplumun geneli için geçerlidir. Her hegemonya ilişkisi mutlaka eğitsel bir ilişkidir."[10] Eğitim kurumu, bu minvalde sivil toplumun temsilcileri tarafından egemenlik mücadelesinde galip gelebilmek için rıza ve kabule dayalı bir şekillendirmenin gerçekleştirildiği bir alan olarak tezahür eder.

---

9 Mouffe, C. "Hegemony and Ideology in Gramsci." İçinde: Editör: C. Mouffe. *Gramsci and Marxist Theory*. Londra: Routledge, 1979, sh. 168-204.

10 Gramsci, A. *Selections from the Prison Notebooks*. Londra: Lawrence and Wishart, 1971, sh. 350.

Louis Althusser

Gramsci'nin klasik Marksist yaklaşımı yumuşatan hegemonya teorisi, Louis Althusser ile bir adım ileri taşınmıştır. Althusser, yapmış olduğu devlet taksonomisi ile meşhurdur. Onun görüşlerini klasik Marksizm'den ayıran şey, Althusser'in üst yapı kurumlarının tümünü [siyaset, eğitim, hukuk, din vd.] devlet aygıtının birer parçası olarak görmesidir. Ona göre kapitalist toplumlarda devlet aygıtı, "Baskıcı Devlet Aygıtları" ve "İdeolojik Devlet Aygıtları" diye ikiye ayrılır. Baskıcı Devlet aygıtları, toplumda hâkim olan sınıfın çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla sınıfsal mücadeleye cebren/zorla müdahil olur. Bu aygıtlar yasama, yürütme, yargı ve kolluk kuvvetlerinden [ordu ve polis] oluşmaktadır. Lakin Althusser'e göre kapitalist toplumların sürdürülebilirliğini sağlamak için *Baskıcı Devlet Aygıtları* kâfi gelmez, bunun yanında *İdeolojik Devlet Aygıtları* da vazgeçilmezdir. Bu aygıtlar ise eğitim, din, aile ve kitle iletişim araçlarından müteşekkildir ve bu aygıtlar insanları propaganda ile ikna etmede ziyadesiyle etkilidir.[11]

Althusser, kapitalist toplumlardaki hâkim seçkin sınıfın kendi konumunu muhafaza etmesi ve ayrıcalıklı durumlarını devam ettirebilmesi için hayati olan şeyin "işgücünün yeniden üretilmesi" olduğunu söyler. Yani eğer üretim faaliyetlerinin emekleriyle yürütülmesini sağlayan işgücü olmazsa egemen sınıf da olmayacaktır ona göre. Althusser, eğitimin, bu işgücünün yeniden üretilmesine katkı sunduğunu ve dolayısıyla da kapitalist sistemin devamlılığını sağladığını iddia eder. Okul, bu anlamda âdeta bir fabrika gibi işgücünü sağlayacak çeşitli meslek gruplarını mütemadiyen üretmektedir. Ve bu da ideolojik devlet aygıtlarının baskıcı devlet aygıtlarına nazaran daha işlevsel bir tarzda işlerlik göstermesiyle mümkün olur.

11 Althusser, L. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* İstanbul: İthaki, 2000.

Althusser'e göre okul, Kilise'nin hâkim olduğu toplumsal yapıdan modern devletin yegâne hükümran olduğu yapıya geçişle birlikte eskiden Kilise'nin üstlenmiş olduğu ideolojik biçimlendirme rolünü tevarüs etmiştir. Althusser, okul ortamında gerçekleştirilen bu ideolojik biçimlendirmeyi çarpıcı bir şekilde ifade eder:

Oysa bu konserde, ezgisine kulak verilmese bile, bir ideolojik devlet aygıtı açıkça egemen rolü oynar, öylesine patırtısızdır ki! Okul. Tüm toplumsal sınıfların çocuklarını anaokulundan başlayarak alır ve anaokulundan başlayarak, yeni veya eski yöntemlerle, yıllar boyunca, çocuğun "etkilere en açık" olduğu çağda, aile ideolojik devlet aygıtı ve eğitim ideolojik devlet aygıtı arasında sıkışmış olduğu yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış "beceriler"i tekrarlaya tekrarlaya çocukların kafasına yerleştirir.[12]

Paulo Freire

Marksizm'in vurgu yaptığı önemli meselelerden bir diğeri ise "yabancılaşma" kavramıdır. Marx'ın fazlasıyla önemsediği bu kavram, ona göre emekçinin ürettiği üründen hak ettiğince faydalanamaması sebebiyle üretici ve ürettiği şey arasındaki yabancılık hâlini ifade etmektedir. Üreten ile üretilen arasındaki uçurumdur esasında yabancılaşma. Neo-Marksist düşüncede eğitimde yabancılaşma kavramına değinen düşünür Paulo Freire'dir. Ona göre eğitim, ezilen insanların yabancılaşmasına sebep olan temel faktördür. Daha fazla eğitim, daha fazla yabancılaşmayı netice verir. Freire'nin bahsini ettiği bir diğer önemli kavram ise "sessizlik kültürü"dür. Ona göre içinde yaşadığımız dünyayı anlayabilmek için evvela kendimizi tanımak lâzımdır. Lakin insanî olmayan bir dünyada insan kendini nasıl tanıyabilir ki? Kendinin farkında olmayan insan varoluşumuza etki

12 Althusser, L. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, sh. 60.

eden toplumsal güçlerin de farkında olamaz. Bu şuurdan mahrum olan insanlar tarihin seyrinde "özne" olarak değil, ancak "nesne" olarak yer alabilirler. Freire, işte bu ezilme durumuna "sessizlik kültürü" ismini verir. O, sessizlik kültürünün hâkim olduğu yerde eğitimin, ezilen insanların itaatkârlaşmalarına ve yabancılaşmalarına sebebiyet verdiği kanaatindedir.

Freire'nin katı modernitenin eğitim anlayışını betimlediği "bankacı eğitim modeli" ile birlikte "geleneksel eğitim" adı altında ikame ettiği *gelenek-modernite* dikotomisi çerçevesinde modernite öncesi kadim eğitim yaklaşımını da geleneksel zeminde sunuyor oluşu büyük bir yanılsamaya karşılık gelir. Öte yandan Freire'nin bankacı eğitim modeli dâhilinde ezilen öğrencilere yönelik "öğrenci merkezli yaklaşım"ın fetişleştirildiği bir zemine konumlandırılabilecek önerilerinin de bireyi sömürüden kurtarma yerine onu sömürüye daha fazla gark etmeye yönelik sonuçlara gebe olacağı da gündeme getirilebilir. Çünkü öğrenci merkezli eğitim de neoliberal toplum yapısı içerisinde gündeme gelmiş, bireyi kendi kendisine yatırım yapabilecek bir tipoloji olarak inşa etmeyi hedefleyen bir mantalitenin ürünüdür ve kesinlikle *nötr* değildir. Bu yönüyle neoliberal eğitim anlayışının ikamesinin öğrenciyi katı modernitenin sığ yaklaşımından kurtarırken öte yandan onu şahsiyetini tefessüh ettirecek bir vaziyete sevk ediyor oluşu fazlasıyla çelişkilidir.[13]

Randall Collins

Bir diğer Neo-Marksist düşünür Randall Collins'e göre ise okul, diploma ile tesis ettiği icazet ilişkisi üzerinden statü gruplarının ayrıcalıklı konumlarını korumaya hizmet eder. Collins, temel eğitimden yükseköğretime kadar kademelen-

13 Öğrenci merkezli eğitimin geniş bir eleştirisi için bkz. İnce, A. *Eğitilmiş İnsanın İmali*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020, sh. 197-202.

dirilen ve her kademesine de bir diploma/belge ikame edilen eğitim serüveni içerisinde toplumsal mevkilere erişimin kısıtlandığı fikrini savunur. Böylelikle de ona göre mezkûr mevkilerdeki işleri yapabilecek birçok kişi bu imkândan mahrum bırakılırken diğer birçok genç de iptidai işler için bu uzun ve çetin eğitim sürecine katlanmak zorunda bırakılır.

Kaldı ki Collins, bu uzun ve meşakkatli eğitim sürecinin de oldukça verimsiz olduğu kanaatindedir. Ona göre uzunluğuna ve güçlüğüne rağmen salt diploma edinmeye odaklanılan mevcut sistem dâhilinde aktarılmak istenen bilgi ve beceriler dahi olması gerektiği gibi aktarılamamaktadır. Bu yüzden de uzun süren eğitimlerinin sonunda okullarından mezun olan bireyler iş hayatına atıldıklarında mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve becerileri iş başındayken edinmektedirler.[14] Collins, bu pratiklerin vuku bulduğu toplumu *Diploma Toplumu* (The Credential Society) olarak isimlendirir. Bu yaklaşım, günümüz öğrencilerinin ilim peşinde olmaktan daha ziyade birer "diploma avcısı" oldukları tespitiyle Nurettin Topçu'yu anımsattırır.

Çatışmacı Yaklaşımın Zayıf Yönleri

1. Marksist ideoloji, Henry Giroux gibi isimler tarafından fazla "belirleyici" olduğu hasebiyle tenkide tâbi tutulmuştur.
2. İşçi sınıfının gördüğü eğitimi benimsediği ve bu sınıfın tamamının eğitim sistemi tarafından şekillendirildiği/biçimlendirildiği fikrine itiraz edilmiştir.
3. Son olarak da eğitimin burjuvazi sınıfına da zarar verebileceği, nitekim birçok sol Marksist entelektüelin üniversite düzeyinde tahsile sahip olduğu, dolayısıy-

14 Collins,R. *The Credential Society*. New York: Academic Press, 1979.

la eğitimin Marksistlerin iddia ettiği rolü tamamiyle yerine getirmediği de çatışmacı yaklaşımı eleştirenler tarafından dile getirilmiştir.

Yorumcu Yaklaşım

Yorumcu yaklaşımın önemli isimlerinden Bastil Bernstein'a göre okul ortamında farklı sosyo-ekonomik arka planlardan gelen öğrenciler farklı dil kodları kullanma eğilimindedirler. Bu anlamda alt sınıflardan gelen çocuklar basit dil kodunu kullanırlarken üst sınıfların çocukları da daha karmaşık/kompleks bir dil kullanırlar. Bu farklılık aile içi iletişim kaynaklıdır. Mesela alt sınıflarda ebeveyn ve çocuk ilişkisi konuşarak anlaşmaya değil de cezaya dayandığından sorgulamanın ötelendiği bu atmosfere normların ve değerlerin de sorgulanmaksızın kabul edildiği basit bir dil hâkim olur. Üst sınıflardaki ebeveyn çocuk ilişkisi ise diyalog üzerine kurulu olduğundan burada sorunlar sebepleriyle birlikte açıklanarak çocuğun da müdahil olduğu bir süreç dâhilinde çözüme kavuşturulurlar. Bu sebepten de çocuklarda diyalektik düşünce ve soyut düşünebilme gelişim göstererek karmaşık bir dilin teşekkülüne sebebiyet verir. Örneğin alt sınıflarda çocuğunun çok abur cubur yediğini fark eden bir aile "Sana bundan sonra abur cubur yok!" şeklinde bir tepki verebilecekken, aynı durum üst sınıfta çok çikolata yemenin zararlarının anlatıldığı bir zeminde gerçekleşir.

Bernstein, basit dille büyüyen çocuklarda soyut düşüncenin gelişmemesi bir yana bu çocukların diğerlerine nazaran daha az ilgi ve merak sahibi olduklarını da vurgular. Buna ilaveten soyutlama ve genelleme içeren içerikleri de anlamaya çok da elverişli olmayan alt sınıf çocukları Matematik gibi eğitim sisteminde dersler hiyerarşisinin tepesine konumlandırılan derslerde başarılı olamayarak basit dile sahip olmanın bedelini ağır bir şekilde öderler. Bernstein'a

göre okullar daima karmaşık dil kodu üzerinden eğitim verdiklerinden üst sınıflardan gelen çocuklar alt sınıflardan gelen çocuklara göre daha avantajlı konuma sahiptirler ve okul bu var olan avantajın aynı şekilde devam etmesini garanti eder.[15] Bernstein'in temel tezi, eğitimin eşitsizlik üreten bir mekanizmayı hâkim kıldığını savunan Çatışmacı yaklaşımla paralellik arz eder.

15 Bernstein, B. *The Structuring of Pedagogic Discourse: Class, Code and Control.* Londra: Routledge, 1990.

Bölüm 4

Çağdaş Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları

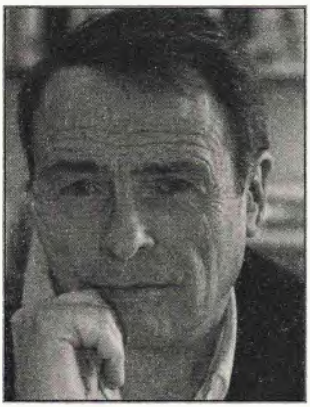
Bölüm Özeti

Bu bölümde Çağdaş Eğitim Sosyolojisi Yaklaşımları ele alınacaktır. Bu anlamda sırasıyla Pierre Bourdieu, Michel Foucault ve Henry Giroux'nun eğitime ilişkin görüşlerine ve akabinde de Postmodern Eğitim Yaklaşımı, Radikal Pedagojik Yaklaşım ve en nihayetinde de Michael Young'un fikirleri üzerinden İdeolojik Endoktrinasyon-Eğitim ilişkilerine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Henry Giroux, Postmodern Eğitim Yaklaşımı, Radikal Pedagojik Yaklaşım, Michael Young, İdeolojik Endoktrinasyon-Eğitim

Pierre Bourdieu: Eşitsizliğin Yeniden Üretiminin Kültürel Veçhesi

Pierre Bourdieu'nün eğitime yaklaşımı, Bastil Bernstein'inkiyle fazlasıyla benzerdir. Bernstein'de dil ve kod ilişkisi üzerinden üretilen eşitsizlikler, Bourdieu'de ise kültürel veçheler üzerinden üretilir. Bourdieu, eğitim sisteminde

öğretilmekte olan kültürel sermayenin toplumdaki seçkin sınıfın kültürel sermayesi olduğunu söyler ve bu sayede de sermaye sahibi sınıf toplumdaki seçkinliğini korurken[1] alt sınıflardan gelen ve kültürel sermayeleri eğitimde karşılık bulmayan kişiler ise seçkinlerin kültürel sermayesinin öğretildiği eğitim sisteminde başarısızlığa mahkûm edildikleri gibi üstüne üstelik kendi kültürel değerleriyle olan bağlantılarını da kaybederek burjuvazinin kültürel unsurlarına, değer yargılarına, beğeni ve zevklerine öykünerek başkalaşırlar.[2]

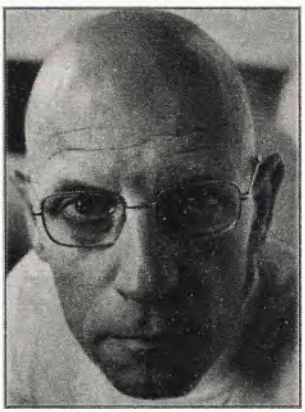
Bourdieu'ye göre eğitimde vuku bulan bu süreç, aslında toplumun genel sathında da kendini gösterir. Eğitime varmadan, kapitalist bir toplumda alt sınıflarda doğan bir çocuk, bu sınıfsal yapı içerisindeki egemenlik ilişkilerini egemenlerin tesis ettiği pratikler üzerinden algılar ve tanır. Bu minvalde egemenleri de egemenlerin arzu ettiği araçlar vasıtasıyla tanır ve bilir. Bourdieu bu egemenlik biçimini "simgesel iktidar" olarak tanımlarken bunun gerçekleştiriliş şeklini de -şiddetin en nazik ve en kibar formu olarak gördüğü- "simgesel şiddet" olarak yorumlar.[3] Egemenlik ilişkilerini bir nevi gizleyen bu şiddet ve iktidar şekli, seçkin sınıfın toplumsal yapı üzerindeki hâkimiyetini garanti eder.

Burjuvazinin toplum üzerindeki egemenliği, Bourdieu'ye göre belirli bir *habitus*un eğitim sistemi aracılığıyla

1 Jourdain, A. & Naulin, S. *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. İstanbul: İletişim, 2020, sh. 53.
2 Schaefer, R.T. *Sosyoloji*. Ankara: Palme, 2013.
3 Bourdieu, P. *Pratik Nedenler*. İstanbul: Kesit, 1995, sh. 107.

yeniden üretilmesi yoluyla sağlanır ve bu sayede de toplumdaki eşitsizlikler de sürekli bir şekilde üretilir durur. Habitus, Bourdieu'nün düşüncesinde toplumsal dünyayı kendisi üzerinden algıladığımız, zihinlerimizi inşa eden bir yapıdır. Habitus, düşünce, beğeni, değer ve davranışlarımızı yönlendirerek toplumsal yapı-toplumsal eylem arasında bir ilişki tesis eden, içine doğduğumuz bir tür *habitat*tır. Bourdieu, habitusun bireyin kaderi üzerinde belirleyici bir etkisinin olduğu kanaatini taşıdığından içine doğulan habitusun bir yandan bireyin nasıl bir eğitim alacağını belirlediğini, öte yandan da aldığı eğitimin de onu sahip olduğu habitusa göre şekillendirdiğini ve neticede de bireyi içine doğulan habitusa hapsettiği fikrindedir.[4]

Michel Foucault: Neoliberal Eğitim Anlayışının Tenkidi[5]

Foucault, "iktidar" kavramını semantik anlamda kayda değer bir değişikliğe tâbi tutar. Marksistlerde "devletin merkezde olduğu, ekonominin, politikanın ve gücün temel eğilimleri teşkil ettiği, üstten alta doğru dayatmanın esas olduğu baskıcı bir karakterin ürünü"[6] olan iktidar, Foucault'da sadece politik yapılara ve devletlerin yönetimine hasredilecek ve hapsedilecek bir kavram olmaktan daha öte bireylerin ya da grupların davranışlarının kolay bir şekilde yönetilmesini sağlayacak bir şekilde toplumsal ilişki-

4 Detaylı bir Bourdieu okuması için bkz. Swartz, D. *Kültür ve İktidar*. İstanbul: İletişim, 2020.

5 Bu bölüm, daha evvel yayımlanan şu makalemizden alıntılanmıştır: İnce, A. "Bir İktidar Aracı Olarak Eğitim: Michel Foucault'nun Eğitime İlişkin Görüşleri." *Turkish Studies – Education*, 2020, 15(3), 1927-1938.

6 Fraser, N. *Unruly Practices: power, discourse and gender in contemporary social theory*, Cambridge: Polity Press, 1989, sh. 26.

lerde kendini sürekli olarak üreten "merkezsiz" ve "çoğul" bir mekanizmadır. Ona göre geleneksel iktidarların aksine liberal toplumlarda iktidar "her yerdedir ve aynı zamanda hiçbir yerde değildir."[7] Bir başka deyişle neoliberal düzende "iktidar", buyurgan yönetici pozisyondan merkezsiz ve hatta Baudrillard'ın deyimiyle "ayartıcı" bir pozisyonsuzluğa evrilmiştir ve sürekli olarak "süjeler" yaratmaktadır.[8] Bu bağlamda Rose ve Miller'ın değindikleri üzere yirminci yüzyılda kanun, mevzuat ve yönetmelikler aracılığıyla yöneten sosyal devlet artık yerini vatandaşlarının tercihleri vasıtasıyla yöneten neoliberal devlete bırakmıştır.[9] Bu devlet tipinde dışlamak, baskılamak, etiketlemek, ötelemek, tepelemek, sansürlemek, soyutlamak, örselemek, maskelemek, gizlemek ve izole etmek gibi hasletlere *pek* rastlanmaz. Aksine bu iktidar mantalitesinde olumsuzlukların yerine olumluluk üretme, bilgi ve haz oluşturarak bedenlere nüfuz etme eğilimi hâkimdir. Devletin kitlesel bir baskı mekanizması yoluyla değil de özgürlük alanları yaratarak inşasına katkı sağladığı öznenin kendi kendisini tahakküm altına alarak işlediğini Deleuze ve Guattari de teyit eder.[10] Foucault, bu süreci "davranışların/tutumların yönlendirilmesi" (*conduct of conduct*) olarak tanımlar. Yönetmek, bu bağlamda "insanların muhtemel eylem alanlarının yapılandırılması" anlamına gelir.[11] Bu yapılanmanın tesis edilmesi durumunda iktidar kavramının dikey bir şekilde (üstten alta doğru emredici ve görünür/fark edilir bir vaziyette) işlev görmek

7 Touraine, A. *Modernli□in Ele□tirisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, sh. 186. Foucault'nun bu fikri, Althusser'in "ideolojik devlet aygıtları" ile birlikte devleti Marksistlerin hapsettikleri merkezî, sınırlı konumundan çıkararak onu yaygın bir fenomen olarak tasvir ettiği görüşüne dayanır.

8 Baudrillard, J. *Foucault'yu Unutmak*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2008.

9 Rose, N. and Miller, P. "Political power beyond the State: Problematics of government." *British Journal of Sociology*, 1992, 43 (2), 173–205.

10 Deleuze, G. & Guattari, F. *Kapitalizm ve Şizofreni 1 – Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinesi*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

11 Foucault, M. "The subject and power." İçinde: *Michel Foucault: Power*, ed. J. Faubion, 326–48. Londra: Penguin, 2002, sh, 341.

yerine aksine yatay ilişkiler içerisinde şekillenmesi ve esasında kendini çok da fark ettirmeden işlev görmesi söz konusudur. Foucault mezkûr süreci şöyle ifade eder:

> İktidar diye bir şey yok. Demek istediğim şu: 'İktidar' diye bir şeyin belirli bir yere yerleşmiş olduğu -ya da bir noktadan yayıldığı- fikri bence yanlış temellendirilmiş bir analize, her koşulda birçok fenomeni açıklayamayan bir analize dayanıyor. Oysa gerçekte iktidar, ilişkiler demek, az çok örgütlenmiş, piramit gibi, koordine edilmiş bir ilişkiler yumağı demektir.[12]

Foucault'ya göre yatay ilişkiler içerisinde arz-ı endam eyleyen "iktidar, her yerde hazır ve nâzırdır" ve iktidar, "her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir."[13] Foucault'nun sistematize ettiği "iktidar" kavramı içerisinde nüfus,[14] komuta edilen ve iktidarın buyrulan nesnesi konumunda olan bir mefhum olmaktan ziyade, tam tersine devletin olağan amaçları olan "sosyal düzen, ekonomik rahatlık ve sosyal refah"ın tesisi için özne görevi üstlenir. Jones'a göre kurulan bu düzen, insanları *-kendi istekleriyle-* "makûl, sağlıklı ve rekabetçi" hâle getiren yeni tür bir "politik rasyonalite"yi ifade eder. Böylelikle nüfus

12 Foucault, M. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, İstanbul: Ayrıntı, 2011, sh. 124.

13 Foucault, M. *Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı, 2007, sh. 72. Baudrillard, *Baştan Çıkarma Üzerine*'de iktidarın, Foucault'nun bahsini ettiği şekliyle yaygın bir forma bürünmekte olmasının, aslında onun metastaz yapmış bir kanser hücresinden başka bir şey olamayabileceği ve bu durumda da esasında kokuşma aşamasına gelmiş bir kanser anlamına gelebileceği şeklinde yorumlanabileceğini ifade eder. Bkz. Baudrillard, J. *Baştan Çıkarma Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı, 2019.

14 "Hükümranlığın tersine yönetimin nihai amacı yönetme ediminin kendisi değil; nüfusun refahı, nüfusun koşullarının iyileştirilmesi, zenginliğin, yaşam süresinin, sağlığın, vb. artmasıdır. (..) Yönetim de bu doğrultuda ya doğrudan geniş çaplı kampanyalarla ya da dolaylı olarak, halk tamamen farkında olmasa bile, doğum oranlarının yükseltilmesini, nüfus akışının belirli bölgelere ya da faaliyetlere doğru yönlendirilmesini, vb. mümkün kılacak tekniklerle nüfusun kendisi üzerinde çalışacaktır. Nüfus artık hükümranın iktidarından çok yönetimin amacını temsil etmektedir; nüfus ihtiyaçların, özlemlerin öznesidir, ama aynı zamanda, yönetimin ellerinde bir nesne durumundadır; yönetim karşısında ne istediğinin farkındadır, ama kendisine yapılanların farkında değildir". Bkz. Foucault, M. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, İstanbul: Ayrıntı, 2011, sh. 282.

aynı zamanda "yönetimin ve hükümetin teknik-politik bir nesnesi hâline gelir."[15]

Foucault tam da bu noktada iktidara ilişkin idrakimizi derinleştirebilecek en önemli kavramını ortaya atar: "yönetimsellik" (*govermentality*). *Yönetimsellik*, iktidar (*government*) ile mantalite/zihniyet (*mentality*) kavramlarının bileşiminden müteşekkil olup bir nevi "iktidar mantalitesi/zihniyeti" anlamına gelir. Düşünürümüze göre kadim devletlerde hâkim olan "otorite-tebaa-ülkesel egemenlik" kavramlarının yerine "güvenlik-nüfus-iktidar"[16] üçlüsünün ikame edildiği ve bu şekilde devletin *yönetimselleştirildiği* bir iktidar mekanizması ile karşı karşıyayızdır. Foucault, otoritenin yerini alan güvenlik anlayışının beraberinde getirmiş olduğu bu disipline edici ve düzenleyici organların hâkim olduğu toplumda gücün, hayatın mülkiyetini elinde bulundurduğu bir "meşrulaştırma toplumu"nun mevcudiyetinden bahseder.[17] Meşrulaştırmanın "klasik çağın bitimiyle gücün en büyük enstrümanlarından birisi" hâline geldiğini iddia eder. Foucault'ya göre buradaki güç, sinsice ve kurnazca işletilen bir mekanizmayı ifade eder. Bu süreç de bizleri "biyopolitika" (*biopolitics*) kavramının ortaya çıktığı noktaya ulaştırmıştır. Tam bu noktada Foucault'ya göre "disiplini arzulayan vücut ve düzenlileştirilmeyi/tanzim edilmeyi arzulayan nüfus"[18] nihayet inşa edilmiştir.

Foucault, biyopolitikayı[19] "bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sa-

15 Jones, D. "The genealogy of the urban schoolteacher." İçinde: S. J. Ball (Ed.), *Foucault and education: Disciplines and knowledge*. Londra: Routledge, 1990, sh 68-70.

16 Foucault, M. *Security, territory, population: Lectures at the College de France 1977–78*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, sh. 88.

17 Foucault, M. *Society must be defended*. Londra: Penguin Books, 2004, sh. 253.

18 Foucault, M. *Society must be defended*, sh. 262.

19 Foucault'ya göre modern yönetimselliğin en önemli unsurlarından biri konumunda olan "biyopolitika"nın temellerini esasında Hıristiyanlığın "pastoral gücü"nde aramak gerekir. Biyopolitik uygulamaların köklerini Hıristiyanların Roma döneminde yabancılaştırılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları şehir hayatına bir tepki olarak kurmuş oldukları pastoral manastır hayatında bulmak mümkündür, zira manastır hayatı vücudun üzerindeki kontrolün ve rehberliğin hâkim

yıda teknik"[20] olarak tanımlar: "Bollaşma [üreme],[21] doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve *düzenleyici denetim* yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun *biyopolitikasıdır*."[22] Rose ve Miller'a göre biyopolitik teknikler, "nüfusun varlığının/sermayesinin, sağlığının ve mutluluğunun bilinip yönetilmesine yönelik girişimler"den[23] müteşekkildir. Lemke, Foucault'nun biyopolitika kavramını "tarihsel olarak bireyin kendisini yönetmesinin ve toplumsal düzenlemesinin liberal biçimleriyle birlikte ortaya çıkan ayrıksı bir yönetim sanatı" olarak tanımlar. Ona göre biyopolitik süreçler neoliberal düzen içerisinde öyle bir şekilde kurgulanırlar ki bu süreçlerin işletilmesi sürecinde "uygulanan araçlar disiplin ve gözlemden ziyade düzenleme ve denetim"[24] olarak tezahür eder.

Foucault'ya göre neoliberal düzendeki eğitim sistemleri, fertleri *süjeleştiren* (özneleştiren ve nesneleştiren) ve iktidarın gönüllü ortakları olmaya yönelik onları "ayartan" *neoliberal dispozitif*in (aygıtın) oldukça önemli bir parçası konumundadır, zira bu sistem içerisinde insan artık edilgen bir pozisyonda konumlandırıldığı "yönetilen" durumundan çıkmış ve kendi kendine yatırım yapan, risk alan ve

olduğu tekniklerin bileşimidir ve biyopolitika ise bu süreçlerin yoğunlaştırılmış hâli olarak karşımıza çıkar. Bkz. Dean, M. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Londra: Sage, 1999. Foucault bu bağlamda "nefsin köreltilmesi (bedensel istekleri bastırmak), dünyevî arzulardan kurtulmak için tefekküre dalmak, ruhanî yöneticiye mutlak itaat ve kefaret süresinin sonunda aleni günah çıkarmaya bir hazırlık olarak vicdanın incelenmesi" gibi yöntemlerden bahseder. Bkz. Foucault, M., Gutman, H, Hutton, P. *Kendini Bilmek*. İstanbul: OM Yayınevi, 1999, sh. 120. Hıristiyanlıkta kendisini ahiret hayatında elde etmeyi umduğu refah ve mutluluk için kendini biyopolitik süreçler üzerinden "süjeleştiren" insan, neoliberalizmde ise bu dünyadaki refahı elde etmek için aynı gayenin peşindedir.

20 Foucault, M. *Cinselliğin Tarihi*, sh. 103.

21 Mütercim, *propagation*'ı "bollaşma" olarak karşılamış, ama bendeniz "üreme"yi tercih ediyorum.

22 Foucault, M. *Cinselliğin Tarihi*, sh. 103 (vurgular yazara ait).

23 Rose, N. and Miller, P. "Political power beyond the State: Problematics of government." *British Journal of Sociology*, 1992, 43 (2), 173–20, sh. 174.

24 Lemke, T. *Biopolitics*, New York: New York University Press, 2011, sh 37.

esasında içinde yaşamış olduğu neoliberal sistemin âdeta bir "ajan"ı[25] gibi davranan bir süjeye dönüştürülürken kendisinden en fazla yararlanılan kurumlardan birisi şüphesiz eğitimdir. Foucault'ya göre böyle bir sistem içerisinde Ball'un tabiriyle "daha fazla eğitim, daha fazla süjeleştirilmek"[26] anlamına gelir, zira okul, yeteneklerin keşfedildiği, özgürlüğün içselleştirildiği ya da yeniden üretimin gerçekleştiği bir mekân olmanın çok ötesinde "bireysel özne gerçekliğinin disiplin tarafından üretildiği" bir mekân olarak karşımıza çıkar.[27] Bu mekânda öğrenci kendi davranışlarını takip edebilen ve kendi öğrenimini ölçüp tartabilen bir "süje" olarak inşa edilir.

Foucault, on sekizinci asrın yapısal analizini yaparken "hastahane, okul ve hapishane gibi kurumların 'askerî kamp' şeklinde" dizayn edildiklerini ve bu durumun "insanların biteviye gözlenmelerini mümkün kılan" bir mekânsal düzenlemeyi netice verdiğini söyler.[28] Foucault, bu mimarî strüktürü *-bütün hücreleri gardiyan odasına bakan bir tür dairevî hapishane olan-* "Panoptikonvârî" bir yapılanmaya benzetir. Bu yapılanmadan muradın ise mahkûmların, işçilerin, hastaların ve öğrencilerin üzerinde "sürekli izleniyorlarmış" izlenimi oluşturmak olduğunu iddia eder, zira ona göre önemli olan izlenip izlenmedikleri meselesi değildir; aksine mühim olan, bu algının oluşturulup "öznelerin" kendi davranışlarına çekidüzen vermesi gereken bir yapılanmanın inşa edilmesidir. Böyle bir yapılanmada, muhatapların "arzu edilen davranışları" sergilemesi ve "konformizm" kalıpları içerisinde davranış sergilemeleri istenir ki, Foucault, bu işleyişi "Panoptisizm prensibi" olarak isim-

25 Foucault, M. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978–1979.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, sh. 173.

26 Ball, S. J. *Foucault as Educator*, sh. 29.

27 Foucault, M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Harmondsworth: Peregrine, 1979, sh. 194.

28 Foucault, M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, sh. 171.

lendirir.[29] İnşa edilmiş olan bu mekânın içinde öğrencilerin *-tıpkı mahkûmlarda olduğu gibi-* kendi davranışlarını kontrol edebilme becerisine (otokontrol) ve kendi eylemlerini değerlendirebilme becerisine sahip olması beklenir, çünkü arzu edilmeyen davranışların mukabilinde "disiplin" ve "ceza" yaptırımları işletilir.[30]

Keith Hoskin, "Foucault'ya göre 'eğitim', güç-bilgi ilişkisinde aradaki *tire* işaretidir"[31] diyerek Foucault'nun kurgusunda eğitimin güç ve bilgi arasındaki bağı sağlayan bir tür köprü olduğundan bahseder. Nitekim, Foucault da *Özne ve İktidar*'da konu hakkında "İktidarın işleyişi sürekli bilgi yaratıyor ve aksi yöndeki bilgi de iktidar etkisine yol açıyor. Bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksız, tıpkı bilginin iktidar doğurmamasının olanaksızlığı gibi"[32] diyerek Hoskin'i teyit eder. Foucault'ya göre bilgi, gücü, yani iktidarı besleyen bir öğedir ve dolayısıyla başlı başına bir iktidar sorunsalıdır, zira "iktidar aslında her şeyin olmasını, şeylerin, bilginin, söylem biçimlerinin ve hazzın üretilmesini sağlayan" bir araç gibi işler.[33] Bu anlamda Foucault'nun, bilgiyi iktidar karşısında "özgürleştirici bir söylem" olarak ele alan Bakunin ve Kropotkin gibi anarşistlerden ayrıldığını ifade etmek gerekir. Foucault'ya göre güç ve bilgi arasında sandığımızın oldukça ötesinde bambaşka bir ilişki mevcuttur:

> Güç, eğer yegâne amacı 'baskılamak' olan sansür, dışlama, muhasara/abluka ve baskı gibi yöntemlerle işlev görseydi ve büyük süper egonun davranış kalıpları gibi negatif bir şekilde tatbik edilseydi, böyle bir durumda oldukça zayıf ve kırılgan bir unsur olurdu. Eğer -tam aksine- güç, bugün kuvvetli bir

29 Foucault, M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, sh. 205-207.
30 Jardine, G. M. *Foucault and Education*, Peter Lang International Academic Publishers, 2005.
31 Hoskin, K. "Foucault Under Examination: The crypto-educationist unmasked." *İçinde*: Editör: S. Ball. *Foucault and Education*. Londra: Routledge, 1990, sh. 29-53.
32 Foucault, M. *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı, 2011, sh. 33.
33 Demir, E. Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek. *Birikim Dergisi*: 06.02.2014, sh. 1.

> konumda ise bunun sebebi -fark etmeye başladığımız üzere- gücün arzu ve bilgi düzeyinde etkiler üretmesi ve bilgiyi sansür eden ve engelleyen bir konumda olmaktan ziyade onu üretmesinden mütevellittir.[34]

Tam bu noktada baskılama ve sansür yoluyla işlemeyen bilgi ile iktidarın ilişkisi "bilgi-iktidar-doğruluk" üçlemesini ortaya çıkarır. Foucault'ya göre "doğruluk, kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir"[35] ki bu, bir "doğruluk rejimi"ni ortaya çıkarır. Varlığını yatay ilişkiler içerisinde fertlerin özgürlük alanlarının yapılandırılmasına borçlu olan iktidar, bu mevcudiyetini ve sürmesini istediği sistemin yeniden üretimini garanti altına almayı -yüksek oranda- bilgi aktarımına borçludur. Bu düzlemde iktidarın bilgiyi inşa etmesi ve aynı şekilde bilginin de sürekli olarak iktidarı beslemesi döngüsü söz konusu hâle gelir.

Foucault'ya göre iktidar-bilgi ilişkileri aynı zamanda *dispozitifler*i (aygıtları) meydana getiren bir süreci de ifade eder. Ona göre "dispozitifler", insanı şekillendiren, yöneten ve tâbi kılan hususiyetlere sahip iktidar aygıtlarıdır/teknolojileridir. Foucault, *dispozitif*in unsurlarını sıralarken "söylemler, kurumlar, mimarî biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idarî önlemler, bilimsel sözceler, felsefî, ahlâkî ve hayırseverce önermelerden -kısacası, söylenmemiş olduğu kadar söylenmiş her şeyden- oluşan tamamıyla heterojen bir bütündür" der ve ekler: "Dispozitifin kendisi ise, bu unsurlar arasında kurulabilecek ilişkiler şebekesidir."[36] Kavrama temas eden bir diğer düşünür Agamben ise dispozitif için "şu ya da bu şekilde, yaşayan varlıkları yakalama, yönlendirme, belirleme, önleme, modelleme, denetleme; bu

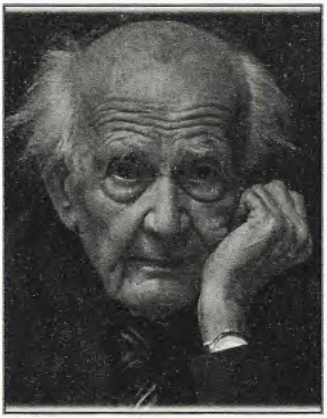
34 Foucault, M. *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings*. New York: Pantheon, 1980, sh. 54.

35 Foucault, M. *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings*, sh. 52.

36 Foucault, M. *Hapishanenin Doğusu*, İstanbul: İmge Kitabevi, 1982, sh. 118.

varlıkların vücut diline, davranışlarına, fikir ve söylemlerine dayanak teşkil etme yetisi olan her şey"[37] şeklinde bir tanım yapmayı tercih eder. Dispozitif, Byung-Chul Han'da ise "hâkimiyet teknikleri" olarak karşılık bulur.[38] Bu bağlamda Foucault'ya göre dispozitifler, insanı özneleştiren ve aynı zamanda da nesneleştiren, yani kısacası *süjeleştiren* bir işlev görürler ve böylelikle iktidarın bir parçası hâline getirirler, zira "süjeleştiremeyen bir dispozitif, yönetim dispozitifi olarak işlevini yerine getiremeyecek, kaba kuvvete dönüşecektir."[39] Eğitim, bu anlamda Foucault'nun düşüncesinde neoliberal dispozitifin en önemli aracılarından birisi olarak özel bir yere sahiptir, zira eğitim, süjeleştirme hususunda etkin olan toplumsal kurumların en başında gelir.

Zygmunt Bauman: Balistik Füzeden Akıllı Füzeye/Dışerklikten Özerkliğe

Bauman'a göre Foucault'nun neoliberal dünyasında toplum da dönüşüm geçirerek dışerklikten (*heteronomi*) özerkliğe (*otonomi*) doğru evrilmiştir. Disiplin toplumunda dışsal süreçlerin doğrudan etkisi altında kalan ve davranışlarını da bu doğrultuda gerçekleştiren birey, yeni liberal düzende özerk bir hâle evrilerek kendi kararlarını kendi verir olmuştur. Bauman toplumdaki bu yapısal dönüşümünün "bekçi usulü"nden "bahçıvan usu-

37 Agamben, G. *Dispozitif Nedir?*, İstanbul: Monokl Yayınları, 2012, sh. 29-30.

38 Byung-Chul Han. *In the Swarm: Digital Prospects*. Cambridge MA: The MIT Press, 2017, sh. 32.

39 Byung-Chul Han. *In the Swarm: Digital Prospects*, sh. 36. Yönetim dispozitifinin kaba kuvvete dönüşmesi ile ortaya çıkan manzara, Foucault'nun "klasik yönetim modeli" karşısında konumlandırdığı "yönetimselliğe" karşı bir durum arz eder.

lü"ne doğru gerçekleştiğini söyler.[40] Bu dönüşümün eğitimde makes bulan yanı üzerinde de duran Bauman, eğitimde de çocukların "balistik füze"den "akıllı füze"ye dönüşümünü gündeme getirir. Balistik füze, kendisine belirlenen hedefe değişen artları dikkate almadan ilerleyen güdümlü bir füze tipidir. Akıllı füze ise fırlatıldıktan sonra katedeceği yoldaki ve hedefteki değişimleri dikkate alarak yolda sürekli olarak öğrenen akıllı bir füzeye tekabül eder. Bauman, günümüz öğrenci tipolojisin bu benzetim üzerinden ifade etmeyi tercih eder.[41]

Bauman, geç-modern dönemde eğitimdeki vurgunun da kasıtlı olarak öğrenmeye kaydırıldığını söyler. Zira ona göre eğitim, esasında talim etmesi gerekenlere, yani eğitenlere eğitilenden daha büyük bir sorumluluk yükleyen bir kavrama karşılık gelirken, *öğrenme*, tüm sorumluluğu öğretenin omzundan alarak öğrenen bireyin omzuna yükleyiverir. Bunun bilinçli bir şekilde yapıldığını söyleyen düşünürümüz, geç-modern dünyada vuku bulan eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin de bu şekilde bir nevi meşrulaştırıldığını ima eder. Bauman'a göre bu zemin üzerinde üretilen "hayat boyu öğrenme" kavramını da bireyin akışkan modernite içerisinde yaşamı boyunca akışkan bir birey olarak inşa edildiği ve hasıl olabilecek muhtemel başarısızlıkların tamamını da kendi başarısızlığında bulacağı bir tür kurnazlık olarak görmeyi yeğler.[42]

Akışkan modernite, Bauman'a göre bireyin işçi olduğu ve dışerkliğin berkitildiği bir ortamda tamamiyle pasif bir birey olarak inşa edildiği katı modernitenin aksine hemen her gün her şeyin değişebildiği, devinimin, belirsizliğin ve öngörülemezliğin ikame edildiği hâlihazırdaki akışkan durumu ifade etmek için müracaat ettiği bir tanımlamadır. Ve

40 Bauman, Z. *Özgürlük*. İstanbul: Ayrıntı, 2005.
41 Bauman, Z. *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı, 2020.
42 Bauman, Z. *Akışkan Hayat*, İstanbul: Ayrıntı, 2018, sh. 160.

akışkan modernite içerisinde ona göre eğitim sistemleri de akışkan modernitenin temel unsuru olan pazarın ihtiyaç hissettiği tipolojiye muvafık bir eğitim-öğretim anlayışını hâkim kılarak okullarda bireylerin bir tüketici olarak yetişmesini temin etmekten öteye gidemezler. Bu yüzden bizi tüm araçlarını kullanarak tamamiyle kuşatmış olan akışkan moderniteye karşı nasıl mukavemet gösterebileceğimiz meselesi üzerinde kafa yorarken çözümü yine eğitimden başka bir yerde görmez Bauman. Lakin bu eğitimin akışkan eğitim anlayışından farklı, bilinçlendirici bir eğitim olması gerektiğini de fark ederek hususiye Henry Giroux'nun görüşleri üzerinden şekillenen *Eleştirel Pedagojik Yaklaşım*'ın bu minvalde fazlasıyla değerli olduğunu söyler.

Henry Giroux: Eleştirel Pedagoji

Eleştirel Pedagoji, her ne kadar eğitimde vuku bulan egemenlik ilişkileri içerisinde bireyin bu ilişkilerin vuku buluş şekline karşı bir mukavemet sergileyebileceği ve protest bir tavır takınarak kendini bu ilişkiler haricinde konumlandırabileceği fikrini müdafaa eden bir naifliği ihtiva etse de öte yandan eğitimin neoliberal düzen dâhilinde nasıl anlaşılabileceğine yönelik oldukça kıymetli görüşleri de içerir. Tam da bu yüzden Bauman, akışkan modernitenin kuşatıcılığından kendimizi kurtarabilmemiz için evvela Eleştirel Pedagoji'ye sığınabileceğimizi ve bu perspektiften yola çıkarak bir çözüm geliştirebileceğimizi öngörür.

Giroux, bugünkü eğitim sistemleriyle birlikte imal edilen Bauman'ın tüketici bireyini "hiper-tüketici" olarak ele alır. Düzenli tüketim alışkanlıkları olmayan bu eğitimle imal edilen hiper-tüketicilerden müteşekkil toplumu da "zombileşmiş bir nüfus" olarak görür düşünürümüz. Zombileşme, *id*ine mağlup olarak faziletten mahrum kalan günümüz tüketici bireyi için kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu ti-

poloji hayatiyet içermeyen ve âdeta ölümün bir avatarı gibi yaşam süren canlılığı ifade eder.[43]

Giroux, hiper-tüketici toplum karşısında bireyi muhafaza edebilmek için evvela eğitimin daha iyi bir şekilde idrak edilmesinin zaruri olduğu kanaatindedir. Bu da eğitimin salt eğitsel faaliyetlerden müteşekkil bir faaliyet alanı olarak görüldüğü günümüz toplumunda çok da mümkün değildir, zira eğitimin daha iyi idrak edilmesi ancak ve ancak onun toplumsal yapı içerisinde hangi işlevleri gördüğünün anlaşılması ile mümkün olacaktır ve tam da bu minvalde "eleştirel pedagoji, öğretmen ve öğrencilerin eğitime politik, sosyal ve kültürel bir girişim olarak bakmalarını sağlar."[44] Eğitimin politik, toplumsal, kültürel ve ekonomik veçhelerinin ortaya konmasıyla eğitimin daha iyi anlaşılabileceği bir zeminin inşasının mümkün olacağı fikri, eleştirel pedagojik yaklaşımın modern eğitimi anlamaya matuf sunmuş olduğu önemli bir tespiti ifade eder.

Postmodern Yaklaşım

Bugünkü anlamdaki okul kavramının Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıktığını ifade etmiştim. İngiliz eğitimci Ken Robinson'a göre bugün dünya üzerindeki birçok ülkenin benimsemiş olduğu eğitim sistemi, esasında Sanayi Devrimi ile Aydınlanma felsefesi[45] üzerine bina edilmiştir.[46] Bu anlamda okul da esasında sanayi devrimi sürecinde fabrika sisteminin eğitime uyarlanması olarak kabul edilmektedir. Robinson ve Toffler gibi eğitimciler okuldaki disiplin an-

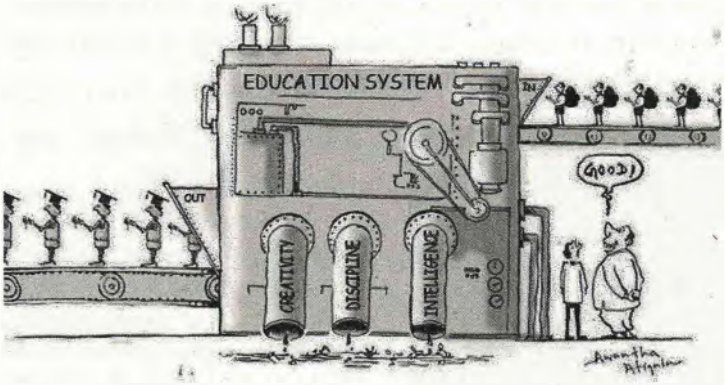
43 Giroux, H. *Zombie Politics and Culture in the Age of Casino Capitalism*. New York: Peter Lang, 2011, sh. 2.

44 Amowitz, S. & Giroux, H. A. *Postmodern Education. Politics, Culture and Social Criticism*, Minneapolis: University of Minesota Pres, 1991, sh. 118.

45 Aydınlanma felsefesine oldukça farklı bir perspektiften, eleştirel bir bakış açısı için bkz. Baykan, F. *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.

46 Ken Robinson'un "Eğitim Paradigmalarını Değiştirmek" [Changing Education Paradigms] isimli konuşmasına şuradan ulaşılabilir: https://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms

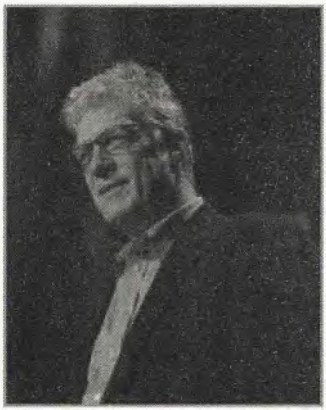
layışının, üniformanın [işçilerin giydiği gibi], yaşlara göre eğitimin [fabrikada üretilen ürünlerin üretim tarihi gibi] verilmesinin ve dersler arasında bir hiyerarşi gözetilmesi gibi tüm okul yapılanmasının sanayileşme sürecindeki fabrika sisteminden alındığı kanaatindedirler.

Fabrika mantalitesinden mülhem okul anlayışının "tek tip birey" üretimini resmeden yukarıdaki görselde de mezkûr görüşlere mutabık bir görüş benimsendiğini görürüz. Birçok insanda okulların tek tip insan ürettiği fikri hâkimdir.[47] Bu fikrin ne kadar gerçekleştirilebildiği tartışmalı olsa da mezkûr teknik, tek tip eğitim anlayışının okul sistemi içerisinde ortaya çıkardığı bazı problemli meselelerden bahsetmek mümkündür. Bunların başında derslerin hiyerarşik yapılanması gelmektedir. Misal vermek gerekirse bugün dünya üzerindeki birçok ülkede okullardaki dil/lisan ve matematik dersleri hiyerarşik olarak [haftalık 4-6 saat ile] en üstte yer almaktadır. Buna karşın bireysel yaratıcılığın daha ön planda olduğu resim, beden eğitimi, müzik ve drama gibi derslerin hiyerarşik olarak [haftalık 1-2 saat ile] en altta yer aldıkları bir vakıadır. Bu hiyerarşik yapılanmanın tek tip öğrenci üretmese de hayal güçleri ve yaratıcılık kabi-

47 Pink Floyd'un "*Another Brick in the Wall*" şarkısı bunun en güzel örneklerindendir.

liyetleri körelmiş bireyler yetiştiriyor olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ken Robinson'un zikretmiş olduğu bir çalışmada ana okuluna giden öğrencilere bir atacın kaç farklı şekilde kullanılabileceği sorulmuş ve öğrencilerin kırkın üzerinde farklı kullanım şeklinden bahsedebildikleri gözlenmiştir. Aynı öğrenciler bu testin üzerinden 5 yıl geçtikten sonra yine aynı şekilde "Bir ataç kaç farklı şekilde kullanılabilir?" sorusu ile muhatap olduklarında cevaplarda %50 oranında düşüş yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

"Okul Yaratıcılığı Öldürür" – Ken Robinson

Ken Robinson, "Okul Yaratıcılığı Öldürür" isimli meşhur TED konuşmasında şunları söyler: "Bildiğimiz şu ki, eğer yanlış yapmaya hazırlıklı değilseniz, hiçbir zaman orijinal bir şey bulamazsınız. Ve zamanla yetişkin olduklarında, çoğu çocuk bu kapasitesini yitiriyor. Yanlış yapmaktan korkar hale geliyorlar. Hataları damgalıyoruz. Bugünkü eğitim sisteminde başınıza gelebilecek en kötü şey hata yapmaktır. Ancak şunu herkes bilir; hata yapmaya hazır değilseniz, asla orijinal bir şey üretemezsiniz. Picasso'nun çok inandığım bir lafı vardır: 'Tüm çocuklar sanatçı doğar. Mesele büyüdüğün zaman sanatçı kalabilmektir.' Çocuklar yetişkinliğe geçince hata yapmaktan korkar hale geliyor ve yaratıcılıklarını kaybediyor. Aslında doğuştan gelen yaratıcılık eğitimle yok ediliyor. Şuna yürekten inanıyorum; bizler yaratıcılık özelliğimize yönelik değil, aksi yönde büyüyoruz. Ya da daha doğrusu, ondan uzaklaştırılacak şekilde eğitiliyoruz. Peki, niye bu, bu şekilde oluyor?"

Radikal Pedagoji: Okulsuz Toplum – Ivan Illich

Okula yönelik en radikal eleştirinin Ivan Illich'in *Deschooling Society* [Okulsuz Toplum] isimli kitabında karşılık bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Times Educati-

on tarafından "sanayi toplumunun en meşhur ve en acımasız kritiği/eleştirisi" olarak takdim edilen bu kitapta Illich, okulun gereksiz bir kurum olduğundan ve kesinlikle kaldırılması gerektiğinden bahaseder. Illich'e göre geniş kitlelere yönelik zorunlu eğitim, yalnızca kurumsallaştırılmış ve fakirleştirilmiş bir tüketim toplumunu oluşturmanın bir aracıdır.

Okulu neden ilga etmeliyiz?

Illich, kitabının "*Okulu neden ilga etmeliyiz?*" başlıklı faslında temel olarak Karl Marx'ın fikirlerini esas aldığı söylenebilir. Illich'e göre de okullarda eğitim ile fakir ile zengin arasındaki fark ziyadeleşmekte/fazlalaşmakta ve düşük gelirlilerin hak mahrumiyeti okullardaki eğitim ile birlikte daha da ilerleme göstermekte, okullar tüketici yeni elit kitleler yaratmaktadır. Illich, kitabının bu bölümünde "pedagojik yabancılaşma"dan da bahseder. Kitabımızda daha evvel Marksist düşüncede yabancılaşmanın ne anlama geldiğine temas edilmişti. Illich'e göre pedagojik yabancılaşma, işçinin yabancılaşmasından daha vahim bir durumdur, çünkü okul "teknoloji çağının fakirlerine *-hiçbir gerçekliği olmayan-* nafile kurtuluş vaatleri" sunar. Illich, bu bölümde Marksistleri de tenkide tâbi tutar, zira onlar eğitimi eleştirmişlerdir, lakin okullaşmayı pas geçmişlerdir. Hâlbuki yaşamakta olduğumuz yoksul hayatlarımızın merkezinde okullaşma sorunu yatmaktadır.

Okul Fenomeni

Illich'e göre öğretmenler okul sisteminde üç temel role sahiptirler: muhafız, terapist ve vaiz. Öğretmenlik, salt öğretme eylemiyle alâkalı bir meslek değildir der Illich, çünkü okulun kendisi salt öğretmenin çok ötesinde bir yerde durmaktadır. Okul sosyalleşmeyi, genç dimağların işgücünden

uzak tutulmasını, tüketim kültürünün değerlerinin kabulünü ve itaati vazeder Illich'e göre. Illich, okulları düşük gelirlilere boş vaatler sunan yeni bir din olarak telakki eder, zira ona göre okulun düşük gelirlilere sunmuş olduğu, okullardaki eğitimden yararlanabilecekleri fikrinin temelinde düşük gelirli kimselerin kendilerine olan öz saygılarını yitirmelerinin esas sebebi olarak gördüğü "eğitimci teknokratların ürünlerini tüketerek amaca ulaşılabileceği" düşüncesi yatmaktadır ve bu da beyhude bir ümide karşılık gelir.

Gelişmenin Fetişleştirilmesi

Illich'in okul eleştirisi, modern toplumlarda hâkim olan tüketimci mantalitenin eleştirisidir, zira ona göre gelişmiş ülkelerde teknokratlar tarafından tasarlanan okul ve eğitim sistemi, gelişmekte olan ülkelere *-aynı zamanda gelişmenin bir parametresi olarak dayattıkları-* daha fazla tüketici olmalarını ve öğrencileri bir "müşteri" olarak yetiştirmelerini dikte etmektedir. Ona göre öğretmenler, sistemin bekçisidirler/muhafızıdırlar: okulların hiyerarşi, gelişim ve tüketimi meşrulaştırdığı bir sistemin muhafızları. Illich, bu minvalde özellikle gelişmekte olan ülkelerin Batı'nın tüketimci modeline uyum sağlamaya çalışarak fahiş bir hata yaptıklarını söyler. Illich, okulların tüketiciliği özendirmesi bahsinde Marx'ın, tüketim konusunda "talep oluşturma"nın nelere mâl olabileceği fikri üzerinde çok düşünmediğini, hâlbuki modern kapitalist toplumlarda talep oluşturmanın [ve dolayısıyla tüketiciler yetiştirmenin] okulların merkezde olduğu bu sistemin tam da kalbini teşkil ettiğinden bahseder.

Kurumsal Yelpaze

Ivan Illich, Karl Marx'ın "altyapı ve üstyapı kurumları" tasnifindeki üstyapı kurumlarını "sağ kurumlar" olarak ele alır. Ona göre sağda yer alan kurumlar, manipülasyona açıktır-

lar. Okul da bu anlamda talep oluşturan ve manipülasyona açık, sağda yer alan bir kurumdur. Illich, bizi kendine bağlayan ve yaşamımızı kendi egemenliği altına alan bir sistemden ve okulun bu sistemin bir parçası olduğundan bahseder. Buna örnek olarak günümüzde komplike/karmaşık bir yapıya sahip olacak şekilde üretilen arabalar verilebilir, zira bu arabaları aldığımızda, arabaların karmaşık yapısı, onların tamiri ve bakımı noktasında bizi arabaların üreticileri olan dev şirketlere bağımlı kılmaktadır. Hâlbuki eski arabalar, basit parçaları olan ve tamiri kolay olan araçlardı, dolayısıyla da bugünkü gibi bir bağımlılık oluşturmuyorlardı. Bu yüzden ona göre önümüzde iki ayrı kültür durmaktadır; bunların birincisi teknolojik çözümlerin büyük şirketler tarafından sağlandığı bir sistemin pasif tüketiciliğini teşvik eden -*ve okulun da özendirdiği*- bir kültür; ikincisi ise insanların problemlerine kendilerinin çözüm bulmalarına izin veren bir kültür. Illich, okullu bir toplumda birinci kültürün baskın olduğu kanısındadır.[48]

Michael Young: İdeolojik Endoktrinasyon

Türkiye'deki *Eğitim Sosyolojisi* kitaplarının ekserisinde "ideoloji ve eğitim" bölümleri umumiyle sathi ele alınmış olup meselenin hakikatine nüfuz etmeyen cinstendir. Türkiye'de akademinin genel olarak ideolojiye angaje olmuş öğretim elemanlarından müteşekkil olduğunu düşünürsek bunun çok da taaccübe sevk eden bir şey olmadığını söylemek mümkündür. Bu girizgâhtan sonra esas konumuza dönecek olursak ideoloji ile eğitim arasında *Eğitim Sosyolojisi* kitaplarının çoğunda değinilmeyen daha derin bir ilişkinin mevcut olduğunu söylemek gerekir.

Micheal Young'a göre eğitim doğrudan "siyasi indoktrinasyon" [zorla aşılama] demektir, zira en nihayetinde

48 Illich, I. *Deschooling Society*. Londra: Marian Boyars Publishing, 1995.

müfredat dediğimiz şey, egemen siyasilerin seçtikleri muhtevadan müteşekkildir. Young, iktidara gelenlerin kendi düşüncelerini "en değerli" olarak gördüklerinden onların eğitim kurumlarında yer edinmesi gerektiğine inandıklarını söyler.[49] İşte tam bu noktada iktidar sahiplerinin özümsediği "ideoloji" devreye girer. Türk Dil Kurumu'nun "düşüngü" kelimesiyle karşıladığı "ideoloji", içtimai, siyasi ya da dinî bir öğreti oluşturan ve kitleleri, toplumu ya da kişileri etkileme gücüne sahip olan düşünceler demeti/bütünü olarak tanımlanabilir.[50] Az evvel bahsi edilen *Eğitim Sosyolojisi* kitaplarında ideoloji kısmında değinilen ideolojiler "kapitalizm", "liberalizm", "sosyalizm" ve "Marksizm" gibi ideolojilerden ibarettir. Bu ideolojilerin eğitim kurumunu doğrudan etkilediği hususunda herhangi bir şüphe olmasa gerektir. Misal olarak bugün sosyalist düşüncenin hâkim olduğu iddia edilen Kuzey Kore'de eğitim tamamiyle sosyalist idealler etrafında tasarlanmış, işçiliği ve üretimi merkeze alan bir sistem olarak karşımıza çıkar. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nde liberal mantalite egemen olduğundan eğitim şahsi mülkiyeti içselleştirmiş, rekabetçi bir birey yetiştirmeyi hedefler.

Umumi olarak değerlendirirsek Karl Marx'ın fikirlerini esas alan klasik Marksizm'in hâkim olduğu bir yerde okulların insanların üretim becerilerini geliştirmesi beklenir. Sınıfsız bir yapı hayali olan Marksist düşünceye göre insan, emeği kutsal olan bir üreticidir ve bu yüzden toplum da üretici sınıf temelinde örgütlenmesi gereken bir yapıdır. Böyle bir yapı içerisinde eğitim kurumundan da gelecek nesli mevcut yapının gerektirmiş olduğu bilgi ve beceri ile mücehhez bireyler olarak yetiştirmesi beklenecektir. Öte yandan John Locke'un ve Adam Smith'in görüşlerine da-

49 Young, M. *Knowledge and Control.* Londra: Collier Macmillan, 1971.

50 İdeoloji kavramının daha detaylı bir irdelemesi ve Türkiye'deki kullanımının geçirmiş olduğu evrim için Şerif Mardin'in *"Din ve İdeoloji"* adlı kitabına başvurulabilir.

yanan liberalizmin hâkim olduğu bir toplumda ise insanı Marksizm'in aksine tüketim toplumunun mütemmim bir cüzü/parçası olarak gören bir sistem mevcut olduğundan yetiştirilecek olan yeni neslin de bu minvalde eğitilmesi beklenir. Tüketim toplumunun bir ferdi olarak şahsi mülkiyet mefhumunu ve ekonomik serbestinin egemen olduğu serbest pazar kavramını içselleştirmiş bireyler yetiştirme idealidir bu.

İdeolojinin eğitimden beklentisi, zikretmiş olduğumuz misallerde de açıkça görüleceği üzere, hâkim olan sisteme adapte olabilecek, sıkıntı çıkarmayacak insan tipini yetiştirmektir. Bu durum, diğer birçok ideolojide de ayniyle karşımıza çıkmaktadır. Misal olarak daha evvel "siyaset ve eğitim" kısmında temas edilen Kemalist ideolojisiyi esas alırsak, Kemalizm'in de tıpkı diğer ideolojiler gibi eğitim sisteminden kendi tanımlamış olduğu "ideal vatandaş" tipine uygun bireyler yetiştirme uygulamasının var olduğunu görürüz. "Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, devletçi, halkçı, lâik ve cumhuriyetçi" birey yetiştirme ideali, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana millî eğitim sisteminin en önemli ve en temel amacı olagelmiştir. Bunun yanında diğer bir ideoloji olarak Türk milliyetçiliğinin de "millî" eğitim sisteminde hâkim paradigmayı temsil ettiğini ve uzun bir süreden bu yana Kemalizm ile Türk milliyetçiliği doğrultusunda eğitim veren bir ülke olduğumuzu söyleyebiliriz.

Peki, ideolojinin eğitim süreçleri içerisinde etkin rol oynaması, o ülke açısından ne gibi sıkıntılar meydana getirecektir? Bu soruya verilecek cevapların belki de başında -dillere pelesenk olan, lakin uygulaması bir türlü yapılamayan- "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller yetiştirmenin neredeyse imkânsız hâle geleceği zikredilebilir. Zira ideolojiye angaje olmuş bireylerin fikrinin, vicdanının ve irfanının hür olması beklenemez. Öte yandan ideolojik birey

yetiştirmenin en büyük dezavantajlarından bir diğeri olarak "analitik düşünme becerisine sahip, eleştirel düşünebilen, aktif ve girişken" birey yetiştirmenin de neredeyse imkânsız olacağı söylenebilir. Nitekim ülkemizde bu gibi problemleri yakından müşahede etmekte olduğumuzu vurgulamaya gerek olmadığı kanaatindeyim.

Bu önemli hususta, özellikle dünyadaki ülkelerin çoğunluğunun çok kültürlü bir yapıya evrildiği günümüzde devletten beklenen, bireyi toplumdaki çerçeve değerler doğrultusunda yetiştirmektir. Devletin esasında bireyin hangi ideolojik süreçlerden geçirilerek hangi keyfiyette yetiştirileceği fikrine yönelik herhangi bir yetkisi olmamalıdır. Çocuğun bu anlamda nasıl yetiştirileceği [Kemalist, dindar, seküler vs.] meselesi, ailesinin karar vereceği bir konu olmalıdır. Lakin ulus devletlerin en önemli problemlerinden birisi [belki de birincisi], çocuğun velayetini aileden devralan otoriter bir yapıya sahip olmalarıdır. Her ne kadar demokratik yapılar olduğunu iddia etseler de dünya üzerindeki tüm ulus devletler, otoriter ve hatta Tanrıvari bir karaktere tekabül ederler. Bu anlamda, ulus devletin eğitim kurumu vasıtasıyla "şekillendirmiş" olduğu bireyin hür olacağını varsaymak fahiş bir hata olacaktır.

Bölüm 5

Türkiye'de Eğitim Sosyolojisi

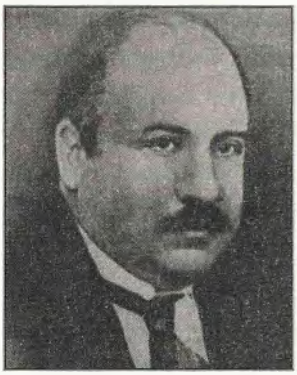
Bölüm Özeti

Bu bölümde Türkiye'deki belli başlı eğitim sosyologlarına yer verilecektir. Bu anlamda Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Abdullah Cevdet ve Nurettin Topçu'nun fikirlerine değinilecektir. Türkiye'deki millî eğitim sisteminin teşekkülünde Ziya Gökalp'in ve Abdullah Cevdet'in görüşlerinin önemli bir rol oynamış olması ve Prens Sabahattin ve Nurettin Topçu'nun da bu iki düşünüre zıt görüşler beyan etmesi hasebiyle bu dört kişi seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Abdullah Cevdet, Nurettin Topçu

Ziya Gökalp

Pozitivist düşüncenin Türkiye'deki temsilcisi olan Ziya Gökalp'in eğitimde en fazla vurgu yaptığı husus, eğitimin "millî" olmasıdır. Gökalp, eğitimin millî oluşuyla alâkalı toplumları kategorize eder. Ona göre kadim, ilkel toplum-

larda nispî de olsa millî eğitim mevcuttu, lakin genel kültür eğitimin dışında tutuluyordu. Modern devletlerin üstünlüğünü kabul edip ancak bu şekilde tekâmül edilebileceğine iman eden toplumlarda ise millî kültür, milletlerarası kültüre kurban edilir. Son olarak modern toplumlar ise millî kültürü ikame edebilmek adına millî eğitimi esas alırlar Gökalp'e göre. Gökalp, başka ülkelerde en ahlâklı insanların en fazla eğitim alan insanlardan oluştuğunu söylerken, bizde durumun tam aksi yönde gerçekleştiğini ifade eder ve bunu millî eğitim anlayışından yoksun oluşumuza bağlar.

Ziya Gökalp'in okullarda aşılanması gerektiğini iddia ettiği milliyetçilik, onun düşüncelerinde kültürel milliyetçilik olarak tezahür eder. "Kültür Türkçülüğünün amacı, maarifimizi, bir yandan milletlerarası uygarlığa, diğer yandan millî kültüre intibak ettirmektir" der.[1] Kültür kavramını Türkçede ilk kez kullanan düşünürlerden biri olan Gökalp, millî kültürü "hars", milletlerarası/evrensel kültürü ise "medeniyet" olarak tanımlar. Ona göre "hars" ismini verdiği kültürel milliyetçilik anlayışına uygun olarak Türk kültürü üzerine inşa edilecek olan milliyetçilik, topluma hâkim olmalıdır. Harsın içine Türkçeleştirilmiş din anlayışını da dâhil eder Gökalp.

Ziya Gökalp, aynı zamanda toplumcu eğitimden yanadır. Ona göre eğitimin temel hedefi toplumdaki fertleri toplumsallaştırmaktır. Gökalp, toplumsallaşma sürecinin fertlerin tabiatına uygunluğuyla değil, topluma uygunluğuyla ele

1 Gökalp, Z. *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*. İstanbul: MEB, 1973, sh. 36.

alınması gerektiğini savunur. Bu anlamda toplumu ferdin/bireyin önüne geçirir ve "eğitim fert/birey için değil, millet içindir" der. Ziya Gökalp'in ideal addettiği eğitim, milliyetçilik düşüncesini hâkim kılmayı amaçlayan ve önceleyen ve de toplumcu kültürün egemen olduğu bir eğitim sistemidir. Gökalp, eğitimi bir toplumda dil, din, sanat ve ekonominin etkileyebileceği görüşündedir.[2]

Ziya Gökalp, Türkiye'de eğitim sosyolojisi alanında öncü isimlerden biri olarak karşımıza çıkar. Onu eğitim üzerine fikir beyan eden diğer düşünürlerden ayıran bir başka önemli husus ise Gökalp'in fikirlerinin, cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni devletin şekillenmesinde fazlasıyla etkili olmasıdır, zira Mustafa Kemâl, Ziya Gökalp'in fikirlerini fazlasıyla dikkate almış, hatta onları "Hislerimin babası Nâmık Kemâl, fikirlerimin babası ise Ziya Gökalp'tir" diyebilecek derecede önemsemiş ve de bu fikirleri uygulamaya geçirmiştir.[3]

Prens Sabahattin

Ziya Gökalp'ten sonra eğitim sosyolojisi alanında önemli olan ikinci isim hiç şüphesiz Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin, Gökalp'in fikirlerinin aksine toplumu değil de ferdi/bireyi önceleyen bir mantaliteyi savunur. Bu anlamda Ziya Gökalp ile Prens Sabahattin birbirine zıt iki ideali savunan iki farklı düşünür olarak karşımıza çıkarlar. Sabahattin, Gökalp'in aksine toplumdaki iki mühim prob-

2 Bkz. Gökalp, Z. *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*

3 Cemil Meriç ve Erol Güngör gibi düşünürler, Ziya Gökalp'in fikirlerini kayda değer bulmayıp onu şiddetli bir şekilde tenkide tâbi tutmuşlardır.

leme değinirken, kişiliğe önem vermeyen eğitim sistemi ile merkeziyetçi anlayışı esas alan yönetim sistemini zikreder.

Prens Sabahattin, eğitim sisteminin ferdin kişiliğini geliştirmesi gerektiği üzerinde fazlasıyla durur. Çocuklarımızı hür bir şekilde, aktif ve girişken fertler olarak yetiştiremediğimizi söyler ve hususiyle onları "teşebbüs-ü şahsî" [Kişisel girişkenlik] düşüncesiyle eğitemediğimizden yakınır. Sabahattin'e göre eleştirel düşünebilme becerisi ile fikri ve vicdanı hür bir fert olabilmek eğitimin bir ferde sağlayabileceği en üstün kabiliyetlerdir. Bu anlamda toplumcu kültürü savunan Gökalp'e karşı Prens, fertçi/bireyci kültürü müdafaa eder. Bu sebeplerden ötürü de beden, fikir ve ahlâk yönünden sıhhatli ve kabiliyetli nesiller yetiştiremediğimizi söyler. Ve bunları ifade ederken de tüm sefaletimizin eğitimimizin çürüklüğünden mütevellit olduğunun altını kalınca çizer, zira ona göre sosyal benliği oluşturan şey, eğitimdir.[4]

Prens Sabahattin, ferdin şahsiyet gelişimine temas ettikten sonra en büyük ikinci problemimize temas eder: Yönetimde katı merkeziyetçilikten adem-i merkeziyetçi bir yapıya geçmek. Ona göre her işi merkezden yönetmeye kalkışmak, hem kaynakların daha fazla kullanımına [israfına], hem de bölgesel bazı problemlerin yönetimi üstlenen merkez tarafından anlaşılamamasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeplerden ötürü sistemsel olarak yerinden yönetim ilkesini benimseyen Prens Sabahattin, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.[5]

Abdullah Cevdet

Abdullah Cevdet, pozitivizm fikrinin Türkiye'deki yılmaz savunucusudur. Bu anlamda Comte'un hâlis şakirdi olarak

4 Prens Sabahattin. *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* İstanbul: Elif, 1965.

5 Prens Sabahattin. "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah." Hazırlayan: Nezahet Nuretting Ege. *Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmi Müdafaaları.* İstanbul: Güneş, 1977, sh. 173-189.

tavsif edebileceğimiz Cevdet, evvela eğitim sistemimizden dinin ve dinle alâkalı muhtevanın çıkarılması taraftarıdır, zira Cevdet'e göre din sosyal hayattan da tecrit edilmelidir.[6] O, Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının sebeplerinden biri olarak "dinî eğitimin özgür düşünceyi kısıtlamış olması"nı zikreder. Öte yandan, Cevdet'te tebarüz eden bir diğer fikir ise Batılılaşma idealidir. Batılılaşma düşüncesine gark olmuş bu düşünce adamının en büyük arzularından biri Batı'nın ulaşmış olduğu medeniyet seviyesine ulaşmaktır. Bu yüzden bu amaca matuf yurt dışına öğrenci gönderilmesi fikrini savunmuştur.

Abdullah Cevdet'e göre terbiyenin/eğitimin gayesi "insanlardaki behimi hevâları kesmek, behimi ve hodgam hırsaları söndürmek, tabiat, fazilet, insaniyet, faaliyet sevgilerini inkişaf etdirmek, makam-ı itidalde hürendiş gayrendiş, müstakil, nefsine mutemed, şefaat istemez, hakkı, fikri, izzet-i nefsi dehri nimetin her makamın fevkine koyar ruhlar vücuda getirmek olmalıdır." Cevdet, bu etraflıca eğitim tanımının yanında onun aynı zamanda laik bir yapıda olması gerektiğinin de altını çizerek profanlaşmış bir zemin üzerinde eğitimi kurgulamak ister.[7]

Abdullah Cevdet'in serdettiği önemli görüşlerden bir diğeri ise kuşkusuz Tevhid-i Tedrisat reformundan 10 küsur sene önce sunmuş olduğu eğitimin *tevhid* edilmesi gerekti-

6 Mehmed Âkif'in yakın arkadaşlarından olan şair Süleyman Nazif'in, bir gün Abdullah Cevdet'i bir câmi avlusunda şadırvanda abdest alırken gördüğü ve kulağına eğilerek "Bari küfründe samimi ol!" deyiverdiği nakledilir.

7 Gündüz, M. "Toplumsal Sorunları Çözmede Eğitime Biçilen Merkezi Rol ve Son Dönem Osmanlı Aydınlarında Eğitim Düşüncesi." *Erdem*, 2007, 16(48): 21-54, sh. 47.

ğine yönelik meşhur önerisidir. "Tevhide gitmek istiyoruz, bunun yolu, tevhid-i menâfi'dir, tevhîd-i hissiyâtdır, tevhîd-i i'tikadâtdır ve tevhid-i ta'lim ve terbiyedir. Bu 'tevhid-i ta'lim ve terbiyedir' sözünün altına hatt-ı dikkat çekmeliyim. Hiçbir memleket yoktur ki, Türkiye'mizde olduğu kadar ta'lim ve terbiye sad-renk olsun."[8] Bu fikirler doğrultusunda kendisinden seneler sonra Cumhuriyet'in eğitim reformları üzerinde hususiyle eğitimin laik olması görüşü ve eğitim alanında tevhidin sağlanmasına yönelik görüşü bağlamında Abdullah Cevdet'in eğitim görüşlerinin yankı uyandırdığını söylemek pekâlâ mümkündür.

Nurettin Topçu

Hususiyle *Türkiye'nin Maarif Davası* isimli kitabıyla öne çıkmış olan Topçu, mezkûr kitabında eğitim anlayışına ışık tutmaktadır. Topçu'ya göre Batı'ya nazaran geri kalışımızın sebepleri maarifte aranmalıdır: "Bu iş bir maarif işidir ve bir neslin kurtuluşunu ancak maarifin yükselmesinde aramak lâzımdır." Ona göre maarif, oldukça geniş bir perspektif temelinde "bir cemiyetin düşünüş tarzının, kültürünün ve ideallerinin cihazlanmasıdır."[9] O, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlatılan Fransız, Alman ve İngiliz maarifine sığınma politikalarını beyhude bulur ve bu çabaların bizi en nihayetinde Amerikan maarifine teslim ettiğini söyler ve Batılılaşma mefkûresinin kendi millî maarifimizi oluşturmaya engel teşkil ettiğini ifade eder.

8 Gündüz, "Toplumsal Sorunları Çözmede Eğitime Biçilen Merkezi Rol ve Son Dönem Osmanlı Aydınlarında Eğitim Düşüncesi." sh. 48.

9 Topçu, N. *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh, 1997, sh. 78.

Nurettin Topçu, teknik ve ticareti önceleyen Amerikan maarifinin bizim milletimize uygun olmadığını ve bu sebeple maneviyatımızı yitirdiğimizi söyler. Ona göre kaba softa din anlayışı ile onun tam zıddında yer alan maddeci/materyalist anlayış, mutedil İslâmî düşünceyi akamete uğratmıştır. Bu sebeplerden ötürü kuracak olduğumuz millî maarif sisteminin madde ile mânâyı içeren bir anlayışın üzerine bina edilmesi gerektiği görüşünü müdafaa eder.

Mehmed Âkif'ten "Bırak tahsili evlâdım, sen ilkin bir haya öğren!" mısraını paylaşan Topçu'ya göre ahlâk eğitimi millî maarifin vazgeçilmez bir unsurudur. Bir çocuğa ilk kez hürmet, merhamet ve adalet gibi değerlerin öğretilmesi gerektiğini savunan Topçu, olgun ve ahlâklı insana ziyadesiyle önem verir. Ona göre bir medeniyet inşa etmek için bir nizama sahip olmak lâzımdır ve bu da ancak ve ancak iyi bir ahlâk eğitiminden geçer. Bu yüzden ilme talip olmayı bırakıp "diploma avcısı" hâline gelen yeni nesli ahlâk eğitimi vasıtasıyla şekillendirmek lâzımdır.

Ahlâk eğitiminin verilmesi gereken mekân olan mektep/okul ise Topçu'nun gözünde yine maarifte olduğu gibi oldukça geniş bir zemine oturur: "Hayatın her sahasında ailede, alışverişte, hukukta, siyasette, sanatta ve ahlâkta mektebe muhtacız." Bu geniş satha nüfuz eden okul da elbette ki bugünkü teknik okuldan tamamiyle farklıdır: "Mektep, manaya yükseliş, birliğe yöneliş, kaide ve disiplindir. Bütün bunların birleşmesinden ruhanî ve ilâhî bir koku ruhlara dağılır. Mektebi aşk besler, metotlu düşünce yaşatır."[10] Aksi takdirde okuldan bahsi edilen aşkın çıkarılması hâlinde ona göre teknikliğin okulu esir alması neticesinde insanlık da yitime uğrayacaktır: "Okuldan insanı kovarak sadece tekniği geliştirmek ve insanı tanıtacak olan ilimlerden de insanı çıkarmak, tekniği insanın üstüne yükselttikten sonra

10 Topçu, N. *Türkiye'nin Maarif Davası*, sh. 56.

tekniğin ayakları altında ezmek, insanın ve insanlığın yükselişi değildir. Bu, insanın yıkılışıdır ve insanlığın yıkılışı bu felaketli adımdan doğacaktır."[11]

11 Topçu, N. *Türkiye'nin Maarif Davası*, sh. 151.

Bölüm 6

Toplumsal Kurumlar ve Eğitim

Bölüm Özeti

Eğitim, bugün akademik camiada salt "davranış değişikliği oluşturma süreci" olarak tanımlanıp ele alınıyor olsa da eğitimin bir toplumsal kurum olarak toplumda hâlihazırda mevcut olan diğer kurumlar ile dinamik ve karmaşık bir ilişkiye sahip olduğu gerçeği görmezden gelinemez. Bu anlamda eğitim ele alınırken onun sosyolojik yönünün çoğu kez ihmal edildiği söylenebilir. Eğitimin bir toplumsal kurum olduğu ve diğer toplumsal kurumlarla girift bir ilişki içerisinde olduğu düşünülürse, eğitime onu daha iyi anlayabilmeye yönelik sosyolojik bir bakış açısı getirmenin kaçınılmaz olduğu görülecektir. Bu bölüm eğitim kurumunun diğer toplumsal kurumlar ile olan dinamik ilişkisine değinecek ve akabinde de bir toplumsal kurum olarak eğitimin kendine has özelliklerine ve eğitimin rol ve işlevlerine temas edecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim-Aile, Eğitim-Siyaset, Eğitim-Ekonomi, Eğitim-Din, Eğitim-Hukuk, Eğitimin Rolü, Eğitimin İşlevleri

Aile ve Eğitim

Toplumların temelini oluşturan ve alternatifi olmayan aile kurumu ile eğitim kurumu arasında ziyadesiyle canlı bir bağdan söz edilebilir. Eğitimin aynı zamanda paydaşlarından birini teşkil eden aile kurumunun okul ve eğitim üzerindeki etkilerinin sandığımızın ötesinde olduğunu ve hatta ailenin çocuğun okuldaki eğitimini etkileyen en önemli dış faktörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Aile kurumunun çocuğun ilk eğitimini almaya başladığı yer olduğunu düşünürsek bir çocuğun eğitiminde ailenin rolünün ne kadar mühim olduğu da daha rahat anlaşılabilecektir. Aile ile eğitim kurumunun toplumsal anlamda çocuğun eğitimi hususunda ortak bir hedefi olduğu gerçeği dikkate alınırsa aile ile eğitim kurumları arasındaki iş birliğinin de ne denli önemli olduğu görülebilecektir. Bu konuda eğitimden beklenen "okul-aile" iş birliğini pekiştirmek ve bireyin eğitimi hususunda bu iki toplumsal kurumun müşterek çalışabileceği bir ortamı tesis etmektir. Zira bu iki önemli kurum bireyin eğitiminde iki kanat olarak telakki edildiği takdirde, birinin işlevsel olmadığı durumda bireyin eğitiminin de aksayacağı aşikardır.

Aile kurumunun bugünün Türkiye'sinde eğitim kurumundan en temel beklentisinin "çocuklarının iyi bir meslek elde etmesi" olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar iyi, ahlâklı, dürüst ve düzgün bir karakter yetiştirme gibi diğer beklentilerden de söz edebilsek de ailenin artık gerek sosyo-ekonomik kaygıların toplumda artış göstermesiyle gerek de eğitimin artık ilmin arka plana itildiği ve diplomanın merkeze alındığı bir süreç olarak değerlendirilmesine bağlı

olarak temel beklentinin de bir dönüşüm geçirdiği yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Siyaset ve Eğitim

Siyaset kurumunun devlet yönetimi işlevi ile birlikte en fazla söz sahibi olan toplumsal kurumların başında geldiğini düşünürsek onun eğitim kurumu ile olan ilişkisinin de oldukça karmaşık olabileceğini varsayabiliriz, çünkü yetişen yeni nesil, bir devletin istikbalini teşekkül edeceğinden eğitimin doğrudan devlet yönetim süreçlerini dahi etkileyebilecek önemli bir kurum oluğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Bu anlamda siyaset kurumu eğitimden siyaset kademesinde görev alacak nitelikli siyasetçi ve bürokratlar yetiştirmesini beklemektedir. Siyaset bu anlamda eğitim kurumunu fazlasıyla önemser ve aralarındaki ilişki zannedildiğinden daha çetrefillidir. Siyaset kurumu ile eğitim kurumu arasındaki ilişkinin karmaşık oluşunun esas sebebi ise daha ziyade "ideoloji" ile alâkalıdır. Bugün dünyadaki hemen her ülkede eğitim kurumu siyasetçiler tarafından yönetilmekte ve eğitim politikalarını hükümetler tayin etmektedir. Siyasetin eğitim meseleleri ile bu kadar içli dışlı olduğu bir ortamda eğitim ister istemez manipülasyona ve istismara açık bir kurum hâline dönüşebilmektedir.

Siyasetin eğitimden en temel beklentisini "siyaset kurumunun tanımlamış olduğu ideal vatandaş tipine uygun birey yetiştirme" olarak ifade edebiliriz. Diğer bir ifadeyle, siyaset kurumunu yani kurumsal gücü [institutional power] elinde bulunduran hükûmetler, eğitimden kendi görüşleri doğrultusunda tanımladıkları "ideal vatandaş" tipine uygun bireyler yetiştirmesini beklerler. Bu ideolojik talep, hiç şüphesiz ki eğitim kurumundan adalet ve eşitlik beklentilerini derinden zedelemektedir. Zira, eğitim vasıtasıyla umuma empoze edilen ideal vatandaş tipolojisi, devletin yeni nesli

cebren "kendi ideolojisine uygun" yetiştirmesini intaç edebilir. Kemalist, dindar veya sosyalist nesil yetiştirme ideali, bahsettiğimiz talebin en somut tezahürleri olarak gösterilebilir.

Türkiye özelinde konuşur isek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana devletin "Kemalist/Atatürkçü"[1] birey yetiştirme idealinin eğitim politikasında en önemli hedeflerin başında geldiğini pekâlâ söyleyebiliriz. Bu, siyaset kurumunun Mustafa Kemal'i ve onun üzerine kurulan ideolojiyi ne kadar önemsediğiyle doğrudan alâkalıdır. Türkiye'de siyaset kurumunu elinde bulunduranların düşünce yapısının değiştiği zamanlarda eğitimden yetiştirilmesi beklenen "ideal vatandaş tipi"nin de hemen değiştiğini çok açık bir şekilde gözlemleyebiliriz. Misal olarak, 1936 senesinde eğitimden "cumhuriyetçi, devletçi, laik ve devrimci" bireyler yetiştirilmesi beklenirken, 1950'den sonra bu beklenti "çok çalışan, sorumluluk duygusuna ve çalışma prensibine sahip" bireyler yetiştirmeye ve "demokrasi" vurgusuna odaklanmışken, 1971 muhtırası ve 1980 askerî darbesi sonrasında tekrar "Atatürkçülüğün" merkezde olduğu bir vatandaş tanımlamasına evrilmiştir. 2002 sonrasında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte de son on yıldır eğitim sisteminde "Anadolu İslâmı"na ait karakterlerin [Yunus Emre, Mevlânâ vd.] ve "muhafazakârlığın" gerek ders kitaplarındaki temalarla gerekse sunulan (zorunlu) seçmeli derslerin muhtevasıyla birlikte arttığı ve buna yönelik bir "ideal vatandaş" tanımlamasına tevessül edildiği de gözlenmektedir. Bu noktada "Siyaset ve Eğitim" konusunu daha iyi anlayabilmek için Michel Foucault'nun siyaset ile eğitim arasındaki ilişkinin ehemmiyetine biraz olsun ışık tutacak görüşlerine geri dönmekte fayda olsa gerektir. Foucault'ya

1 Her ne kadar bazı düşünürlerde Kemalizm ile Atatürkçülük arasında ayrım yapma eğilimi olsa da ben bu kitapta umumi anlamda ikisi arasında ayrım yapmamayı yeğliyorum. Bu görüşün temellendirmesi için bkz. İnce, Adem. *Turkey's Kurdish Question from an Educational Perspective*, Lanham: Lexington Books, USA, 2017.

göre "güç" ve "bilgi" arasındaki ilişki, eğitim sistemlerini anlamak için önemlidir, çünkü ona göre "söylem" tarafından oluşturulan "bilgi" ile "güç" arasında sıkı bir bağlantı vardır. Türkiye'de de iktidara gelenlerin söylemleri ile bunun oluşturmuş olduğu bilgi ve güç arasındaki girift ilişkiyi düşündüğümüzde siyaset ile eğitim kurumları arasındaki münasebeti daha iyi anlayabiliriz.

Zikredilen tüm bu sebeplerden ötürü siyaset kurumu ile eğitim kurumu arasında çetrefilli ve bir o kadar da manipülasyona açık bir ilişkiden bahsedebiliriz. Bu anlamda siyaset ve eğitim arasındaki ilişkiye dayanarak bile "eğitim"in "salt davranış değişikliği" gerçekleştirilmeye odaklanan bir sektör olarak tanımlanamayacağı düşüncesindeyim. Mezkûr ilişki aynı zamanda Karl Marx'ın üst yapı kurumu olarak gördüğü eğitim kurumunun nasıl manipüle edilebileceğine ve aynı zamanda Max Weber'in çıkar gruplarının kendi kültürel mirasını aktarabilecekleri bir sektör olarak gördüğü eğitimin zaafına da bir örnek teşkil etmektedir.

Ekonomi ve Eğitim

Ekonomi kurumu toplumda üretim-tüketim faaliyetlerini, gelir paylaşımını ve sosyal adaleti sağlamakla mükellef önemli bir toplumsal kurumdur. Ekonominin eğitim kurumundan en temel beklentisi, nitelikli iş gücünü sağlamaya yönelik kalifiye eleman yetiştirmektir. Ülke ekonomisinin tekâmülünün ivme kaybetmemesi ve üretimin sekteye uğramaması için ekonomik sistem içerisinde var olan iş sahalarının tümüne yönelik profesyonel bir işgücü üretimidir burada beklenen. Bu da tahmin edileceği üzere karşılanması ciddi anlamda zor bir talep olarak öne çıkar. Eğitim kurumu gerek meslekî eğitime ağırlık vererek gerekse bir sonraki neslin akademik becerilerini geliştirerek bu ihtiyaçların tümüne cevap vermeyi hedefler.

Ekonomi kurumunun eğitim kurumundan bir diğer beklentisi ise ülkede içselleştirilmiş olan hâkim ekonomik düşüncenin eğitim/okul vasıtasıyla yeni nesillere benimsetilmesidir. Misal olarak liberal mantalitenin hâkim olduğu Amerikan eğitim sisteminde liberal felsefeye dayalı bir müfredat mevcutken sosyalist mantalitenin egemen olduğu Çin'de sosyalist felsefeye dayalı bir müfredat mevcuttur.

Hukuk ve Eğitim

Hukuk kurumu, düzenin/intizamın hâkim olduğu, suç temayülünün asgariye indirildiği ve vatandaşlık haklarını bilen bireylerin yaşadığı mümkün olabildiğince problemsiz bir toplum oluşturma gayesini gerçekleştirmek için tesis edilen bir toplumsal kurumdur. Buna bağlı olarak da hukuk kurumunun eğitimden en temel beklentisi ödev ve haklarını bilen, suç teşkil eden fiillerden uzak duran ve toplumda huzuru bozmayan vatandaşlar yetiştirmektir.

Din ve Eğitim

Din kurumunun gayesi, eğer ilahî bir din ise bireylerin bu dünyada ahlâklı olmasını sağlayarak onları öbür dünyaya/âhirete hazırlamak yahut beşerî bir din ise bu dünyada nefsini terbiye edebilen ahlâklı bireyler yetiştirmektir. Bu anlamda eğitim kurumundan da "dindar bireyler yetiştirmesini" talep etmektedir din kurumu: Dinini bilen, gereklerini yerine getiren ve sakınması gereken şeylerden uzak duran, ahlâklı, dindar bireyler.

Din kurumunun eğitimden "dindar birey yetiştirme" beklentisinin çok kültürlü toplumlarda muhtelif sorunlara sebep olabileceği söylenebilir. Zira çok kültürlü bir toplumda eğitim kurumu vasıtasıyla temel eğitim kademesindeki nesle empoze edilen egemen din anlayışının ülkedeki dinî azınlıkların kültürel aktarımını olumsuz etkileyeceği

aşikârdır. Misal olarak Türkiye'de hâkim olan dinî görüş Sünnî İslâm'dır ve okullarımızda din eğitimi bu zaviyeden verilmektedir. Lakin Türkiye'de ciddi bir nüfusa sahip olan dinî azınlığı teşkil eden Alevî vatandaşların da bulunduğu gerçeğini göz önüne alırsak okullarda verilen din derslerinin Alevî azınlığın kültürel mirasının aktarımını sekteye uğrattığını söyleyebiliriz. Zorunlu din dersinden muaf olma hakları olmayan Alevî vatandaşların Sünnî İslâm'ın baskın olduğu bir eğitim sisteminde muhtelif problemlerle karşı karşıya kaldığı gerçeğini teslim teslim etmek gerekir.[2]

Bir Toplumsal Kurum Olarak Eğitimin Kendine Özgü Yönleri

Eğitimin hedef kitlesi

Eğitim, diğer birçok toplumsal kurumdan farklı olarak hedef kitlesi açısından diğerlerinden ayrılır, zira eğitimin hedef kitlesi "insan"dır. Eğitim, girdisi [toplumdan gelen] ve çıktısı [tekrar topluma geri dönen] "insan"dan oluşan bir toplumsal kurumdur. Bu hususiyetiyle eğitimin diğer birçok kurumdan daha zorlu bir sürece sahip olduğu söylenebilir, zira insanın terbiyesi ve yetiştirilmesi meselesi, hayli zor bir süreçtir.

Eğitimin diğer toplumsal kurumlar adına işlev görmesi

Eğitim ile diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiyi az evvel ele almıştık. Eğitimin bu kurumların her biri ile olan münferit ilişkisinin yanında bu kurumların tümü adına işlev görme farklılığı da bu kurumlarla olan ilişkisi dâhilindedir. Eğitim bu anlamda diğer kurumlardan farklıdır, zira yukarıda birer birer değinildiği üzere diğer tüm toplumsal kurumların eğitimden karşılanması güç olan temel beklen-

2 Alevîlik hakkında bilgi içeren 10 küsur sayfalık muhteva her ne kadar 2000'li yıllarda "*Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*" ders kitabına girmiş olsa da bu içeriğin de Sünnî zaviyeden yazılmış olması bahis mevzudur.

tileri vardır. Eğitimin bu durum karşısında toplumsal ölçekte ortaya çıkan en ufak problemlerde bile "günah keçisi" olarak görüldüğü gerçeği üzerinde durmak gerekecektir.

Türkiye'de toplumsal birçok problemin faturası umumiyle eğitime kesilir. Misal olarak "öğretmenlerin atanamama problemi"ni ele alalım. Bu mevzu, eğitimin ne başarısı ne de başarısızlığı olarak görülebilir, zira bu mesele eğitim kurumunu ilgilendirdiği gibi ondan daha fazla [eğitim de dahil umumî planlar yapan] siyaset ve [her sene devlete alınacak kadroların sayısını etkileyen] ekonomi kurumlarını da ilgilendirir. Lakin Türkiye'de diğer birçok kurumu da ilgilendiren bu gibi meselelerde fatura maalesef çoğunlukla eğitime kesilmekte ve hemen her problemin eğitim tarafından çözülmesi gerektiği kanaati öne çıkmaktadır. Bu durumu eğitimin diğer tüm toplumsal kurumlar adına işlev görme farklılığı ile açıklayabilmek nispeten de olsa mümkündür.

Eğitimin bir üstyapı kurumu oluşu

Eğitim, Karl Marx'ın toplumsal kurumları tasnif etmiş olduğu "altyapı-üstyapı" ayrımında bir üst yapı kurumu olarak nitelendirilmiştir. Ekonominin alt yapı kurumunu teşkil ettiği ve diğer tüm kurumların üstyapı kurumları olarak tasnif edildiği bu sistemde eğitim her ne kadar -ekonomi hariç- diğer toplumsal kurumlar gibi bir üstyapı kurumu olsa da, eğitimin toplumsal yapıyı, sosyal adaleti, siyaseti ve diğer birçok mühim meseleyi etkileyebilecek güce sahip oluşu onun bir üstyapı kurumu olarak diğerlerinden daha fazla manipüle edilmesini intaç etmiştir.

Eğitim kurumunun başarısının ve başarısızlığının kıstası

Toplumsal kurumların başarısı ve başarısızlığı çeşitli kıstaslar üzerinden ölçülebilir. Misal olarak bir ülkedeki ekonomi kurumunun başarısını çok temel parametreler üzerin-

den değerlendirebiliriz. Enflasyon, kişi başına düşen gayrı safi millî hâsıla, döviz kurları ve cari açık gibi parametreler bir ülkedeki ekonomi kurumunun başarısını çok net bir şekilde gözler önüne serecektir. Ya da bir ülkenin iç ve dış siyasette başarmış oldukları, itibarı ve siyasi nüfuzuna bakılarak siyaset kurumunun başarısını şeffaf bir şekilde değerlendirebiliriz. Lakin eğitim kurumuna gelindiğinde eğitim kurumunu hangi kıstaslara dayanarak başarılı ya da başarısız olarak niteleyeceğimiz hususunda elimizde ciddi bir ipucu yoktur.

Bu konuda ülkelerin eğitim sistemlerini değerlendirebileceğimiz ve nispeten de olsa kıyaslayabileceğimiz tek istisna PISA [Programme for International Student Assessment – Uluslararası Öğrenci Değerlendirmesi] sınavıdır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü [OECD] tarafından yapılan bu sınavın sonuçları, dünyadaki eğitim sistemlerinin kıyası için kullanılan tek parametreyi teşkil etmektedir. Her ülkenin yetişen neslinin temel olarak analitik düşünme becerilerini ve mantık yürütme kabiliyetlerini ölçmeyi hedefleyen bu sınav sonuçları eğitim sistemlerinin başarısını ya da başarısızlığını belirler. Bu yüzden Singapur'un, Finlandiya'nın ya da Hong Kong'un başarılı eğitim sistemlerine sahip olduklarını söylerken -bilmeyerek de olsa- PISA sonuçlarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmış oluruz.

Eğitimin Rolü

Yeni Bilgiler Üretmek

Akıl almaz bir hızla değişen ve gelişen modern dünyada eğitim kurumu da bu hıza ayak uydurmak için kendini mütemadiyen yenilemek ve dönüştürmekle mükelleftir. Eğitimin bu süratli değişime uyum sağlayabilmesi için "yeni bilgilerin üretilmesi" ziyadesiyle önem arz etmektedir. Eğitimde yeni bilgilerin üretilmesi, daha çok üniversite kademesinde

gerçekleşen bir durumdur. Akademi, sadece üniversite talebelerinin eğitim gördüğü yer olmayıp, aynı zamanda akademisyenlerin yeni bilgiler [makale, kitap vd. vasıtasıyla] ürettikleri bir mekândır da. Yapılan bilimsel araştırmaların bir neticesi olan bu ameliye, eğitimin önemli bir rolünü ifade eder.

Üretilen Yeni Bilgileri Umuma Yaymak

Üniversite düzeyinde bilimsel faaliyetler neticesinde üretilen yeni bilgiler, evvela yine üniversiteler vasıtasıyla toplum geneline yayılma gösterir. Saniyen ise üretilen bilgilerin hususiyle temel kademe [zorunlu eğitimi ifade eden ilk ve ortaokul ile lise] sürecinde toplumun umumuna yayıldığını söyleyebiliriz. Üniversite ortamında yapılan çalışmalar ve bunların neticesinde ortaya çıkan öneriler, genelde zorunlu eğitim sürecine yönelik politika yapım süreçlerini etkilediğinden bu şekilde doğrudan hayat bulmaktadır diyebiliriz.

Yeni Değerler Geliştirmek

Eğitim aynı zamanda hızla değişen ve dönüşen dünya karşısında "yeni değer geliştirmek"le de mükelleftir. Buna temel kademede öğretimi yapılan *Bilişim Teknolojileri* ders kitabındaki "sosyal medya etiği ve internetin hukukî bağlayıcılığı" temalı konu güzel bir misal olarak gösterilebilir. Eğitim sosyal medya ve sanal kimlik gibi hayatımıza yeni giren ve ziyadesiyle de ciddî olan bu kavramları gelecek nesle aktarmakla yükümlüdür.

Topluma Yardımcı Olmak

Eğitim, örgün eğitim dışında toplumun eğitim ihtiyaçlarını da karşılamakla sorumlu toplumsal bir kurumdur. Mesela, herhangi bir diploma/mezuniyet şartı aramaksızın karma

yaş gruplarına eğitim veren Halk Eğitim Merkezleri buna güzel bir örnek teşkil eder. Bu mekânlarda ilkokul mezunu orta yaşlı bir ferde yönelik muhtelif kurslar sunulmaktadır. Eğitim bu yönüyle sadece örgün eğitimle değil, yaygın eğitimle de topluma yardımcı olur.

Eğitimin Temel İşlevleri

Ferdi Geliştirme İşlevi

Eğitim, bir yandan ferdin ilgi ve ihtiyaçlarını da dikkate alaraktan onu çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle teçhiz ederken, öte yandan da ferdin kendi tekâmülünü de teşvik etmesi gerekir. Bu, çağdaş pedagoji anlayışına göre "kendini gerçekleştirme" olarak tanımlanan hedeftir. Eğitim, her ferdin kendini gerçekleştirmesini mümkün kılabilecek imkânları onlara sağlamakla yükümlü addedilir. Lakin kendini gerçekleştirme ideali, geç-modern piyasa toplumunda kendi kendine yatırım yapması beklenen bireyin kendini sömürmesini netice veren bir münasebetsizliğe bürünür.

Toplumu Kalkındırma İşlevi

Eğitimin bir diğer işlevi ise içinde bulunduğu toplumu kalkındırmaktır. Çağın gerektirmiş olduğu bilgi ve beceriler ile mücehhez bir gençlik yetiştirme hedefiyle doğrudan alâkalı bu işleve göre eğitim toplumun kalkınması için gereken hamleleri yapmak durumundadır. Mesela dijital çağa uyum sağlayabilmek için öğrencilere "kodlama" dersinin öğretilmesi bu işleve bir örnek olarak gösterilebilir. Burada bir ülkenin kalkınmasının *salt eğitim* vasıtasıyla kotarılamayacağı gerçeğini zikretmekte fayda var.

Kültürel Mirası Aktarma İşlevi

Eğitimden içinde bulunduğu toplumun kültürel mirasını gelecek kuşaklara aktarması beklenir. Hemen her toplum, kültürlerinin bileşenlerini oluşturan dilini, tarihini, edebiyatını ve dinini eğitim vasıtasıyla gelecek nesillere ulaştırmak ister. Burada ilk başta herhangi bir sıkıntı yok gibi dursa da aslında çok kültürlü toplumsal yapıya sahip birçok ülkede bugün eğitim sadece egemen etnik ve dinî grubun kültürel mirasını aktarmaktadır. Dolayısıyla da etnik ve dinî azınlıkların kültürel mirasları aktarılamamakta ve bu da önemli bir sorun teşkil eder. Günümüzde çok kültürlü toplumların muhtemelen en önemli sorunlarının başında bu gelir. Bu hususta devletten beklenen, etnik ve dinî azınlığı teşkil eden grupların kültürel miraslarına müfredatta yer vermesi ve herkesi kapsayıcı bir eğitim politikası takip etmesidir.

Toplumsal İşlevler	Ekonomik İşlevler	Siyasal İşlevler
Bireyi Toplumsallaştırma	Bilinçli Tüketici Yetiştirme	İyi Vatandaş Yetiştirme
Kültürel Mirası Aktarma	Kalifiye İnsan Yetiştirme	Girişken Fert Yetiştirme
Kültürel Gelişimi Sağlama	Yeni Bilgiler Üretme	Demokratik Fert Yetiştirme
Toplumsal Düzeni Sağlama	Küresel Rekabete Hazırlama	İdeoloji Aşılama

Bireysel İşlevler	Gizil İşlevler
Kendini Gerçekleştirme	Eş Seçme
İyi Meslek Sahibi Olma	Tanıdık Sağlama
İhtiyaca Cevap Verme	Statü Kazandırma
Ferdi Tekâmül Ettirebilme	İşsizliği Önleme

BÖLÜM 7

Eğitim ve Kültür

Bölüm Özeti

Kitabın bu bölümü eğitim sosyolojisinde ziyadesiyle önemli bir yere sahip olan kültür kavramı ile eğitim arasındaki bağlantıya temas edecek. Evvela kültür kavramını derinlemesine irdeleyecek, küreselleşme dönemiyle birlikte kültürlerin artık ne anlam ifade ettiklerini ve kültürlerde ne gibi değişikliklerin meydana geldiğini tartışacak ve neticede bu değişen dünyadaki kültürel değişimlerin eğitim dünyasına nasıl yansıdığına değinecektir. Son olarak da farklı zaviyelerden okula ve okul kültürüne temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Küreselleşme, Çok Kültürlülük, Çok Dilli Eğitim, Farklı Açılardan Okul

Kültür

Kültür genel anlamda ideolojik/manevi, sosyal/toplumsal ve teknik/maddi ögelerden meydana gelen bir bütündür. Kültürü en kısa şekliyle *bir toplumun yaşam tarzı* olarak tanımlamak mümkün olsa gerek. Bu anlamda kültür çok ge-

niş, ucu açık bir kelime olarak tebarüz eder. Nitekim Cemil Meriç de kültürün bu geniş ve bir o kadar da muğlak anlam dünyasına sahip oluşunu ciddi anlamda tenkide tâbi tutmuş ve kültür kelimesini, buutsuz, ne idüğü belli olmayan güdük bir kelime olarak nitelendirmiştir. Meriç'in tenkidi, kültür kelimesinin, ihtiva ettiği anlamları taşıyacak sıklette olmamasından mütevellittir. Bunun yanında kelimenin Fransızca ve İngilizce ifade ettiği anlamların bambaşka oluşu da bir başka sebebi teşkil eder. Bu sebeplerden ötürü Meriç, kültürün yerine, terk etmiş olduğumuz *irfan* kavramının çok daha asaletli ve çok daha kullanıma lâyık olduğunu eserlerinde defaatle dile getirir.[1]

Cemil Meriç'in yanı sıra, İbn Haldun'da kültürün karşılığını [ve hatta medeniyeti de içeren bir kelime olan] *umran* olarak görürüz. Nitekim son dönem Osmanlı münevverlerinden Ahmed Cevdet Paşa da kültürün muadili olarak umran kelimesinin kullanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ziya Gökalp ise *kültür*ün yerel, *medeniyet*in ise beynelmilel/uluslararası olduğu tezini savunmuş ve millî kültürün karşılığı olarak *hars* kelimesini önermiştir. Cemil Meriç ise kültürün Fransız dilinde ifade etmiş olduğu anlama tekabül eden hâliyle bizdeki karşılığının *irfan* olduğunu, lakin Anglo-Sakson [İngiliz] dilinde ifade ettiği anlam itibariyle de bizdeki *medeniyet* kelimesi ile karşılanabileceğini söyler.

Kültürün Sınıflandırılması

Maddi kültür

Kültürün toplumdaki iki bileşeninden birini teşkil eden maddi kültür, en basit anlamıyla bir toplumda görünen-gö-

1 "Kültür, Batı'nın düşünce sefaletini belgeleyen kelimelerden biri: kaypak, karanlık, samimiyetsiz. Tarımdan idmana, balıkçılıktan medeniyete kadar akla gelen ve gelmeyen düzinelerce mânâ. Kelime değil, bukalemun. İrfan, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir kelime. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanımak, önyargıların köleliğinden kurtulmaktır, önyargıların ve yalanların. Kültür, irfana göre, katı, fakir ve tek buutlu. İrfan, insanı insan yapan vasıfların bütünü. Batı, kültürün vatanıdır. Doğu, irfanın."

rülebilen kültürel ögelerden oluşur. Bu anlamda maddi kültürel ögelerden yola çıkarak toplumsal yapıların birtakım özelliklerini tahmin etmek zor değildir. Misal olarak cami, bir maddi kültür ögesidir ve camileri olan bir toplum için Müslümanların yaşamış olduğu bir toplum ifadesi rahatlıkla kullanılabilir. Maddi kültür, bir toplumun giyim-kuşamı, mimarî tarzı ve kullanmış olduğu araba modelleri gibi ögelerden müteşekkil olan ve bakıldığında o topluma dair bir anlam yargısı ifade eden bir kültür türüdür. Cami örneğine ilaveten, Türkiye'de daha çok dikey yapılaşmanın bir örneği olan apartman mimarisinin hâkim oluşu, öte yandan Amerika'da ise daha çok yatay mimari tarzın bir ürünü olan bahçesi olan müstakil evlerin yaygın oluşu bu iki toplumun maddi kültürüne iki güzel örnek teşkil eder. Giyim-kuşam da her ne kadar bu iki örnek gibi bir maddi kültür ögesi olsa da küreselleşme ve Batılı yaşam tarzının diğer tarzlar üzerinde hegemonya kurması neticesinde ortaya çıkan tek tipleşme eğilimi ile birlikte toplumların "nevi şahsına münhasır" [kendine has] olma özelliği hususunda eski önemini pekâlâ kaybetmiştir diyebiliriz. Lakin muhtemelen bu eğilimin bir istisnası olan dinî kıyafet ve simgelerin giyim-kuşam kültüründe ayırıcı ve belirleyici bir kültürel öge olarak devamlılığını koruduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bir maddi kültür ögesi olan giyim-kuşam kültürü, hâlâ daha bize o toplumla alâkalı bir şeyler söyleyebilmektedir.

Maddi olmayan kültür

Maddi olmayan kültür, maddi kültürden farklı olarak görünmeyen, lakin yaşanan kültürden müteşekkildir. Bir toplumun gelenek ve görenekleri, yazılı hukuk kuralları, teâmülleri, inançları ve ahlâkî ilkelerinin tümü maddi olmayan kültür ögeleridir. Bir toplumun maddi olmayan kültürünü oluşturan unsurlar esasında toplumun kültürel kodlarını ve toplumsal hafızasını meydana getiren ögelerden ibaret-

tir. Maddi kültüre göre maddi olmayan kültürde dirençlilik ziyadesiyle fazladır. Hususiyle yeni bir durum ortaya çıktığında maddi olmayan kültürün dirençlilik oranı, maddi kültürünki ile kıyas edilemez oranda farklılık gösterebilir.

Kültürel gecikme

Maddi kültür ile maddi olmayan kültür arasındaki değişime karşı dirençlilik farkının oluşu, bu iki kavram arasında zaman geçtikçe ciddi anlamda bir farklılığı intaç etmiştir. Bu farklılık kavramsal olarak *kültürel gecikme* tabirinde ifadesini bulur. Kültürel gecikme, bir toplumda maddi kültürün maddi olmayan kültüre oranla daha fazla ilerlemiş olmasıdır. Misal olarak teknolojide ve tıp bilimindeki gelişimlerin neticesinde mümkün hâle gelen klonlama tekniği, toplumlarda hâlâ daha tartışılan bir mesele olarak karşımıza çıkar. Buradaki sıkıntı, maddi kültürün [teknolojik ve ilmî gelişmenin] ilerlemiş oluşu, lakin maddi olmayan kültürün [etik ve değer yargılarının] değişime daha dirençli oluşu neticesinde maddi kültüre oranla daha az ilerlemiş olmasından kaynaklanır.

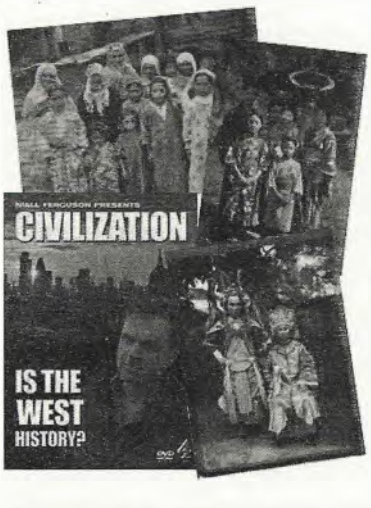
Alt ve üst kültür

Günümüz dünyasında hususiyle küreselleşme ile birlikte ülkelerin tek kültürlü, homojen bir yapıdan sıyrılarak çok kültürlü, heterojen bir yapıya kavuştuklarını gözlemlemek mümkün. Dünya üzerindeki hemen her ülke birden fazla etnik ve dinî grubun yaşadığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alt ve üst kültür kavramları işte bu yeni durumda ifadesini daha iyi bulan kelimelerdir. Alt kültür, bir toplumda baskın/egemen olmayan kültürleri ifade ederken, üst kültür ise toplumdaki egemen/baskın kültürleri ifade eder. Misal olarak Türkiye'de Kürt kültürü bir alt kültür iken, Türk kültürü ise üst kültüre örnek teşkil eder. Bu durumda Türk kültürü Türkiye'nin her ilinde görünen bir kültür

iken, Kürt kültürü sadece belli yerlerde kendini gösteren bir kültür olarak tebarüz eder.

Küreselleşen dünyada kültür

Günümüz dünyasında sanayileşme ve teknolojideki ilerlemenin ivme kazanmasıyla birlikte lûgatımıza giren kavramların başında hiç kuşkusuz küreselleşme gelir. Daha ziyade "Dünya küçük bir köy hâlini aldı." algısı ile toplum nezdinde popülerliğini kazanan küreselleşme, beynelmilel/uluslararası anlamda ülkeler arası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin bilindik dünya tarihinde şimdiye değin hiç olmadığı kadar artış göstermesiyle doğrudan ilgilidir.

Gezegenin Arşivi [The Archive of the Planet]

Tarihçi Niall Ferguson, 6 bölümden oluşan "*Civilization*" [Medeniyet] isimli belgesel serisindeki "*Consumerism*" [Tüketim] bölümünde Fransız milyoner Albert Kahn'ın 20.asır başında başlatmış olduğu bir projeden bahseder. Kahn, 1909 yılında "Gezegenin Arşivi" ismini verdiği projesi kapsamında ekibiyle birlikte 22 sene içerisinde 50 farklı ülkeyi ziyaret edip 72.000 adet fotoğraf çekmiştir. Ferguson'a göre Kahn'ın ve ekibinin çektiği o döneme ait fotoğraflarda 50 ülkedeki farklı kültürleri ayırt edebileceğimiz 'farklılık' mevcuttur. Mesela ona göre o dönemde farklı kültürler 'giyim tarzları' ile ayırt edilebiliyordu. Fakat Ferguson, günümüzde böyle bir projeye kalkışmanın anlamsız olacağını iddia etmektedir, çünkü yeryüzündeki kültürlerin 'farklılıklar'ından bahsetmek artık pek de mümkün değildir ona göre. Çünkü, dünyadaki insanların çoğu artık 'kot pantolon' ve 't-shirt' [tişört] giymektedir. Bir başka ifadeyle dünyadaki hemen herkes Batılı tarzda giyinmektedir.

Dünyamızdaki küreselleşme olgusu ile birlikte ülkeler arası siyasi sınırların kültürel zeminde eski anlamlarının kalmadığı pekâlâ söylenebilir. Ulus-devletleri çevreleyen siyasi sınırlar içerisinde baskın olan kültürlerin küreselleşme ile birlikte egemen pozisyonlarını kaybettiklerini gözlemlemek mümkün. Zira küreselleşme olgusu ile birlikte dünyanın küçük bir köy hâlini alması bir yana, aynı zamanda dünyadaki bir kültürün diğer kültürlerin ekseriyeti üzerinde hegemonik bir üstünlük kurduğu da bir vakıadır. Bu egemen kültür, genel hatlarıyla Amerikan kültüründen müteşekkildir. İçinde bulunduğumuz bu durumun Albert Kahn'ın "Gezegenin Arşivi" projesinin günümüze uyarlanmasını anlamsız kılacağı pekâlâ doğrudur.[2]

Hususiyle 2. Cihan Harbi sonrasında peydah olan soğuk savaşın nihayetinde Amerikan kapitalizminin Sovyet komünizmine galip gelmesiyle birlikte dünyadaki iki kutuplu yapı sona ermiş ve Amerikan kapitalizmi bu yeni dünya düzeni içerisinde palazlanmış ve hâkim kültür olma fırsatını iyi bir şekilde değerlendirebilmiştir. Soğuk savaşın neticesinde ortaya çıkan bu ortamda Batı dünyasında diğer kültürler üzerinde potansiyel olarak nüfuz kurabilecek iki kültür mevcuttu: Amerikan ve İngiliz kültürü. Bir yanda rahatlığıyla [blue jeans vd.] ve ticari inisiyatifiyle daha fazla ön plana çıkan Amerikan kültürü, diğer yanda ise köklü imparatorluk geleneği ve resmiyetiyle [takım elbise vd.] kendini gösteren İngiliz kültürü. Bu ortamda rahatlığı[3] vadeden ve ticari serbestinin getirmiş olduğu tüketimi özendiren Amerikan kültürü kitlelere daha cazip gelmiş ve diğer kültürler üzerinde hegemonyasını kurmayı başarabilmiştir.

2 Albert Kahn'ın "Gezegenin Arşivi" projesine ve ekibiyle birlikte çekmiş olduğu tüm fotoğraflara şu internet sitesinden ulaşılabilir: http://collections.albert-kahn.hauts-de-seine.fr

3 Örneğin, İngiliz kültüründe bir elbiseyi terziye giderek kendinize özel yaptırmak zorundasınızdır, lakin Amerikan kapitalizmiyle ortaya çıkan giyim-kuşamı fabrikalaştırma ve buna bağlı olarak bugün kullanmış olduğumuz S-M-L-XL gibi kalıplara dayalı üretim işleri daha fazla kolaylaştırmıştır.

Amerikan kültürünün diğer kültürler üzerinde hegemonya kurmasıyla başlayan bu süreçte yerel kültürlerde o kültürleri "biricik/şahsına münhasır/kendine özgü" [unique] yapan unsurların zamanla önemini kaybettiklerini söyleyebiliriz. En basit anlamıyla daha evvel N. Ferguson'dan yapmış olduğumuz alıntıda bahsi geçtiği üzere giyim-kuşam açısından bir karşılaştırma yapılacak olunursa günümüzde birçok ülkede giyim-kuşam kültürüne bakılarak kültürel farklılıkları gözlemleyebilmenin çok da mümkün olmadığı söylenebilir. Buna ilaveten gerek hayat tarzı olsun gerek mimarî tarz olsun yaşamın muhtelif alanlarında da tıpkı giyim-kuşamda olduğu gibi Batı kültürünün hâkim olduğunu gözlemlemek çok da zor olmasa gerektir. Misal olarak İstiklâl Caddesinde yürüyen bir Batılı turiste cadde boyunca tecrübe edeceği yaşam [caddenin ticari yapısı, mimari tarzı, insan tipi vd.] muhtemelen çok da yabancı gelmeyecektir.

Ez-cümşe, son yarım asır içerisinde Batı kültürünün/Batılı yaşam tarzının dünyadaki diğer kültürler üzerinde dikkate değer bir hegemonya kurması neticesinde yerel kültürlerde görünür bir değişiklik yaşandığı, bu değişim/dönüşüm neticesinde kültürel farklılıkların eskiye oranla daha fazla azaldığı ve dünya genelinde Amerikan kapitalizmine ve emperyalizmine dayalı bir *ortak kültür* oluştuğu söylenebilir.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu küresel ortak bir kültürün oluşması sürecini bir kenara bırakırsak bu süreç içerisinde dünyanın küçük bir yerleşim yeri hâlini alması ile paralel olarak dünyada ülkeler arası göçlerde de ziyadesiyle artış olmuş ve bunun neticesinde ülkelerin homojen demografik yapısı kendini heterojen, çok ırklı ve çok dinli demografik yapıya bırakmıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum birçok ülkede çok kültürlülük, bir arada farklılıklara saygı duyarak yaşayabilme ve yabancı düşmanlığı [xenopho-

bia] gibi farklı tartışma konularının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan yabancı karşıtı örgütler [Neo-Naziler, Pegida, English Defence League vd.] ve aynı fikri esas alan siyasi figürler [Le Pen, Geert Wilders, Nigel Farage vd.] ortaya çıkan bu yeni sosyo-politik düzenin bir neticesidir.

Kültürdeki değişimin eğitime etkileri

Yukarıda detaylı olarak ifade edilen sürecin bir toplumsal kurum olan eğitime de doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. Bu sürecin eğitim alanında ortaya çıkardığı en önemli sonuç, toplumsal yapıların çok kültürlü bir hâl alışıyla birlikte gündemimize giren "çok kültürlü eğitim" olmuştur. Farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşama zorunluluğunun ortaya çıkardığı çok kültürlü yapı eğitimin de niteliğinin sorgulanmasına sebep olmuş ve çok kültürlü eğitim bir anlamda bu tartışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok kültürlü eğitim İngiltere'de "ırkçı-karşıtı eğitim" [anti-racist education] olarak anılırken daha çok Amerika'da "çok kültürlü eğitim" [multicultural education] olarak kullanılagelmiştir.

Çok kültürlü eğitimi ortaya çıkaran en önemli saik, hiç şüphesiz eğitimin kültürel mirası aktarma işlevidir. Daha önce de bahsedildiği üzere eğitimin temel işlevlerinden bir tanesi kültürel mirasın gelecek nesle aktarılmasını sağlamaktır. Toplumsal kurumlar içerisinde eğitim kurumunun "aile" kurumu ile birlikte üstlendiği bu işlevde iki kurum açısından bariz temel farlılıkların mevcut olduğu söylenebilir. Mesela, aile kurumu kültürel mirası aktarırken daha çok kendine ait olan mirası aktarmayı hedefler, lakin eğitim ise toplumda baskın/egemen olan etnik ve dinî grubun kültürel mirasını aktarma işlevini yerine getirir. Bu durumda ailenin aktarmış olduğu kültürel miras daha çok "dil" ile

sınırlı kalır. Edebiyat, tarih ve diğer alanlarda eğitim kurumu kadar kapsamlı, programlı bir aktarım gerçekleşmediğinden ve aile ortamında "gelişigüzel [programsız/plansız] kültürleme" gerçekleştiğinden, bu çaba hiçbir zaman "kasıtlı kültürleme" yapılan eğitimdeki programlı ve kapsamlı kültürel miras aktarımı ile yarışamaz. Bu yüzden çok kültürlü toplumlarda ortaya çıkan egemen kültürel grubun mirasının aktarılması meselesi, diğer kültürel grupların kendi kültürel miraslarını aktaramamalarını intaç etmiş ve dolayısıyla da [kültürel] "asimilasyon" ve "dışlanma" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Çok kültürlü eğitim [ırkçı-karşıtı eğitim] çok kapsamlı ve çok geniş anlamları ifade eden bir kavram olmasına rağmen temel olarak çok kültürlü toplumlarda yaşayan her kültürel grubun devamlılığını ve "kültürlerini yeniden üretebilmeleri"ni mümkün kılmayı temin eden bir kavram olarak karşımıza çıkar. Toplum içerisinde var olan her bir kültürel grubun kendi kültürünü yeniden üretebilmesi meselesi ziyadesiyle önemlidir, zira her grup ancak bu şekilde edebiyattan sanata, tarihten dile/lisana olmak üzere birçok alanda gelişme gösterip devamlılığını sağladıkları bu kültürü canlı bir şekilde gelecek nesle aktarabilme imkânına kavuşacaktır.

Çok dilli eğitim

Çok kültürlü eğitimin bir parçası olan çok dilli eğitim, dünyada birçok ülkede farklı uygulamaları olan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Misal olarak, Belçika'da farklı dil gruplarının hâkim olduğu bölgelerde o dilde ve resmî dilde eğitim verilmektedir. Bir başka örnek olarak çok daha yeni bir ülke olan Kosova verilebilir. Kosova'da bir etnik azınlık bir bölgedeki nüfusun %10'unu oluşturuyorsa kendi dilinde eğitim alma hakkına sahiptir. Kendi dillerinin ya-

nında Arnavutça ve Sırpça gibi resmî diller de bu okullarda öğretilmektedir. Biraz daha farklı bir örnek olarak Kanada gösterilebilir. Kanada'da çift resmî dil [İngilizce-Fransızca] uygulaması olduğundan nüfus yoğunluğuna bakılmadan her yerde bu iki farklı dilde eğitim imkânı sunulmaktadır.[4]

Çok dilli eğitimin birden fazla kültürel [özellikle etnik] topluluğun yaşadığı yerlerde birçok olumlu sonuçları olduğunu söylemek gerek. Mesela aidiyet, bir arada yaşam kültürünün gelişmesi, farklılıkların olumlu olarak yorumlanması ve toplum içerisinde zengin bir kültürel birikimin oluşması gibi birçok olumlu etki örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, çok dilli uygulamaya geçen bazı ülkelerde karşılaşılan sorunları da görmezden gelmemek gerektir. Bunların başında şüphesiz İspanya'daki Baskça ve Katalanca dillerinde sunulan ana dilde eğitim uygulamaları gelmektedir. İspanya, seneler boyu süren [sıcak ve soğuk] çatışmaların ardından Bask ve Katalan bölgelerinde ana dilde eğitim uygulamasını başlatan bir ülkedir. Lakin, üzerinden epey zaman geçtikten sonra yapılan akademik çalışmalarda Katalan bölgesinde yaşayan İspanyollar üzerinde Katalan milliyetçiliğinin olumsuz etkilerine rastlanılmıştır.[5] Bu bulgunun ironik yanı, İspanyol milliyetçiliğinin okullar vasıtasıyla dayatılmasını eleştiren Katalanların kendi bölgelerinde benzer bir uygulamayı meşru görmeleridir.

Yukarıda zikredilen olumlu ve olumsuz örneklerden çıkarılması gereken sonuç, çok dilli eğitimin faydasının pekâlâ daha fazla olduğu yönündedir. Lakin yine de uygulamaya konulmadan önce muhtemel olumsuz etkileri sorun yaşayan ülkelerin tecrübelerinden yararlanılarak en aza indirmek mümkün gözükmektedir. Aksi takdirde, çok dilli

4 Daha fazla örnek için bkz. Çelik, Z. "Anadilde Eğitim: Dünyada Yaygın Uygulama Modelleri." *Seta Perspektif*, 2013, s. 21, 1-4.

5 Detaylar için bkz. Figueras, C. I. & Masella, P. "Education, Language and Identity." *Sussex Research Online*, 2009, 123(570).

eğitimin olmadığı ve farklı etnik grupların yaşadığı ülkelerde azınlıkların sahip oldukları kültürlerin yeniden üretilemeyişi, kültürel aktarımın sağlanmaması ve ortak dilin oluşamaması gibi birçok ciddi sorunla karşılaşıldığı oldukça aşikârdır.

İki Dil, Bir Bavul

"İki Dil, Bir Bavul", Urfa'nın Siverek köyündeki bir okula atanan Emre Öğretmenin yaşadıklarını konu alan bir belgesel-film. Sınıf öğretmeni olan Emre Öğretmen, atandığı okuldaki öğrencilerine okuma-yazma öğretmek istemektedir, lakin etnik açıdan Kürt olan öğrencilerinin Türkçe bilmeyişi yüzünden büyük bir kültür şoku ile karşılaşmış olup öğrencileriyle iletişime dahi geçememektedir. Hususiyle, Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan bu durum, Emre öğretmen örneği üzerinden filmde oldukça güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Kırsal bölgelerdeki Kürt öğrencilerin daha fazla yaşamış olduğu bu problem, kültür aktarımını engellemenin yanı sıra hayata 1-0 yenik başlayan bu öğrencilerin ilerleyen hayatlarındaki akademik başarılarını da doğrudan etkilemektedir. Filmde, köyün sakinlerinden birinin Emre Öğretmene söylediği şu söz manidardır: "Sen buraya öğretmeye geldin, ama aynı zamanda sen de öğreniyorsun!" Bizim de Emre Öğretmen'in hikâyesinden öğreneceğimiz çok fazla şey olduğunu ifade edip bu bahsi kapatalım.

Küreselleşmenin millî eğitime etkileri

Küreselleşme sürecinin Türkiye'deki millî eğitime etkileri aşağıdaki gibidir:

- Eğitim anlayışında paradigma değişimleri
- AB normlarına uyum sağlama çabası
- Öğrenci merkezli eğitimin esas alınması

- Öğrenim hareketliliklerindeki artış
- Toplumcu ve bireyci kültürler arasında denge kurma çabası

Eğitim anlayışında paradigma değişimleri

Türkiye'de eğitim alanında 2000'li yılların son çeyreğinde gerçekleştirilen paradigma değişimiyle birlikte Türkiye artık bilgiyi öğretmenin hazır olarak vermekten ziyade öğrencinin kendisinin yapılandırarak öğrendiği "yapılandırmacılık" anlayışını esas almış ve netice olarak tüm ders kitaplarını bu yeni anlayış merkezinde yeniden düzenlemiştir. Bu minvalde belirli bir mekânda ve belirli bir zamanda ortaya çıkan *yapılandırmacılık* yaklaşımının da kendisini üreten bir felsefenin mevcudiyeti göz önünde bulundurulduğunda bu anlamda kapitalist toplumsal yapının bireyi müteşebbis bir süje olarak yetiştirme arzusuna muvafık bir model olduğu pekâlâ söylenebilir.

AB normlarına uyum sağlama çabası

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma hedefine yönelik çabaları özellikle tam üyelik başvurusunun başladığı 1980'lerin sonlarında önemli oranda ivme kazanmış, lakin tam üyelik müzakerelerinin 2005 yılında başlamasıyla birlikte 21.asrın ilk yıllarında AB üyeliği hedefinin yoğun bir şekilde politika yapım sürecine etkisini görmek mümkündür. Bu süreçte AB uyum yasaları çerçevesinde millî eğitimde yapılan değişikliklere "vatandaşlık eğitimi" alanındaki reformları örnek verebiliriz. Mesela milliyetçiliği merkeze alan eski "Vatandaşlık ve İnsan Hakları" dersi bu reformlar kapsamında "İnsan Hakları ve Demokrasi" olarak değiştirilmiş olup yeni kitabın umumi anlamda evrensel değerlere odaklandığı söylenebilir.

Öğrenci merkezli eğitimin esas alınması

2000'li yıllar ile birlikte Türkiye'de yapılandırmacılık anlayışının esas alınması, aslında eğitim felsefesi olarak *esasiciliğin* terk edilerek *ilerlemecilik* eğitim felsefesinin benimsenmesiyle doğrudan alâkalıdır. İlerlemecilik eğitim felsefesinin öğrenciyi merkeze alan hususiyeti, Türkiye'deki öğretmen merkezli, öğrencinin pasif/edilgen olduğu köhne anlayışın kâğıt üzerinde değişimini sağlamasına rağmen eski anlayışın uygulamada değişime uğraması daha uzun yıllar almıştır. Bu reel durum bir yana, öğrenci merkezli eğitimin fetişleştirilmesinin de yine geç-modern toplum düzeni dâhilinde aslında öğrenciyi özerk bir tüketici olarak yetiştirmeye matuf olduğu pekâlâ söylenebilir. Bu konuya daha evvel Freire'nin görüşleri bağlamında temas etmiştim.

Öğrenim hareketliliklerindeki artış

Küreselleşmenin global ölçekte eğitim üzerindeki etkilerinden biri hiç şüphesiz ki öğrenim hareketliliklerinde yaşanan artıştır. Türkiye'nin de yararlanmış olduğu Erasmus öğrenci hareketliliğindeki sayısal ve ilgisel artışın yanında YÖK tarafından 2013'te tanıtılan, Erasmus benzeri öğrencilerin yurt dışında bir yarıyıl okuyabilmelerine imkân tanıyan Mevlâna Öğrenci Değişim Programı da küreselleşmenin Türkiye özelinde etkilerinden biri olarak gelişme göstermiştir.

Toplumcu ve bireyci kültürler arasında denge kurma çabası

Daha evvel Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in eğitim sosyolojisi alanında serdetmiş olduğu görüşlerden bahsederken bu iki ismin sırasıyla "toplumcu kültür" ve "bireyci kültür" anlayışlarına sahip oldukları ifade edilmişti. Küreselleşme ile birlikte bugün birçok toplumda bu iki farklı kültürel yapı arasında denge kurma çabası gözlenmektedir.

Toplumcu ve bireyci kültürlerdeki farklılıkları şu şekilde tasnif etmek mümkün:

Toplumcu Kültürlerde Eğitim	**Bireyci Kültürlerde Eğitim**
İnsanlar genelde geniş ailede sosyalleşir	İnsanlar genelde çekirdek ailede sosyalleşir.
Birey, kendini grup kimliğiyle tanımlar.	Birey, kendini gruptan bağımsız tanımlar.
Çocuk, biz merkezli düşünmeyi öğrenir.	Çocuk, ben merkezli düşünmeyi öğrenir.
Grupta uyum ve fikir birliği ön planda olup çatışmadan kaçınılır.	Aklından geçeni söylemek dürüstlük sayılıp çatışmadan yararlanılır.
Öğretmen merkezli eğitim ön plandadır.	Öğrenci merkezli eğitim ön plandadır.
Eğitimin amacı, bir şeyin nasıl yapılacağını öğrenmektir.	Eğitimin amacı, nasıl öğrenileceğini öğrenmektir.
Diploma, yüksek statü gruplarına girmeyi sağlar.	Diploma, ekonomik değeri ve benlik saygısını artırır.

Tablo 4.1. *Toplumcu ve Bireyci Kültürlerde Eğitim* [6]

Tablo 4.1'e bakarak gelişmiş ülkelerde bireyci kültürün hâkim olduğu, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise toplumcu kültürün hâkim olduğu kanısına ulaşmak zor olmasa gerektir. Yine umumi anlamda daha çok Doğu ülkelerinde toplumcu kültürün hâkim olduğu, Batı ülkelerinde

6 Kaynak: Boyacı, A. [Ed.] 2012. *Eğitim Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları [sh.122]

ise bireyci kültürün hâkim olduğu söylenebilir. Lakin bu izlenimlerden hareket ederek bireyci kültürün toplumcu kültüre göre her anlamda daha iyi bir alternatif olduğu kanısına ulaşmak, alelacele neticeye varmak olacaktır.

Bireyci kültürün hâkim olduğu bir toplumda yetişen bireylerin toplumsallaşma noktasında daha fazla sorun yaşayacağını söyleyebiliriz. Bireyselleşmenin ağır olarak hissedildiği böyle bir toplumsal yapı içerisinde Durkheim'ın –daha evvel de zikredildiği üzere- muhtemel gördüğü olumsuzlukların baş gösterebileceği ihtimâlini görmezden gelmemek gerekir, zira Durkheim'a göre bireyselliğin hâkim olduğu bir toplumda psikolojik problemlerin, suç oranlarının ve intihar oranlarının daha fazla artış göstermesi beklenir. Durkheim'ın öngörülerinin mübalağalı olduğu düşünüldüğünde dahi, eğitimin toplumsallaşma işlevinin aşırı bireyselleşmiş bir toplumda tam olarak yerine getirilemeyebileceği pekâlâ söylenebilir. Böyle bir ortamda toplumsal bütünleşmenin yeteri kadar sağlanamayacağından endişe etmek yanlış olmasa gerektir.

Öte yandan, toplumcu kültürün hâkim olduğu kültürlerde ise özgür, eleştirel ve analitik düşünceye sahip, girişken ve aktif birey tipinin yetişemeyeceği ve bu yüzden de bunun toplumun gelişememesine doğrudan etki edebileceği söylenebilir. Hususiyle farklı fikirleri ifade etmenin çatışmaya girebilme tehlikesi ile özdeşleştirildiği bir ortamda fikirsel zenginliğin gelişmesini beklemek beyhude olacaktır.[7] Neticede mevcut kültürün hâkim olduğu eğitim sistemimiz, Türkiye'nin PISA sınavındaki başarısından tutun da yetişen bireylerin pasif, fikrini ifade edemeyen, tenkit kültürüne

7 Bu hususta Nâmık Kemâl'in "Müsâdeme-i efkârdan barika-yı hakikat doğar" [Fikirlerin çarpışmasından hakikat güneşi doğar] sözü ile Aşık Veysel'in "Kim okurdu, kim gezerdi; Bu düğümü kim çözerdi; Koyun kurt ile gezerdi; Fikir başka başk'olmasa!" dörtlüğü farklı fikirlerin zenginlik olduğuna dair Anadolu irfanından iki güzide misaldir.

sahip olmayan ve özgüveni eksik kişiler oluşu gibi birçok olumsuz sonuca davetiye çıkarmaktadır.

Farklı Açılardan Okul

- **Biyolojik açıdan okul**: Girdisi ve çıktısı insan olan okul, bu görüşe göre varlığını idame ettirebilmesi için toplumdan gerekli girdileri sağlamak zorunda olan canlı bir organizma olarak görülmektedir. Misal olarak bu yaklaşıma göre bir özel okulun gerekli girdileri sağlayamadığı takdirde yaşamını yitireceğini [kapanacağını] söylemek mümkündür. Covid-19 salgını döneminde öğrencisiz kalan okulların bu biyolojik veçhesinin daha iyi anlaşıldığı söylenebilir.
- **Antropolojik açıdan okul**: Antropolojik açıdan okul dendiğinde kastedilen şey o okulun geçmişine ait kültürel birikimdir. Mesela Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi Behçet Necatigil, Köksal Toptan, Muzaffer Tayyip Uslu, Fikret Bila, Rüştü Onur ve Cenk Koray gibi farklı alanlarda isim yapmış kişilerin mezun olduğu, zengin bir geçmiş kültürel mirasa sahip bir okul olduğu ön plana çıkarılıyorsa, Çelikel Lisesi'ne antropolojik açıdan bakılıyor demektir.
- **Sosyolojik açıdan okul**: Okul, girdisi ve çıktısı insandan oluşan sosyal etkinlikler bütünüdür. Bu görüşe göre toplumsallık merkezde yer almaktadır.
- **Rasyonel açıdan okul**: Okul, genel-özel belirli amaçları gerçekleştirmek için tesis edilmiş bir örgüttür. Bu minvalde okul belirlenen amaçlara ulaşabilmek için tesis edilmiş *ussal* (*rational*) bir mekân olarak tebarüz eder.
- **İnsani açıdan okul**: Okul, politika yapımcıların, yöneticilerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve öğrenci ve-

lilerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan bir yerdir. Bu düzlemde bütün paydaşların beklentilerinin dikkate alındığı ve karşılanmaya çalışıldığı bir mekândır okul.

- **Politik açıdan okul**: Okul, Weber'in ifade ettiği üzere güç ve statü/saygınlık kavramlarına bağlı eşitsizliklerin hâkin olduğu ve aynı zamanda Marx'ın ifade ettiği üzere çıkar gruplarının egemenliklerini idame ettirebilmek için çatışma yürüttükleri bir alandır. Giroux, tam da bu zeminde okulu "politik bir kerte" olarak görür.[8]
- **Sembolik açıdan okul**: Okul, sembolik ilişkilerin hâkim olduğu bir mekândır. Bu zeminde okulda gerçekleşen tüm tutum ve davranışlar aslında tamamiyle sembolik örüntülerden müteşekkildir.

Okul Kültürü

Okul kültürü, okulun ve eğitim sisteminin üzerine inşa edildiği sosyal, felsefî, politik ve kültürel temelleri; okul içerisindeki toplumsal yapıyı oluşturan üyelerin [yönetici, öğretmen ve öğrencilerin] okul ortamına taşımış oldukları kültürleri ve en nihayetinde okul üyelerinin okulda beraberce oluşturmuş oldukları kültürü kapsayan geniş bir kavramdır. Okulda üç temel kültürden bahsedilebilir:

1. **Millî Kültür**: Okulların ekseriyeti üst ve alt kültürlerin bir arada bulunduğu karmaşık yapılardır. Bu yüzden okuldan beklenen şey, okul ortamı içerisinde tüm alt kültürleri üst kültürün değerlerinin merkezde yer aldığı ortak bir kültür etrafında birleştirmektir.
2. **Meslekî Kültür**: Meslekî kültür, her meslek grubunun nevi şahsına münhasır hususiyetlerini/özellik-

8 Giroux, H. A. *Eleştirel Pedagojinin Vaadi*. İstanbul: Kalkedon, 2008, sh. 20.

lerini ifade eden bir kavramdır. Meslekî kültür, her meslek grubunu diğerinden ayırt eden değerler, giyim tarzı, davranış ve [kullanılan] dil gibi unsurlardan müteşekkildir. Bu bir anlamda toplumun o meslek grubundan görmeyi beklediği davranışları ifade eder.

3. **Kurumsal Kültür**: Kurumsal kültür, okul içerisinde oluşan örgüt kültürünü ifade eden kavramdır. Kurumsal kültür, bir kurumun isminin anıldığı ilk anda zihinde canlanan oldukça dinamik bir olguya tekabül eder.

Bu üç kültürün hâkim olduğu okulda aynı zamanda alt kültürler de mevcuttur:

1. **Sınıf/Öğrenci Kültürü**: Sınıf kültürü, farklı kültürel arka plana sahip öğrencilerin hem sınıfa taşımış olduğu hem de sınıfta oluşturmuş olduğu ortak kültürü ifade etmektedir. Bu kültürün, temel eğitim kademesindeki okullarda daha homojen [yeknesak], üniversite kademesinde ise daha ziyade heterojen [karma yapılı] olması beklenir. Bunun temel sebebi, üniversite öğrencilerinin farklı şehir ve kültürlerden gelen bireylerden oluşmasıdır.
2. **Öğretmen Kültürü**: Öğretmen kültürü, bir okuldaki öğretmenlerin sosyal hayatta sahip oldukları kültür ile okulda oluşturdukları kültürden müteşekkildir.
3. **Yönetim Kültürü**: Okul yöneticilerinin teşekkül etmiş olduğu yönetim modelinin ortaya çıkardığı yönetim kültürüdür. Yönetim kültürü, kurumsal kültür üzerinde doğrudan etkileme gücüne sahiptir.

Bölüm 8

Eğitim ve Toplumsallaşma

Bölüm Özeti

Bir ferdin toplumsallaşması/sosyalleşmesi, hiç şüphesiz ki onun eğitiminin en önemli safhalarından birini teşkil eder. Bu yüzden bir toplumu oluşturan fertlerin nasıl ve ne ile toplumsallaştığı meselesi, o toplumu birçok yönden etkileyecek ehemmiyeti haizdir. Ferdî olarak ise bir ferdin hangi toplumda nasıl sosyalleştiği meselesi, onun şahsi ve fikri tekâmülünden zihin dünyasına, kişilik yapısından psikolojik gelişimine kadar birçok şeyi doğrudan etkilemektedir. Bu hususta ferdin nasıl toplumsallaştığına ve bu toplumsallaşmaya nelerin etki ettiğine geçmeden evvel toplumsallaşmanın fert açısından ne denli önemli olduğunu ifade edebilmek adına bu bölümde toplumun fert üzerinde ziyadesiyle etkili olduğunu savunan önemli üç kişilik kuramına değinilecek ve akabinde de toplumsallaşmanın saikleri ve temel aracıları söz konusu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Kişilik Kuramı, Ayna Benlik Kuramı, Sosyal Benlik ve Rol Alma Kuramı, Toplusallaşmanın Aracıları

Yapısal Kişilik Kuramı – Sigmund Freud

Freud'un *Yapısal Kişilik* kuramında kişilik, id, ego ve süper egoya sahip bir bütün olarak karşımıza çıkar.

İd: Freud'a göre id, insanın ilkel yanını temsil eder. Bizim kültürümüzde "nefis" olarak da tercüme edebileceğimiz id, anında karşılanması gereken fizyolojik ihtiyaçların [yemek, içmek, cinsellik] yanında saldırganlık gibi insanın vahşî duygularını tetikleyen ve bunların bir an önce gerçekleştirilmesini emreden bir mekanizmadır.

Ego: Ego, Freud'un kuramında "mantığa" tekabül eder. İdin gerçekleştirilmesi pek de mümkün gözükmeyen hazza dayalı istekleri ile çevreden/toplumdan gelen talepleri dikkate alarak denge kurmaya sağlar. Freud'a göre bu dengeleme sürecinde idin bastırılan istekleri bilinçaltına gider.

Süper ego: Süper ego, Freud'a göre toplumun fert üzerindeki etkilerini ifade eden mekanizmayı teşkil eder. Toplumsal kuralları dikkate alıp onlara uymayı esas alan süper ego üzerinde daha çok çocuğu yetiştirirken toplumsal kuralları dikte eden aile ve akabinde de toplum etkilidir.

Freud'a göre eğer id, insanın kişiliği üzerinde etkili olursa hastalıklı, sapık bir tip ortaya çıkar; lakin süper egonun baskın olması durumunda ise bu defa da pasif bir kişilik

oluşma ihtimali vardır. Görüldüğü üzere Freud, süper ego kavramı ile toplumu ve dolayısıyla toplumsallaşma süreçlerini ferdin kişilik gelişimi üzerinde etkili olabilecek iki temel faktörden biri olarak zikrederek aslında toplumsallaşmanın bireyin inşasındaki önemine işaret eder.[1]

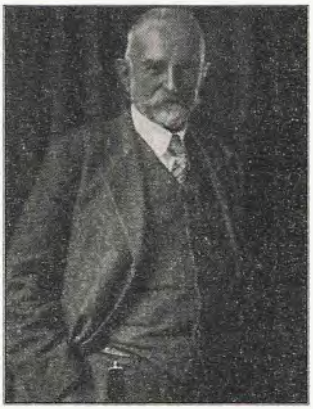
Ayna Benlik Kuramı – Charles Cooley

Cooley'nin *Ayna Benlik* kuramına göre çevrenin/toplumun tepkileri ve beklentileri ferdin kişiliğini oluşturma noktasında ziyadesiyle etkilidir. Bu minvalde "sosyal onay" kavramını öne sürer Cooley. Ona göre, insanların ekseriyeti davranışları karşılığında sosyal onay görmeye ehemmiyet atfetmektedirler. Yani diğer bir tabirle fertler, toplumun onay verdiği davranışları sergilemeye meyillidirler. "Benlik kuramı"nı da bunun üzerine inşa eder Cooley. Eğer yaptığımız davranışları toplumun onayladığını düşünürsek, buna bağlı olarak olumlu bir benlik algısına sahip oluruz. Lakin eğer sergilediğimiz davranışların toplum tarafından kabul görmediğini düşünürsek bu sefer de olumsuz bir benlik algısı gelişecektir. Kendi benliğimize ait algımız, başkalarının bizim hakkımızdaki değerlendirmelerinin bir yansıması olduğundan Cooley, kuramını "Ayna Benlik Kuramı" diye isimlendirmiştir.

1 Daha detaylı bilgi için bkz. Slavin R.E. *Eğitim Psikolojisi: Kuram ve Uygulama.* İstanbul: Nobel, 2019.

Sosyal Benlik ve Rol Alma Kuramı – Herbet Mead

Herbert Mead'ın *Sosyal Benlik ve Rol Alma* kuramında kullanmış olduğu "genelleştirilmiş öteki" kavramına göre fert, insanların, yani toplumun beklentilerini zihninde kurgulayarak ona uygun bir şekilde davranmaya çalışır. Mead, insanın küçüklükten beri toplumsallaşma süreçleri ile birlikte temel eğitimini aldığı görüşündedir. Mesela çocuklar "taklit" döneminde toplumu/çevresini taklit ederek birçok şeyi öğrenir. Daha sonra "oyun" döneminde evcilik ve benzeri oyunlarla toplumsal rollere aşina olur ve onları içselleştirir. Akabinde ise "gruplarla birlikte oyun" döneminde çocuk artık toplumsal rolleri iyice öğrenmiş olarak toplum ile etkileşim içerisine girer. Bu hususiyetleriyle bu üç kuram özellikle toplumun ve dolayısıyla da toplumsallaşmanın ferdin şahsiyetinin şekillenmesindeki önemini vurgularlar.[2]

Ferdin Toplumsallaşması

Ferdin toplumsallaşması iki şekilde vuku bulur:

1. **Birincil Toplumsallaşma:** Ferdin toplumsallaşmasının birinci safhası, aile içerisinde gerçekleşen toplumsallaşmaya tekabül eder. Her fert evvela ailesi tarafından sosyalleştirilir ve içinde bulundukları toplumun değerlerine uygun olarak yetiştirilir. Eski kaynaklarda birincil toplumsallaşma aracı sadece aile olarak zikredilmişken artık "kitle iletişim araçları"nı da birincil toplumsallaşma aracılarına dâhil etmek

2 Bu iki kuram hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zencirkıran, M. *Sosyoloji.* Bursa: Dora, 2018.

gerekir. Zira bugün dünyaya gelen çocuklar ailelerinin yanında aynı zamanda en erken dönemlerinde tanışmış oldukları televizyon, akıllı telefon, tablet ve bilgisayar vasıtasıyla da sosyalleşirler.

2. **İkincil Toplumsallaşma:** Ferdin aile ortamından ayrıldığı andan itibaren dış çevrede vuku bulan toplumsallaşmasıdır. Buna arkadaş ortamını, eğitimi/okulu ve sivil toplum kuruluşlarını örnek verebiliriz. Bir ferdin toplumsallaşmasında her ne kadar birincil toplumsallaşma aracı olan ailenin rolü ve etkisi ziyadesiyle önemli ise de ikincil toplumsallaşma aracılarının da ferdin şahsiyet gelişiminde birincil aracılar kadar önemli olabileceğinin söylemek mümkündür.

Toplumsallaşmayı Etkileyen Sebepler

1. **Fizikî Çevre:** Bir ferdin toplumsallaşmasını etkileyen en önemli saiklerden birisi içerisine doğmuş olduğu mekândır. Ferdin hangi fizikî çevrede doğup büyüdüğü, onun toplumsallaşmasını -olumlu ya da olumsuz- doğrudan etkileyecektir. Misal olarak Amerika'da bahçesi ve garajı olan müstakil bir evde doğup büyüyen bir kişi ile Afrika'da açlığın hâkim olduğu bir yerde doğan bir kişinin toplumsallaşmasında dağlar kadar fark olacağı rahatlıkla söylenebilir. Birincinin Maslow'un meşhur ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinin basamaklarını tırmanması daha kolayken, ikinci kişinin piramidin birinci basamağında uzun süre kalacağını [fizyolojik ihtiyaçlar] tahmin etmek zor olmasa gerektir.

2. **Din:** Ferdin toplumsallaşmasında dinler de oldukça önemli bir rol oynarlar. Hususiyle semavi dinlerin bir insanın hayatını tamamiyle tanzim etme gayesini göz önüne alırsak insanın toplumsallaşması noktasında dinin ne kadar önemli bir rol üstlendiği de

daha iyi anlaşılabilir. Din kurumunun dindar bireyler üzerinde hayatlarını tamamiyle tanzim edici düzeyde olduğunu düşünürsek, dinin emir ve yasaklarına uymaya gayret eden insanların hayatlarını tamamiyle dine göre yaşadıklarını varsayaraktan dinin bu kişilerin toplumsallaşması üzerindeki etkisini idrak etmek mümkün olacaktır. Lakin dinin fertlerin toplumsallaşması üzerindeki etkisi sadece dindar bireyler üzerindeki etkisiyle sınırlandırılamaz boyuttadır. Dinler ortaya çıktıkları günden [insanlığın bidayetinden] bu yana toplumu ve toplumsal yapının inşasını derinden etkilemiş olduğundan bugün kendini *ateist* olarak tanımlayan ve din[ler]in hayatları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını iddia eden fertlerin düşüncelerinde, hâl ve harekâtında bile dinin etkilerini gözlemlemek mümkündür. Meramımı bir anekdot üzerinden anlatayım: Atatürk havalimanından Almanya'ya gitmekte olan Alman bir gazetecinin uçakta yanına bir Türk iş adamı oturur. Uçak havalandıktan sonra hostes yemek menüsünü dağıtır ve yolculara tercihlerini sorar. Türk iş adamı "Yemeklerinizde domuz eti veya domuz katkısı var mı?" diye sual eder. Hostes hanımefendi "Yok" deyince yemek siparişini verir ve akabinde hostes "İçecek olarak ne alırsınız?" deyince "Şarap alayım" der. Alman gazeteci bu durum karşısında ziyadesiyle taaccübe gark olmuştur, zira ona göre domuz eti yemeyen birinin şarap da içmemesi gerektir. Lakin bu taaccüp, aslında bizim toplumumuzu çok iyi bilmemesinden neşet eder. Zira domuz eti, İslâm dininin haram hükmünü vermesinden ötürü bizim toplumumuzda ekseriyetle tüketilmez. Bu ortamda yetişen ateist bireylerin de domuz etine mesafeli olduğunu, hatta birçoğunun domuz etini "pis" gördüğünü, çocuklarına da yedir-

mediği aşikârdır. Zira domuz eti, dinin vazettiği bir emir olmasının da ötesinde toplumda zamanla toplumsal hafızada kültürel bir kod olarak insanların zihinlerinde yer edinmiş ve "kültürel bir değer" olarak algılanabilir bir hâle evrilmiştir. Daha uç bir örnek zikredeyim: İngiltere'de doktora tahsilimi gerçekleştirirken Leeds şehrinde Türkiye'nin muhafazakârlaşmasından ötürü Leeds Üniversitesi'ne beyin göçü kapsamında gelmiş olan meşhur bir tüp bebek uzmanı ile tanışmıştım. Bir gün arkadaş ortamında otururken, mezkûr arkadaş, çocuğunu herhangi bir dinin etkisine maruz kalmayacak şekilde yetiştireceğinden bahis açtı. "Sizin üzerinizde dinin hiç etkisi yok mudur?" diye sual ettiğimde de "Hayır" deyiverdi. Bu cevap üzerine şöyle bir soru yönelttim kendisine: "Peki, bir oğlunuz var, yarın bir kızınız da oluverdiğini düşünelim. Oğlunuz ve kızınız birbiriyle evlenmek istediler. Evlenmelerine müsaade eder misiniz?" Muhtemelen üzerinde o zamana kadar hiç düşünmediği ve kültürel olarak sorgulamadan kabul ettiği bir gerçekle de ilk kez karşılamıştı. Güldü, biyolojik olarak açıklamaya çalıştı ama olmadı, hâsılı tam anlamıyla cevap veremedi. Bu kuralı koyan dindi aslında. Şöyle izah etmeye çalıştım: Aileyi, iki kişi arasındaki evlilik akdini tesis eden, teyzemizin kızıyla ya da oğluyla evlenebileceğimizi, lakin kardeşimizle evlenemeyeceğimizi bize söyleyen dindir. Bu örnekler zannediyorum ki din kurumunun ferdin toplumsallaşması üzerinde sandığımızın daha ötesinde bir etkisinin olduğunu göstermesi açısından yeterli olsa gerektir.

3. **Aile:** Ailenin çocuğun birincil toplumsallaşmasını sağlayan en temel kurum olduğu gerçeği bile onun ferdin toplumsallaşmasında ne denli etkili olduğunu gösterir niteliktedir. Ailede hususiyle anne ve baba-

nın eğitim durumu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi gibi faktörler ferdin toplumsallaşmasına doğrudan etki etmektedir. Misal olarak istisnaları kaide dışı bırakırsak tahsilli anne ve baba ile ilkokul mezunu anne ve babanın çocuklarını yetiştirmede aynı itinayı ve aynı imkânları sunacağını söylemek çok da mümkün değildir. Bunu kuşak karşılaştırması yaparak bile rahatlıkla anlayabiliriz. Yine soyo-ekonomik yapıları farklı olan iki ailede yetişen iki çocuğun toplumsallaşmasının aynı düzeyde olacağını söylemek oldukça zor olsa gerektir.

4. **Irk/Etnisite:** İnsanın seçemediği bir özelliğini teşkil eden ırkı, sahip olduğu etnik mensubiyeti onun toplumsallaşması üzerinde ziyadesiyle etkilidir. Buna en güzel misallerden birisi öyle zannediyorum ki Amerika'daki siyahi ırkın/Afrikalı Amerikalıların yıllar boyunca yaşadığı dışlanmışlık ve dışlanmışlığın çok ötesinde insan olarak görülmeme durumu olsa gerektir. Yıllardır sosyal hayattan tecrit edilen, birçok dükkâna, restorana ve benzeri kamusal alanlara erişimleri kısıtlanan ve otobüste, tuvalette ve diğer umumi mekânlarda kendilerine ayrı yerler tesis edilen siyahilerin Amerika'da hâlâ ayrımcılıktan beri olduklarını söylemek de imkânsız gözükmektedir.

The Butler [Kâhya]

2013 yapımı olan "The Butler" [Kâhya] siyahîlerin, nâm-ı diğer Afro-Amerikalıların Amerika'da yıllar boyu süren dışlanmışlıklarını harikulâde bir şekilde anlatmaktadır. Filmde 1986 yılına kadar 34 yıl boyunca Beyaz Saray'da kâhyalık yapan ve kendisi de bir siyahî olan Cecil Gaines'in hayatı üzerinden ve onun gözünden Amerika'daki siyahîlerin yaşanmışlıklarının tarihî serüveni güzel bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Film, gerçek bir hikâyeden esinlenmiş olup, Beyaz Saray'da 34 yıl boyunca kâhyalık yapan Eugene Allen'in hayatına dayanmaktadır. Film, ölümünden 2 yıl önce Cecil'in 2008 yılında başkan seçilen Hussain Barrack Obama ile 'Oval Ofis'te tanışma sahnesiyle sona erer. Her ne kadar Afro-Amerikalılar, 2008'de siyahî bir başkanın seçilmesiyle ümitlenseler de durum umdukları gibi olmamış, siyahîler hâlâ ikinci sınıf vatandaş olarak görülmeye devam etmiştir. Şair Sezai Karakoç, Obama'nın seçimini "bilinç altı telâfisi" olarak yorumlar. Bunun yanında Obama'yı Malcolm X'in "ev zencisi" kavramıyla tavsif edenler de olmuştur.

5. **Cinsiyet:** Cinsiyet, ferdin nasıl/ne şekilde toplumsallaştığını doğrudan etkileyen bir diğer faktördür. Erkek ya da kadın olmak, hangi toplumda yaşıyor olduğunuza göre toplumsallaşmanızı farklı şekilde etkileyebilme gücüne sahiptir. Toplumda erkeğin ve kadının nasıl algılandığı ve bu iki farklı karaktere toplum tarafından hangi rollerin biçildiği meselesi, kadının ve erkeğin nasıl toplumsallaştığı üzerinde ciddi anlamda etkili olabilir. Mesela ülkemiz için konuşursak umumi olarak yemek yapmakla ve diğer ev işleriyle sorumlu tutulan kadın ile evin maişetini temin etmekle sorumlu görülen erkeğin toplumsallaşmasının aynı olduğu söylenemez. Öte yandan, cinsiyetin toplumsallaşma üzerindeki etkisi sadece top-

lumsal cinsiyet algısıyla alâkalı bir durum da değildir. Bu etki bazen fiziki özelliklerin bir neticesi de olabilir. Misal olarak çocuk dünyaya getirmek ve sonrasında onun süt ihtiyacını karşılamak, kadını, iş sahibi ise iş hayatından, ev hanımı ise de belirli bir dönem de olsa sosyalleşmeden alıkoymakta iken erkeğin baba oluşunda buna benzer durumlar gözlenmez. Parsons ve Bales bu hususu aile içi rolleri "araçsal boyut" ve "ifade edici boyut" şeklinde ikiye ayrılarak açıklarlar. Bunlardan birincisi, kocanın ailenin reisi, patronu ve yöneticisi olduğu ve bu anlamda kesin otoriteye sahip olduğu; ikincisi ise araçsal olan bu rolde annenin, çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarını gidermesi ve duygusal gereksinimlerini karşıladığıdır, zira çocukların ilk bağlı olduğu kişiler anneleridir.[3]

Toplumsal Rol

Toplumsal rol, bir insandan ne şekilde davranacağında, diğer bir ifadeyle toplum içerisinde üstlendiği role göre davranmasına yönelik beklentide anlam bulur. Daha önce toplumsal kurumların toplumsal rol dağıttıklarından bahsedilmişti. Toplumsal roller, eşgüdümlü olarak bir arada bulunabilirler ve insan olgunlaştıkça da çoğalırlar. Mesela aile kurumunda kuzen, yeğen, torun, kardeş ve en önemlisi evlat rollerini üstlenirken aynı zamanda eğitim kurumunun vermiş olduğu öğrenci rolünü üstlenebiliriz. Birçok rolü üstlenen fertler olarak bu toplumsal kurumların her birinde üstlendiğimiz farklı rolü oynamak durumundayızdır. Bu anlamda bu kadar farklı rolü aynı anda üstlenmenin en önemli neticelerinden biri de "rol çatışması" olarak tezahür eder.

3 Parsons, T. & Bales, R.F. *Family, Socialization and Interaction Process.* Michigan: Free Press, 1955.

Rol Çatışması

Rol çatışması iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi, aynı mekânda ve aynı zamanda iki farklı rolün çatışmasıdır. Örneğin, öğretmen bir babanın, oğlunun okulda aynı zamanda öğrencisi olduğunu düşünelim. Böyle bir durumda bu öğretmenin okulda çocuğuna davranışlarında sahip olduğu iki farklı rolün [öğretmenlik ve babalık] etkilerini rahatlıkla gözlemleyebilmek mümkün hâle gelir. Öğrencisi olan oğlu hakkında vereceği kararlarda baba ile öğretmen rolleri arasında bir çatışma yaşayabileceğini de söylemek mümkündür. Rol çatışmasının bir diğer nevi ise iki farklı rolden birinin diğerine galip gelmesiyle gerçekleşir. Buna zaman zaman 4-5 aylık görevlere giden bir subay arkadaşımın bu zaman zarfında evde anneleriyle birlikte kalan çocuklarının, babalarının gelmesiyle birlikte kendilerine yaklaşık bir hafta boyunca askermiş gibi davrandıklarını anlatmaları durumu örnek olarak verilebilir. Burada subay ile baba rollerinin çatıştığını ve subay rolünün baba rolüne -nispeten de olsa- daha baskın geldiği söylenebilir.

Toplumsallaşmanın Temel Aracıları

Kreş

Bugünkü anlamda okulun ilk defa Sanayi Devrimi sonrasında kadınların kitlesel olarak iş hayatına girmeleriyle birlikte ortaya çıktığı daha evvel ifade edilmişti. Kreşin de modern dünyada anne ve babanın çalışmak zorunda kaldığı ve çocukların oyun ortamlarının ve özgürlük inisiyatiflerinin yok edildiği bir mekân olan "kent"te mütemadiyen popülerliğini artırdığını ve bunun da ötesinde artık bir zaruriyet hâline geldiğini söylemek mümkündür. Kreş, günümüzde çocukların ailelerinden ayrıldıktan sonra toplumsallaştıkları ilk mekân olarak öne çıkar. Gerek ailelerin çocuklarını kreşe gönderme isteklerinin artış göstermesi, gerekse de

devletlerin okul öncesi eğitimi gittikçe daha fazla önemsemeleri kreşi daha da önemli hâle getiren olgulardır. Kreşi en fazla önemli kılan husus ise esasında çocukların toplumsallaşmalarını mezkûr sebeplerden ötürü daha fazla etkileyen bir kurum hâline gelmiş olmasıdır.

Kreşin olumlu ve olumsuz yanları olduğunu savunan iki temel görüşten bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi kreşin çocukların kişilik gelişiminde ve akademik başarısında fazlasıyla olumlu etkilerinin olduğu fikridir. Yapılan akademik çalışmalar, çocukların okul öncesi eğitime erken yaşlarda başlamalarının onların gelecekteki akademik başarılarını doğrudan etkilediği yönündedir. Lakin bu minvalde yine de 3 yaşından evvel çocuğu kreşe başlatmak tavsiye edilmez. 3 yaşından evvel çocuğu kreşe göndermenin çocukta anne ve babaya karşı soğukluk duygusunu oluşturabileceğinden, çocuğun özgüvenini tam olarak sağlayamayabileceğinden, okula ve eğitime karşı olumsuz bir algı geliştirebileceğinden ve tüm bunların çocuğun kişilik yapısını olumsuz etkileyebileceğinden bahseden muhtelif çalışmalar mevcuttur.[4]

Kreşi olumsuz bulanların görüşlerinin ise daha ziyade duygusal bağlar üzerine bina edildiğini görürüz. Bu görüşe göre yandaki karikatürde ifade edildiği şekliyle, anne ve babanın hayattaki meşguliyetlerini sekteye uğratmamak adı-

4 Mesela bkz. Bakken, L. Brown, N. Ve Downing, B. "Early Childhood Education: The Long-Term Benefits." *Journal of Rsearch in Childhood Education*, 2017, 31(2): 255-269. ve Gomes, R.E. "Sustaining the Benefits of Early Childhood Education Experiences: A Research Overview." 2016. Erişim: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1101330.pdf

na çocuklarını emanet ettikleri ve tabiri caizse "başlarından savdıkları" bir mekândır kreş. "Kreş eken, huzurevi biçer" diye hülasa edebileceğimiz bu görüşe göre anne ve babanın, çocuklarının onlara en fazla ihtiyacı olduğu bir zamanda onu kreşe terk etmiş olmaları, bir evladın anne ve babası yaşlandığında onu hayattaki meşguliyetlerinden alıkoymamaları için onları huzurevine göndermesiyle müsavi tutulmuştur.

Okul

Bir insanın hayatının en az 12 senesini okul ortamında geçirdiğini varsaydığımızda okulun ferdin toplumsallaşmasında ne denli etkili olabileceği üzerinde aşağı yukarı bir fikir sahibi olabiliriz. Ayriyeten, "kasıtlı kültürleme" yapılan okul ortamında geçirilen bu sürenin yoğun ve planlı bir faaliyet sürecinden müteşekkil olduğunu düşündüğümüzde ferdin okulda toplumsallaşma süreçlerine dair ne kadar yoğun bir mesai harcadığını ve okulun ferdin toplumsallaşmasında en önemli aracıların başında geldiğini daha rahat anlayabilmek mümkün hâle gelir.

Arkadaş Çevresi

Hususiyle ergenlik dönemi sonrasında ziyadesiyle önem kazanan arkadaş ortamının ferdin toplumsallaşması noktasında oldukça önemli bir aracı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ferdin topluma uyum sağlama noktasında birçok bilgiyi edinmiş olduğu, bunun yanı sıra iyi ya da kötü bir sürü alışkanlığını edinmiş olduğu ortamı ifade eden arkadaş çevresinin ferdin hayatında ciddi bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Ergenlik dönemiyle birlikte fazlasıyla önemli hâle gelen arkadaş çevresinin ferdin ölümüne kadar bu önemini az çok koruduğu da bir vakıadır.

Kitle İletişim Araçları

İçinde yaşadığımız "dijital çağ" olarak adlandırılan bu zaman diliminde kitle iletişim araçlarının ferdin toplumsallaşması hususunda fazlasıyla önemli bir yere sahip olduğunu öncelikle söylemek gerekir. Bugün hemen her fert, akıllı telefon, televizyon ve bunun yanı sıra ihtimal dahilinde tablet ve bilgisayar gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsallaşmasına yön tayin eder. Hayatımızın bir parçası olan ve hatta yaşamımızda bugün "vazgeçilmez" hâle gelen bu kitle iletişim araçlarının ferdin toplumsallaşmasına yönelik etkilerine iki farklı zaviyeden bakmak mümkündür. Bu cümleden olmak üzere evvela kitle iletişim araçlarının yetişkinler üzerindeki etkisine, saniyen de çocuklar üzerindeki etkisine temas etmek meselenin anlaşılması hususunda daha faydalı olacaktır.

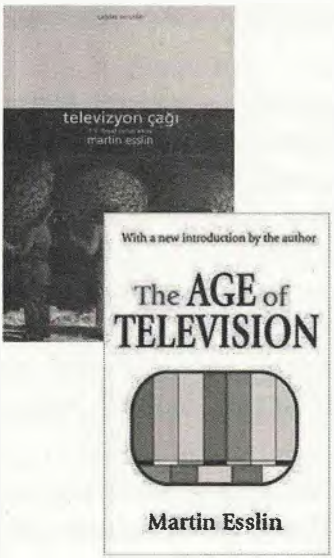
Kitle İletişim Araçlarının Yetişkinlerin Toplumsallaşmaları Üzerindeki Etkisi

Kitle iletişim araçlarının bu denli önemli bir hâle geldiği günümüz dünyasında yetişkin fertlerin kitle iletişim araçlarından nasıl etkilendiği sorusu, önemli cevaplar ihtiva etmektedir. Bu sorunun birden fazla yönünün olduğunu en başta söylemek gerektir. Evvela,- modern dünyada mütemadiyen artış gösteren teknolojik gelişmelerin insanları teknolojiye ziyadesiyle bağımlı hâle getirdiğini söylemek gerektir. Bu bağımlılık neticesinde toplumsallaşmamız süresince mezkûr bağ(ım)lılığın fazlasıyla etkisinde kaldığımız da bir vakıadır. Misal olarak televizyonu ele alırsak televizyon kültürünün hayat tarzımızı değiştirdiğini ve toplumsallaşmamızı da doğrudan etkilediğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Televizyonun kültürel olarak yoğunlaşarak okuma kültürünün yerine görsellik ve eğlence kültürünü ikame ettiğini pekâlâ söyleyebiliriz. Bugünün dünyasında hayatımızda fazlaca yer edinen eğlence kültürünün toplum-

sallaşmamızı da eskiye kıyasla değiştirdiğini ifade etmek gerektir.

Vizontele filminin gösterime girdiği ilk günlerde filmin yönetmeni Yılmaz Erdoğan'ın "Televizyon uzakları yakınlaştırırken sanırım yakınları da uzaklaştırıyor" tespitinin bahsi edilen bu kültür değişikliğine güzel bir örnek teşkil eder. Bugün ailelere baktığımızda televizyonun, fiziksel olarak yakın olan aile fertleri arasında uçurumlar yarattığına şahit olmak nadirattan olmasa gerektir. Aile fertlerinin bile birbirleriyle sağlam ilişkiler kuramamalarını intaç eden bu durumun gittikçe daha da kötüleştiğini söylemek mümkündür.

İnsanlar arasında uçurumlar oluşturmanın yanı sıra televizyonun muhkemleştirdiği eğlence sektörünün de göründüğü kadar masum olmadığını söylemek mümkündür. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, *Televizyon Üzerine* isimli kitabında televizyonda hâkim olan eğilimlerden birinin "göstererek gizlemek" olduğunu nakleder. Televizyon gösterdiği şeylerin yanında esasında gizledikleri ile de ön plandadır. Dizi, film, yarışma ve eğlence programları üzerinden insanların ilgilerinin farklı yerlere kanalize edildiklerini söyleyebilmek zor olmasa gerektir. İnsanın hakikate olan ilgisinin bu anlamda törpülendiğini de ifade etmek gerekir. Hakikatin, haz ve eğlencenin ön plana çıkarılarak gizlenmesi durumudur bu.

Televizyon Çağı [The Age of Television]

BBC'de eski bir yapımcı olan Martin Esslin'in "Televizyon Çağı" isimli harikulâde eseri hafızada yer edinen şu müthiş analoji ile başlar: "Pencerelerin açık olduğu ılık bir gecede herhangi bir gelişmiş ülkenin bir şehrinin herhangi bir mahallesinde yürüyün, önünden geçtiğiniz her evden bir televizyon ekranından yansıyan mavimsi pırıltıları görürsünüz. Zaman makinasından çıkmış bir kuşak öncesine mensup bir ziyaretçi buna, yani bütün insanların büyülenmişçesine gelip geçen görüntüleri saatlerce seyre dalmasına, pasif alıcılığa gömülmesine ne derdi acaba? Televizyon çıkmadan önce Cesur Yeni Dünya'yı yazan Aldous Huxley, gelecekteki insanların sakinleştirici haplarla uyuşturularak itaat ettirileceğine dair bir distopya tahayyül etmişti. Huxley, hedeften pek de uzak düşmemiş, yalnızca kehanetinin teknolojik unsurunda yetersiz kalmıştır. Önemli bir anlamda Huxley'nin 'Cesur Yeni Dünya'sını yaşıyoruz. Şimdi adına da 'televizyon çağı' diyorlar."

Öte yandan eğlence sektörünün insanların hayatları üzerinde psikolojik etkilerinin olduğunu da söylemek gerekir. Cemil Meriç'in "Televizyon insanlara yaşayamadıkları hayatların yerine sahtelerini sunar" sözü, bu çarpıcı gerçeğe güzel bir örnek teşkil etse gerektir.[5] Bugün insanların

5 Televizyon hakkında şöyle der Meriç: "Televizyon kültürü diye bir şey tanımıyorum. Televizyon aylak, şuuru iğdiş edilmiş, hiçbir zaman okumak ve düşünmek alışkanlığı kazanmamış sokaktaki adam için icat edilmiş bir nevi afyondur. Televizyon, şuurdaki son pırıltıları da yok eden bir cehennem makinesidir. Kişiyi gerçek hayattan koparan ve bir hayal dünyasında yaşatan hissî bir istimna. Tam bir kaçıştır televizyon. Yokluğa, boşluğa ve şuursuzluğa açılan bir kapı. Bu korkunç tiryakilik, kurbanlarını Batılılaştırmaz, batırır. Kültürün dün de, bugün de, yarın da tek taşıyıcısı vardır: Kitap. Hiçbir düşünce emeksiz fethedilemez. Şahikalara ancak dikenli patikalardan tırmanılabilir. Tefekkür, sürekli bir cehdin hak edilmiş mükâfatıdır. Kısaca televizyon kültürü, kültürle münasebetlerini kesmeye karar verenlerin uydurduğu bir yalandır. Batının bütün fuhşiyatını haremimize taşıyan bu kanalizasyonun hayırlı bir işe yarayacağını ummak

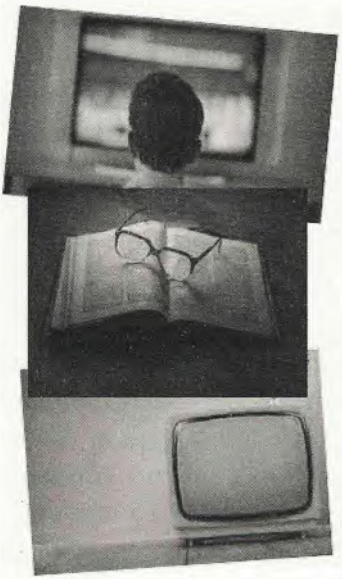
çoğu, televizyonlarda yayınlanan dizilerde yaşayamadıkları hayatları tecrübe etmektedirler.[6] Emekleri ile elde etmedikleri lüks bir yaşam süren, holding sahibi olup havuzlu villalarda yaşayan insanların hayatlarının anlatıldıkları dizileri seyreden bir toplumda insanların da ister istemez "kısa yoldan zengin olma" fikrine ve "paraya ve güce dayalı statü"ye yönelik özenti düşüncesine kapıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Televizyonun yaşam tarzımız, hayatımızdaki tercihlerimiz üzerinde etkisinin olmadığını söylemek neredeyse imkânsızdır. Neoliberal politikaların hâkim olduğu kapitalist ülkelerde hususiyle reklamlar üzerinden insanların davranışlarının yönlendirildiği ve insanın salt tüketici konumuna indirgendiği söylenebilir. Bugün reklamların hüküm sürdüğü bu devasa sektörde talebin arzı yaratması yerine arzın talebi oluşturmasına yönelik bir çabanın mevcut olduğunu ve bu güdüyle insanların manipüle edilmeye çalışıldığını gözlemleriz. Bu da tüketim alışkanlıklarımızın ve yeme-içme alışkanlıklarımızın [yani aslında toplumsallaşmamızın] doğrudan etkilendiği bir süreci neşet eder.

---

büyük bir iyimserlik olur. Sirenlerin şarkısı çok masum bir hayal. Televizyonu dinlerken şuurumuz yarı uykudadır. Bu itibarla seslerin ve renklerin cümbüşü ile bir kat daha sarhoşlaşır ve kendimizden geçeriz. Eskiler 'medenîleşmek, frengileşmektir' demiş. Televizyonun cömertçe dağıttığı medeniyet de bu çeşit bir medeniyet."

6 Bu meseleyi özellikle beyin üzerine yapılan araştırmaların ortaya koymuş olduğu "Beyin, yaşadıkları ve gördükleri arasında ayrım yapma kabiliyetine sahip değildir." yargısı üzerinden düşünürsek sanırım anlatmak istediğim temel düşünce daha da berraklaşacaktır.

Televizyon Seyretmek & Kitap Okumak

Araştırmalar, televizyon seyretmenin Alzheimer hastalığı için bir risk oluşturmasına karşın, kitap okumanın yaşlı insanlarda bilişsel faaliyetlerin zayıflamasını engellediğini ve düzenli kitap okuyan insanlarda Alzheimer görülme ihtimâlinin iki buçuk kat azaldığını ortaya koymuştur. Sussex Üniversitesi'nde yapılan bir başka araştırma ise altı dakika kitap okumanın stres seviyesini %68 oranında azaltabileceğini ortaya koymuştur. Öyle ki, kitap okumak bu araştırmaya göre stresi azaltma hususunda müzik dinlemeyi [%61], çay ve kahve içmeyi [%54] ve de yürüyüş yapmayı [%42] geride bırakmıştır. Televizyon, insanların pasifize edilmesi üzerine bina edilmiştir. Televizyon seyrederken ciddi bir efor sergilemeye ihtiyaç hissetmeyiz. Öte yandan televizyon yüzeyseldir. Hâlbuki kitap okurken beynimizle odaklanmak ve düşünmek için fazlasıyla efor sarf etmemiz gerekir ve kitaplar, anlattıkları meselelerde muhteva yönüyle daha detaycı ve daha derinliklidir.

Kaynak: Melissa Chu, *How Books and TV Affect Your Brain Differently, According to Science*, medium.com

Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Toplumsallaşması Üzerindeki Etkisi

Kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerindeki etkisinin yetişkinler üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu bir vakıadır. Günümüz dünyasında içinde yaşıyor olduğumuz dijital çağda insanlar artık "dijital yerliler" ve "dijital göçmenler" olarak ikiye ayrılır hâle gelmiştir. Dijital yerliler tabiri, dijital çağın içine doğan yeni nesli ifade ederken, dijital göçmenler ise dijital çağda doğmayıp, mezkûr çağa sonradan

uyum sağlayan nesli ifade eder.[7] Bu, Almanya'ya işçi olarak giden ve Almancayı sonradan öğrenen Türklerin ilk nesli ile orada doğan ve Almancayı ana dili gibi bilen üçüncü nesil arasındaki farka oldukça benzer bir durumdur.

Dijital yerli nesil olarak ifade edilebilecek[8] günümüz çocuklarının kitle iletişim araçları ile olan münasebetlerinin yetişkinlere oranla ziyadesiyle farklı olduğu aşikârdır. Dijital yerli nesilde artık dünyaya gelen çocuklar 4-5 ay gibi çok erken sürelerden itibaren televizyon, telefon ve diğer kitle iletişim araçlarına maruz kalırlar. Bugün her evde en az bir televizyon, bunun yanında ebeveynlere ait en az iki telefon [muhtemelen akıllı telefon] ve bunun yanında ihtimal dahilinde bir bilgisayar ve bir tablet bulunabileceğini düşünürsek, dijital yerli neslin bu araçlarla iletişimlerinin ne denli yoğun olabileceği üzerinde de bir fikir sahibi olabiliriz. Bu minvalde böyle bir durumda kitle iletişim araçları artık "birincil toplumsallaşma" aracı olarak karşımıza çıkar.

Bugün yukarıda çizmiş olunan manzara-yı umumiyenin tebarüz ettiği en somut örnek, hiç şüphesiz ki çizgi filmlerdir. Çizgi filmler, günümüzde aile ile birlikte çocuğun toplumsallaşması üzerinde ciddi bir etkiye sahip durumdadır. Bu değişen durumun tabiatıyla çizgi filmlerin karakteristiğini de değişikliğe uğrattığını gözlemleyebiliriz. Eskiden piyasaya egemen olan "çatışma" ve "şiddet" içerikli çizgi filmlerin artık "pedagojik" ve "öğretici" çizgi filmlerin sayısının artışıyla birlikte çizgi film piyasasında gittikçe daha az yer aldıklarını görmekteyiz. Lakin yine de çizgi film dünyasının tamamiyle masum olduğunu savunmak çok da mümkün gözükmemektedir. Bugün televizyonlarda yayınlanan birçok çizgi filmde fiziksel, sözel ve duygusal şiddetin yanında bir sürü de yaş gruplarına uygun olmayan davranışın oldu-

7 Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 2001, 9(5): 1-6.

8 Dijital ortamda "ikamet" edebilmek ve bu meyanda da yerli olabilmek her ne kadar mümkün olmasa da yine de literatüre yerleşmiş olan bu kavramı kullanıyorum.

ğunu gözlemlemek zor değildir. Çocukların zihinsel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek bu durumun hususiyle ebeveynler tarafından dikkate alınması gerekir.

Kanada Pediatri Derneği'nin Önerileri

Çocukların ekran maruziyetinin muhtemel olumsuz etkilerine yönelik Kanada Pediatri Derneği, şu önerileri sıralar:

- 2 yaş altında ekran maruziyeti olmamalı
- 2-5 yaş arasında ekran günlük 1 saat ile sınırlandırılmalı
- 5 yaş altında "oturt izlesin", günlük hayatın bir parçası hâline getirilmemeli
- Yemekte ekran kesinlikle tavsiye edilmemektedir
- Evde ekranın olmadığı zamanlar tesis edilmeli [Oyun günü, kitap günü vs.]
- Ekran birlikte kullanılmalı
- İçeriğini güvenilir olduğuna dikkat edilmeli
- Ebeveynler kendi medya kullanımlarını düzenlemeli

Kanada Pediatri Derneği'nin yanı sıra Amerikan Ulusal Sağlık Enstitüleri [National Institutes of Health] tarafından yürütülen ve 11000 çocuk katılımcıyı içeren araştırmanın ilk bulgularına göre güne iki saat ekran maruziyetinin bile çocukları ziyadesiyle olumsuz etkilediğini açık bir şekilde gösterir. Misal olarak günde iki saatten daha fazla ekran karşısında vakit geçiren çocukların düşünme ve dil becerilerini ölçen testlerde daha düşük puanlar aldıkları gözlenmiştir. Öte yandan bir diğer önemli bir bulgu ise günde ekran karşısında yedi saat ve üzeri vakit geçiren çocukların beyinlerinde ise korteksin erken inceldiği sonucuna ulaşılmıştır. İnsanı hayvanlardan ayıran saik olan neo-korteksin

inceldiği bilgisi, televizyon meselesinin zannedildiğinden daha ciddi bir duruma tekabül ettiğini gösterir.[9]

Amerikan Pediatri Akademisi de bu ulaşılan olumsuz etkileri bertaraf etmek için çocukların 24 aya kadar ekrandan uzak tutulmasını ve yüz yüze iletişime yönlendirilmesini tavsiye eder. Bu anlamda Christakis'e göre "çocuklar ekranda seyrettiklerinden öğrendikleri iki boyutlu becerileri, üç boyutlu dünyamıza aktarma noktasında ciddi bir problem yaşamaktadırlar" ve bunun üstesinden gelmenin en iyi yollarından biri 2 yaşından sonra çocukların ekran karşısında yalnız bırakılmamaları, birlikte ekran karşısında vakit geçirilerek burada öğrenilen becerilerin daha rahat bir biçimde gerçek hayata aktarılması yönünde önlem alınması gerekliliğidir.

Washington Post'ta yayımlanan bir haberdeki bilgilere göre yine Amerika'da 8-11 yaş grubundaki 4500 çocuk üzerinde yapılan bilimsel bir araştırmanın bulguları, günlük ekran vakti 2 saat ile kısıtlanan ve günde 9-11 saat uyuyan çocukların düşünebilme, dil ve hafıza gibi bilişsel becerilerde ekran karşısında 2 saatten daha fazla vakit geçiren ve 9 saatten az uyuyan akranlarına göre daha fazla başarılı olduklarını göstermiştir. Bu arada araştırmaya katılan çocukların %63'ünün ekran karşısında günlük 2 saatten fazla vakit geçirdiği gözlenmiştir.[10]

Devlet

Devlet yapıları ve yönetim şekilleri de ferdin toplumsallaşması üzerinde doğrudan rol oynayan etkenlerden birini teşkil ederler. Devletlerin kapitalist, sosyalist ve sair yapılanmalara sahip olmaları, onların umumi politikalarını

9 Bkz. Takeuchi, H., et al., "The impact of television viewing on brain structures: Cross-sectional and longitudinal analyses." *Cerebral Cortex*, 2015, 25: 1188-1197.

10 Çalışmanın detayları için bkz. https://www.thelancet.com/journals/lanchi/article/PIIS2352-4642[18]30278-5/fulltext

ve dolayısıyla da insanlar üzerindeki tasarılarını etkileyen özelliklerindendir. Devletlerin vatandaşlarını yetiştirmeye ve onların nasıl toplumsallaşmaları gerektiğine dair kanaatlerine etki eden bu yapısal özelliklerine iki "distopya" üzerinden temas etmeyi düşünüyorum. Bunlar sırasıyla George Orwell'in "1984" adlı romanıyla Aldous Huxley'nin "Cesur Yeni Dünya" isimli romanıdır.

V for Vendetta

Günümüz dünyasında anarşist felsefenin öncü isimlerinden biri olan Alan Moore'un çizgi romanından Wachowski Kardeşler tarafından sinemaya uyarlanan ve 2050'li yıllardaki İngiltere'yi anlatan bu distopyada kendini "V" olarak isimlendiren maskeli bir karakterin zorba bir devlete karşı olan mücadelesi ele alınmaktadır. Filmde işlenmiş olan devlet, George Orwell'in devletiyle o kadar fazla benzerlik göstermektedir ki, bu zaviyeden iki distopya arasındaki farklılıklar bir anlığına yok olmaktadır diyebiliriz. Adam Sutler adındaki muhafazakâr bir başbakanın yönetmiş olduğu partinin, devleti nasıl "totaliter" bir yapıya dönüştürdüğünü harikulâde bir şekilde gözler önüne seren filmde, devletin uygulamış olduğu sansür, baskı, manipülasyon, vatandaşların her ânını takip etmek, dinlemek, muhbirlik, sokağa çıkma yasağı, korku üzerinden sindirmek, insanların evlerinde neler konuştuklarını teknolojik âletlerle dinlemek gibi birçok Orwellvârî eylem ve politikanın tatbikini rahatlıkla gözlemleyebiliriz.

1984 – George Orwell

George Orwell, 1984 isimli romanında vatandaşlarını baskı ile yöneten, onların hayatlarını kameralarla izleyen ve her hareketlerini takip eden totaliter bir devleti anlatmaktadır. "Big Brother" [Büyük Abi] diye isimlendirmiş olduğu,

vatandaşların hâl ve harekâtını gözlemekte olan bir mekanizmanın yer aldığı ve insanların fişlendiği bir devlettir Orwell'inki. 1984 distopyasında devlet o denli totaliterdir[11] ki, tüm toplumsal araçları elinde bulundurmanın yanında gerçeği insanlardan gizler, hakikati çarpıtır ve pek çok kez sansür uygular. Kısacası, Orwell'in 1984'te tafsilatlandırdığı bu distopyasına göre bizi nefret ettiğimiz şeyler [baskı, şiddet, sansür, yıldırma vs.] mahvedecektir.

Çin'in "Sosyal Kredi Sistemi"

Komünist Çin hükümetinin 2014 yılında ilk olarak tanıttığı ve pilot uygulamalarına başladığı "Sosyal Kredi Sistemi" kapsamında vatandaşlar sokaklardaki kameralar tarafından izlenmekte ve davranışlarına göre her bir fert puanlamaya tabi tutulmaktadır. Sistem kapsamında kötü araba sürmek, dumansız hava sahalarında sigara içmek ve internette yanlış haber paylaşmak gibi davranışlar sergileyen vatandaşların puanları düşürülmekte ve bu kişiler birçok yerde düşük puanlarından ötürü farklı muamele görmektedirler. Örneğin, şu ana kadar [Aralık, 2018] Çin hükümeti düşük sosyal kredileri yüzünden 9 milyon insanın yurt içi uçuşları için bilet almalarını blokladı. 3 milyon insan da düşük kredileri sebebiyle tren biletlerini birinci sınıftan [business class] alamadılar. Sosyal kredi kapsamında bazı insanların internet hızları düşürüldü. 2018 Temmuz ayında Çin'deki bir üniversite bir öğrenciye babasının sosyal kredisinin düşük olmasını gerekçe göstererek kabul vermedi. Yine bir başka örneğe göre kredisi yüksek olan bir kadın, depozito ödemeden otel rezervasyonu yapabildiğini ifade etmiştir. Nitekim bunun gibi kredisi yüksek olan insanlara Çin'de artık bankalar düşük oranlı kredi sunmaktadır. Çin hükümeti 2015 yılında şirketlere insanları işe almadan ve kontrat yapmadan önce kredileri çok düşük olanların yer aldığı "kara liste"yi [blacklist] kontrol etmeleri gerektiğini tebliğ etmiştir. Çin'in 2020'de tamamiyle uygulamaya koyacağı program, Batılı ülkeler ve medya kuruluşları tarafından "Orwellyen" olarak nitelenmiştir.

11 Bizde umumiyle karıştırılsa da "totaliter" ve "otoriter" tanımlamaları birbirinden tamamiyle ayrı iki farklı kavramdır. Totaliter devlet, hayatın her alanına müdahil olan, toplumsal araçların bütününü elinde tutmaya çalışan bir mekanizma olarak tezahür eder. Mesela, totaliter bir devlette hükümetin kendine ait kolluk kuvvetinden, parti üyeleri olan yerel yöneticilerden ve umumiyle yasal muhalefetin olmayışından bahsedebiliriz. Bu anlamda Hitler Almanya'sı totaliter devlet kavramına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Lakin, bir devletin otoriter olarak nitelenebilmesi içinse yalnızca otoriter eğilimlerin olması kâfidir.

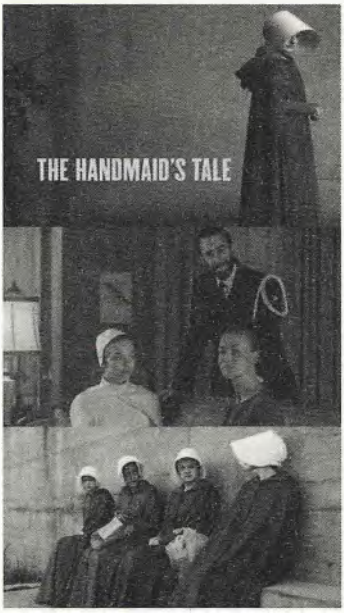

Black Mirror: "Dibe Vuruş"

Çin'in yukarıda bahsini ettiğimiz politikasının, teknolojinin başımıza açabileceği problemleri ele alan distopik İngiliz dizisi Black Mirror'ın 3. sezonundaki "Dibe Vuruş" bölümüne fazlasıyla benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanların birbirlerini sosyal medya üzerinden davranışlarına göre puanlayabilmelerini ele alan bölümde, tıpkı Çin'deki gibi insanlar puanlarına göre iyi araba kiralayabilmekte, iyi bir muhitte ev alabilmekte ve hatta uçakta oturacağı yeri bile puanına göre seçebilmektedir. Dizi, böyle bir durumda neler yaşanabileceğini trajikomik bir biçimde ele almaktadır.

Günümüzde Orwell'in tasarlamış olduğu devlet yapısını daha çok *sosyalist* yapıya sahip olduğunu iddia eden devletlerde gözlemlemek mümkündür. Örneğin Kuzey Kore'yi bu zaviyeden ele alırsak, ülkedeki yapılanmanın Orwell'in 1984'ünden hiç de farklı olmadığını söylemek işten bile değildir. Dış dünyaya karşı kapalı olan, vatandaşların her türlü haberi yalnızca devlet kanallarından ve gazetelerinden öğrendiği, filtreli internet sistemine sahip olan, askerin ve kolluk kuvvetlerinin tek partiye ve tek adama tabi olduğu ve özel mülkiyetin olmadığı bu baskıcı yapı, 1984'teki devlet anlatısının aynısıdır. Eski Sovyet Rusya, Küba ve Çin'de

de durumun bundan çok da farklı olmadığını söylemek gerekir.

The Handmaid's Tale

Margaret Atwood'un 1985 tarihli distopik romanından uyarlanan "*The Handmaid's Tale*" dizisi, insanlığın modern dünyadaki yaşam tarzının insanı kısırlaştırdığı bir distopik geleceği ve bu gelecekte Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaş sonrası kurulan muhafazakâr devletin kısırlığa çözüm olarak geliştirmiş oldukları bir metodu merkeze alıyor ve işliyor. Hıristiyan olan bu yönetim, gebe kalabilme ihtimâli olan kadınları toplar ve hükümetin önde gelen isimlerinin evlerine yerleştirir. Eski Ahit'te geçen çocuğu olmayan bir Peygamberin hizmetçisi vasıtasıyla çocuğunun olduğu fikrinden ve İncil'de bu pasaj anlatılırken kullanılan ve aslında bir nevi taşıyıcı anne olan "Handmaid" isminden mülhem bu dizi, kurgulamış olduğu dünyadaki resmettiği hükümet modeli ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Kurgudaki devlet, tıpkı Orwell'in 1984'ündeki gibi zorba, her türlü toplumsal aracı kontrolü altında tutan ve kurmuş olduğu yukarıda anlatmış olduğumuz sistemi korumak adına her türlü mekanizmayı kurmuş, totaliter bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dizide işte bu şartlar altında yaşayan ve kendisi de bir Handmaid olan Offred'in ve arkadaşlarının hikâyeleri anlatılmaktadır.

İnsanların Orwell'in "1984" romanında anlatmış olduğu devlet yapısına benzer devletlerde toplumsallaşmalarının olumlu olmayacağını söylemek yanlış olmasa gerektir. Baskının hâkim olduğu ve insan hürriyetinin olmadığı bu ortamda insanların devletin çizdiği sınırlar içerisinde kısıtlı bir şekilde toplumsallaşabileceklerini söyleyebiliriz. Bunun

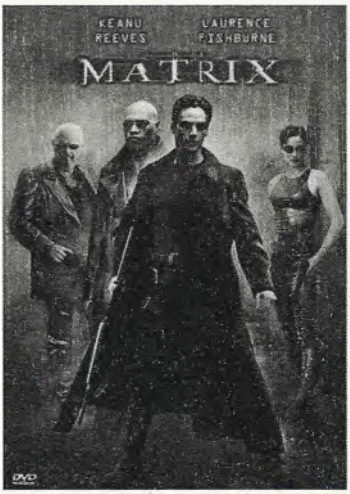
yanında, insanların toplumsallaşabilecekleri ortamların bahsini ettiğimiz baskı ortamında ve devletin bir *gulyabani* gibi tasallut ile hükmettiği bir yerde çok da sağlıklı ortamlar olabileceklerini ifade etmek oldukça ziyadesiyle güçtür.

Cesur Yeni Dünya – Aldous Huxley

Aldous Huxley'nin "Cesur Yeni Dünya" isimli eseri, Orwell'in 1984'üne nazaran ziyadesiyle farklı bir distopyanın ürünü olarak karşımıza çıkar. Biraz daha bilim-kurgusal bir muhtevaya sahip olan kitapta gelecekte insanların haplarla pasifize edileceğini tahayyül eden Huxley, devletin insanları haz ve eğlence vasıtasıyla pasifize edeceğini savunur. Ona göre gelecekte devletler baskı, şiddet ve korku politikaları uygulamayacaklar, hakikati/gerçeği saptırmayacak ve sansür uygulamayacaklardır. Bunun yerine Huxley'ye göre devletler insanların hakikate olan ilgilerini haz ve eğlenceye kanalize ederek insanların "dikkat dağıtıcılara karşı neredeyse sonsuz iştahını" kullanacaklardır. Huxley'ye göre insanlık zulüm ve zorbalığa karşı her zaman tetiktedir ve tehlikenin buradan geleceğine iman etmiştir, fakat buna karşın insan gereksiz bilgiler denizinde hakikati bulamama ihtimalini aklına bile getirmez. Kısacası, Huxley, Orwell'in aksine gelecekte devletlerin bizi nefret ettiklerimizle değil, sevdiğimiz şeylerle pasifize edeceklerini/mahvedeceklerini iddia eder.

Huxley'nin devletinde ferdin toplumsallaşması noktasında belki ilk planda özgürlüğün getirdiği rahatlık/konfor ortamında insanların daha kolay toplumsallaşabileceği izlenimi oluşsa da [ve bu algı muhtemelen doğru olsa da], devletin vatandaşlarını manipüle ettiği ve aslında bir *özgürlük yanılsaması*nın olduğu bu ortamda ferdin toplumsallaşmasının tamamiyle hür bir şekilde gerçekleşeceğini söylemek çok da mümkün değildir. Zira Orwell'in devletinde gözlem-

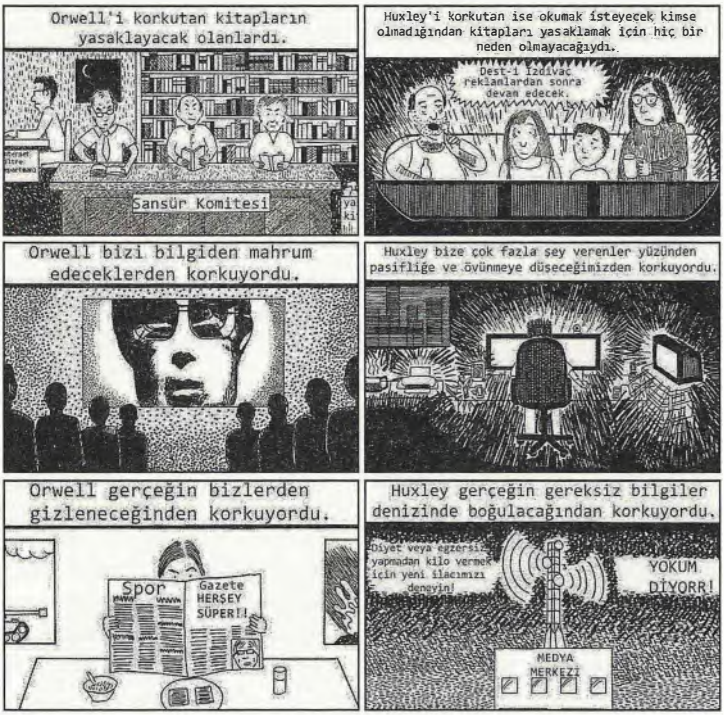
lediğimiz bir mesele olarak devletin ferdin toplumsallaşmasında belirleyici bir yön tayin ediyor oluşunu Huxley'nin devletinde de Orwell'in devletine göre çok çok farklı bir formda olsa da nispeten gözlemleyebilmek imkân ve ihtimal dâhilindedir.

Matrix

Bilim-kurgu türünde Wachowski Kardeşlerin yapımı olan ve 1990'ların sonlarında ilk olarak gösterime giren "Matrix" [Matrix-Matrix Reloaded-Matrix Revolution] üçlemesi, Huxley'nin haz ve eğlenceye dayalı toplumunu ve insanların haplarla pasifize edilip küvezlerde yetiştirildiği bilim-kurgu dünyasını nispeten andıran filmlerden birisidir. Filme göre, insanlar teknik anlamda o kadar ileri gitmiştir ki, yapay zekâ alanında tamamen bağımsız hareket edebilen robotlar üretmeyi başarmışlardır. Lakin sonrası insanlar için felaket olmuştur. Robotlar ve insanlar arasında çıkan savaşı robotlar kazanmış ve insanları küvezlerde yetiştirerek kablolar vasıtasıyla Matrix isimli sanal sisteme yüklemektedirler. Haz ve eğlence odaklı tasarlanmış bu sisteme itiraz eden ve Matrix sisteminin dışında kalabilmeyi başarabilmiş olan bir grup insanın sisteme karşı verdiği mücadeleyi konu alan film, aynı zamanda ziyadesiyle derin bir felsefenin ürünü olup alanında çığır açmıştır.

ORWELL Mİ HAKLI, HUXLEY Mİ?[12]

12 İfadelerin tümü, Huxley'nin distopyasının Orwell'inkine nazaran günümüz için daha doğru olduğunu savunan Neil Postman'in *"Kendimizi Ölümüne Eğlendirmek: Show Business Çağında Kamusal Söylem"* adlı eserinden alınmıştır.

Bölüm 9

Günümüz Kişilik Özellikleri

Bölüm Özeti

Bu bölümde günümüz neoliberal toplumunda imal edilmekte olan kişilik özelliklerine değinilecektir. Bireyin günümüz eğitim sistemleri ile nasıl imal edilmekte olduğuna dair bize ipuçları sunan bu kişilik özellikleri muvacehesinde insanın nasıl geç-modern bir birey olarak eğitilip yetiştirildiği meselesi de böylelikle vuzuha kavuşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Benmerkezcilik, Konformizm, Narsisizm, Hedonizm, Tüketicilik, Borçalandırılma, Kestirme Yoldan Güç Elde Etme, Toplumsal Sorumluluk Üstlenmeme

İçinde yaşadığımız topluma hâkim olan kişilik özelliklerinin toplumun bir üyesi olarak ferdin nasıl toplumsallaşacağı üzerinde sandığımızdan daha fazla etkisinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu minvalde günümüz toplumun-

da hâkim olan belli başlı kişilik özelliklerine temas etmek yerinde olacaktır:[1]

1. **Benmerkezcilik ve egoizm**: 2000'li yılların başlangıcı ile milenyumu kutlarken aynı zamanda "kişisel gelişim"e yönelik ilginin de arttığı günleri yaşıyorduk esasında. Kişisel gelişim kitaplarının en çok satanlar listesinde başı çektiği o günlerde "benmerkezcilik" yeni nesil arasında daha bir yayılmış oldu. Bülent Akyürek o günlerde her yerde karşımıza çıkan bu kişisel gelişim efsanesinin "Yakala apar, tut kopar, seni kim tutar" tarzı egoist yaklaşımına reddiye babında "İçinizdeki Öküze 'Oha' Deyin!" kitabını yazmıştı. Haksız sayılmazdı. Bugün toplum olarak daha bir benmerkezci hâle geldiğimizi kabul etmeliyiz.

"Öteki" tanımlamamızın ihtiva ettiği insanları önemsediğimizi ifade etmek için dilimize pelesenk ettiğimiz bir tabir vardır günümüz Türkçesinde: "empati". Bugün empati yapma becerisi, yani kendini diğerinin yerine koyarak düşünebilme kabiliyeti önemli beceriler arasında değerlendirilir. Hâlbuki yazık olan odur ki, empatinin sahte romantizmine gerek bırakmayacak ve çok daha kâmil bir varoluşu ifade eden kadim bir tabirimiz daha vardır ve ne yazık ki ismini andığımızda muhtemelen çok az insan bu kelimenin ne anlama geldiğini söyleyebilecektir: "diğerkâm".[2] Diğerkâm, kendini diğerinin yerine koyarak onu anlayabilmenin çok ötesinde diğerini kendine tercih etmek, öncelemek erdemini ifade eder. Kelime, *Nişanyan Sözlük*'e baktığımızda Farsçadan dilimize geçmiş olup "diğer: başkası" ile "kâm: sevgi, arzu" kelimelerinin birleşiminden müteşekkil "başka seven" anlamına gelen bir kelimedir[3] ve Sevan Nişanyan'ın

1 Sadece başlıklar için bkz. Zencirkıran, M. *Sosyoloji*, Bursa: Dora: Bursa, 2018.

2 Kelimeyi unutmuş olmamız muhtemelen kelimenin mânâsının hayatımızda etkisinin kalmamış olmasındandır.

3 Kelime, TDK tarafından çağdaş Türkçede "özgeci" sözcüğüyle karşılanmıştır: "Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimse, diğerkâm."

düştüğü nota göre 20.asrın başlarında ortaya çıkmış Yeni Osmanlıca bir deyimdir. Şahan Gökbakar'ın oynamış olduğu bir reklam filminde tosun karakteri reklamdaki diğer bir karaktere "Bencil olmayacaksın, sencil olacaksın." der. İşte diğerkâmlık, günümüzde hâkim olan kişilik özelliklerinin başında gelen "bencilliğin" tam tersi olan "sencilliğin"[4] şiarı olsa gerektir.

"Kişisel Gelişim Çılgınlığında Kendiniz Kalabilmek" – S.Brinkmann

Brinkmann, geç-kapitalist düzen dâhilinde bireyin "kendini gerçekleştirebilme"ye matuf benmerkezci inşasını bir kölelik olarak ele alıp şiddetle tenkit ettiği bu kitapta insanın sürekli olarak kişisel gelişimine yatırım yapması gerektiğini telkin eden günümüz uygarlığı karşısında nasıl kendimiz kalabileceğimiz meselesini öne çıkararak meseleye yönelik Stoacı perspektiften yola çıkarak bir *antidot* sunuyor. Kitabın girişinde şöyle diyor yazar: "Kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme üzerine pek çok kitap yazılıp çiziliyor; her yıl bunlardan milyonlarca satılıyor. Eğitim ve iş dünyasında kişisel gelişim felsefesine rastlanmadık yer yok. İnişli çıkışlı yaşamlarımız durmaksızın değişirken, sürüsüyle danışman, terapist ve yaşam koçu bize bu dalgalı denizlerde yol gösteriyor. Bu kitap, kişisel gelişim kültürüne muhalif bir ses çıkarmaya -bir başka seçenek sunmaya- yönelik bir girişim. Kısacası gelişmekle değil, olduğumuz gibi kalmakla ilgili. Kendimizi bulmakla değil, kendinize yaşamakla ilgili (sh. 7).

4 M.İslâmoğlu, "*Hayat Kitabı: Kur'ân*" isimli eserinde Felak sûresinin tefsirinde "hased" kavramını açıklarken kelimeyle bağlantılı diğer kavramları da açıklar ve esasında konumuzla alâkalı kelimelere temas eder: "*Hased*: Bende yok, onda da olmasın. *Buhl*: Bende var, onda olmasın. *Şuhh*: Onunki benim olsun. *Gıbta*: Onda var, bende de olsun. *Sehavet*: Bende var, onda da olsun. *İsâr*: Benim değil, onun olsun. *Cûd*: Bende yok, ama onda olsun. *Fakr*: Onda yok, bende de olmasın." Diğerkâm, en çok *îsâr* kelimesi ile benzerlik gösterir.

2. **Konformizm**: Konformizm, ilk planda her ne kadar "rahatına düşkünlük" olarak algılansa da esasında mânâ olarak "kurallara uyma, itaat etme, uyumculuk" anlamlarına gelir. "Ne etlisine, ne sütlüsüne karışmak" ya da "Ne şiş yansın, ne de kebap yansın" deyimleri konformist insanı ifade eder. Lakin, itaat etme rehavetinin esasında rahatına düşkünlük ile yakından alâkalı olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz. Zaten konformist insanın kurallara uyma eğiliminin altında umumiyle rahatına düşkünlük yatmaktadır ve günümüz insanında etlisine, sütlüsüne karışmama eğilimi ile rahatına düşkünlük eğilimini bir arada gözlemlemek nadirattan değildir. Hakikat olan o ki, sorumluluk almak istemeyen, bananeci olan, zahmete katlanamayan, zahmet olmadan rahmet ve külfet olmadan nimet elde etmek isteyen, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olan insanlar artık günümüz toplumunun bir gerçeği hâline gelmiştir.

3. **Narsisizm**: Kendini sevme hastalığı olarak tanımlayabileceğimiz, TDK'nın "özseverlik" kelimesiyle karşıladığı "narsisizm", esasında Yunan mitolojisinde "kendi aksine/yansımasına âşık olan ve hayatını hiç ulaşamayacağı bu sevgiliyi izleyerek harcayan" Narkissos'dan mülhem olup ilk olarak Sigmund Freud tarafından kullanılmıştır. Freud, narsisizmi "dış dünyadan tecrit edilen libidonun [cinsel enerjinin] egoya yönlendirilmesi" olarak tanımlar. Narsisist insan, kendini diğerlerinden yüksek gören, insanlara tepeden bakan, küçük dağları kendi yaratımışçasına davranan insandır. Narsisizm, bir kişilik bozukluğudur. Teessür verici olan şey odur ki, bugün tekebbürün kışkırtıcılığını tevazuun yatıştırıcılığına tercih eden insanlara dönüşüvermiş durumdayız. Mütevazı olmayı, nahifliği, nezâketi ve letâfeti bir acziyet olarak

görürken, narsisist olmayı ise bir mahâret zannediyoruz. Ayriyeten, nezaketin, nahifliğin ve zarafetin bir acziyet olarak değerlendirildiği günümüz toplumunda da narsisist olmak, daha fiyakalıdır.

4. **Hedonizm**: Hedonizm ya da diğer bir tabirle hazcılık, Sokrates'in öğrencisi Aristippos'un öğretisidir. Hazcılık, temel olarak hayatta tadılması gereken tek duygunun "haz" olduğunu ve bu yüzden insanın gerçek mutluluğu yakalayabilmek için hazzın peşinden gitmesi gerektiğini ve tüm davranışlarını hayattan haz alabilecek şekilde planlaması gerektiğini telkin eder. Günümüzdeki hazcılık ise hususiyle kapitalist sistemin hükümferma olduğu dünya düzeninde tüketici konumuna indirgenen insanın biricik hülyası hâline gelmiştir. Huxley'nin distopyasını hatırlatacak şekilde haz ve eğlenceyi hayatımızın merkezine aldığımız bugünlerde hazcılığın tüketici insanın temel dürtüsünü temsil ettiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

5. **Sürekli tüketme arzusu**: Sosyalizme galip gelişinin akabinde kapitalizmin yeryüzündeki altın çağını yaşayışıyla birlikte fethetmiş olduğu toplumlarda sürekli tüketme arzusunu tetiklediği bir vakıadır. Bugün, içinde bulunduğumuz sistem, mütemadiyen tüketen insanın mevcudiyetinden beslenerek mevcudiyeini idame ettirir. Talebin arzı değil de, arzın talebi yarattığı günümüz toplumunda uluslararası şirketlerin dizayn ettiği tüketim düzeni her ferdi sadık bir müşteri yapmak için reklam sektöründeki devasa yatırımlarıyla gece gündüz çalışır. Günbegün daha fazla tüketen ve tükettikçe tükenen tüketiciler olma yolunda emin adımlarla ilerlemekte olduğumuz hususu gayet aşikârdır.

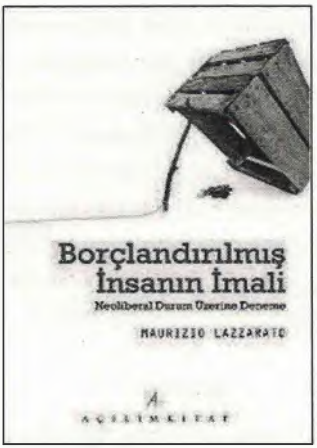

"Tüketim Köleliği" – Ivan Illich

Ivan Illich, kapitalist sistemin hayatımıza yerleşmesiyle birlikte başlayan tüketimin kölesi olma sürecinin bizi geleneksel kabiliyetlerimizden mahrum bıraktığını iddia eder. Illich'e göre tüketimin mütemmim bir cüzü olarak görülen insanın yetenekleri devlet ve onun tesis etmiş olduğu kurumlar vasıtasıyla törpülenmiştir. "Kabiliyetsizleştirici uzmanlıklar çağı" diye isimlendirdiği mevcut çağı şu ifadelerle betimler Illich: "Ulaşımla felce uğratılan, programlarla uykusuz bırakılan, hormon tedavisiyle zehirlenen, hoparlörlerle susturulan, yiyeceklerle hasta edilen vatandaşlar yığını arasındaki birkaç grup azınlık, örgütlenmiş ve aktif vatandaşlardır. [..] Çok daha fazla sayıda bebeğin inek sütüne ulaştığı doğrudur, fakat zengin olsun, fakir olsun, tüm annelerin sütü de kuruyup gitmektedir. Bebek, biberon ihtiyacıyla ağlamaya başladığında, yani, organizma bakkaldan gelen süte kavuşmaya ve böylece de görevini ifa edemez hâle gelen memeden yüz çevirmeye alıştırıldığında, tiryaki tüketici doğmuş olur."

6. **Sürekli borçlu olma durumu**: Toplumda yerleşik bir eğilim hâline gelen sürekli tüketme arzusunun belki de en hazin sonucu, "borçlandırılmış" insan olmalıdır. Günümüz kapitalist kültüründe insanların tüketici olabilmeleri için bir sermayeye sahip olmaları artık bir zorunluluk değildir. Bugün kapitalist sistem sayesinde artık sermaye olmadan da istediğiniz bir ürünü "borçlan[dırıl]arak" gayet kolay bir şekilde alabilirsiniz. Kapitalizmin olmazsa olmazı olan serbest piyasa ekonomisinin palazlanabilmesi için gerekli olan finans sisteminin ana beslenme damarlarından birini oluşturan kredi sistemi bugün insanların sırtlarına taşıyamayacakları yükler yükler. Dominique Plihon'un ifade etmiş olduğu "Kredi kartı, onu taşıyan kişiyi daima borçluya, hayat boyu 'borçlandırılmış insana'

dönüştürmenin en basit yoludur."[5] sözünün, toplumda birçok insanın kredi kartına sahip olduğunu düşünürsek, içinde bulunduğumuz durumu anlatan harikulade bir betimleme olduğunu söyleyebiliriz.

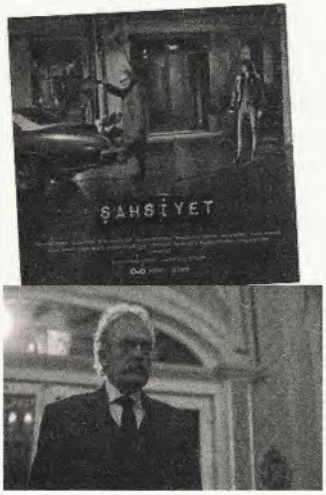
"Borçlandırılmış İnsanın İmali" – M.Lazzarato

Maurizio Lazzarato'ya göre günümüz kapitalist toplum yapılanmalarında ekonomik, politik ve sosyal güç aygıtları mevcuttur ve bunlar insanları boyun eğdirmeye ve onlar üzerinde nüfuz kurmaya çalışmaktadırlar. Bunu sağlayabilmek için de borç ekonomisini kullanmaktadırlar. Lazzarato'ya göre borç, "kendini gerçekleştirmek için, öznelliğin biçimlendirilmesini ve denetimini gerektiren ekonomik bir ilişkidir." Burada amaç, alacaklının tasarlamış olduğu sınırlar içerisinde borçlunun borcunu ödemesi için sürekli olarak denetlenmesidir. Öznelliğin inşası noktasında ise "borç ekonomisi aynı zamanda politika alanıyla da meşgul olur, çünkü her bireyi borçlandırılmış ekonomik özneye dönüştürmek için, etik-politik inşa sürecini kullanır ve sömürür." Hülâsa edecek olursak, yazara göre para ekonomik olmaktan ziyade özneler arasındaki ilişkide iktidarı kesbetme ve düzenlemede sadece bir araçtır ve borç, "ekonomik bir mesele değil, bizi fakirleştirmekle kalmayıp felakete de sürükleyen bir iktidar aygıtıdır."

7. **Kestirme yoldan güç, para ve statüye sahip olma isteği**: Toplumumuzda güce ve paraya dayalı statüye eğitime dayalı statüden daha fazla önem verildiğini söylemek mümkün. İnsanlar nedense gücü ve parası olan insanlara daha fazla ehemmiyet atfetmektedirler. Bu atfedilen ehemmiyetin intaç ettiği tabii bir durum olarak da güce, paraya ve statüye en kısa, en kestirme yoldan ulaşabilme arzusunun insanların istekleri üzerinde hâkimiyet kurduğunu gözlemlemek gayet olasıdır. Bu kitabı kaleme [klavyeye] aldığım bugün-

5 Söz ve analizi için bkz. Lazzarato. M. *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. İstanbul: Açılım, 2018.

lerde sosyal medyada mütemadiyen karşıma çıkan bir fotoğraf ile karşılaşıyorum. Fotoğraf, İstanbul'daki oldukça meşhur olan bir "millî piyango" satıcısının önünde oluşan uzun kuyruklara ait. Fotoğrafı paylaşanlar, insanların çoğunun boş günleri olan Pazar günlerini kuyrukta bilet alabilmek için bekleyerek geçirdiklerinden bahsediyorlar. Şimdi bu manzaraya bakarak televizyonlarda arz-ı endam eyleyen, emekleri ile kazanmadıkları, kendilerine miras bırakılan lüks hayatları yaşayan, holding yöneten iş adamlarının ve havuzlu lüks villalarda yaşayan garip tiplemelerin egemen olduğu dizi sektörünün, kısa yoldan ve emek sarf etmeden para ve statü sahibi olmayı gaye edinen toplumumuzu yansıtmadığını söyleyebilir miyiz acaba?

Şahsiyet

Emekli Adliye memuru Agâh Bey'e "Alzheimer" [Alzaymır] teşhisinin konulmasıyla beraber kendisinin unutmak istemediği bir olayın intikamını almak için seri katil oluşunu ve bu süreç içerisinde katil, maktul ve polis ilişkilerini anlatan dizinin ilerleyen bölümlerinde ilginç bir sahne karşımıza çıkar. Agâh Bey, bir polis memuru tarafından yakalanır ve şahsî bir mekânda alıkonulur. Akabinde polis memurunun kararından cayarak Agâh Bey'i serbest bırakacağını söylemesi üzerine Agâh Bey "Bunca yaptıklarımdan sonra beni nasıl serbest bırakırsın. İnsanlar yaptıklarımı nasıl unutacaklar? Bir sürü insanın hayatına kıydım" anlamına gelecek bir söz söyler. Polis memurunun cevabı şöyle olur: "Sen bir tek sende mi Alzheimer olduğunu sanıyorsun? Bu toplum komple Alzheimer. Merak etme, bir millî maç gelir, hepsini unuturlar!" Gerçekten de polis memurunun tespiti ne kadar da yerindedir. Toplum olarak şahsiyetimizi kaybettiğimizi bile hatırlayamayacak kadar unutkan olmuşuz.

8. **Toplumsal sorumluluk üstlenmeme**: Günümüz kişilik özelliklerinden bir diğeri, toplumsal sorumluluktan uzak durma ve herhangi bir sorumluluk üstlenmeme durumudur. Daha evvel zikrettiğimiz üzere bananeciliğin ve aldırmazlığın tabii bir neticesi olarak değerlendirebileceğimiz bu durum, aynı zamanda günümüz insanının toplum ile olan bağlarının zayıflamasının da bir neticesi olsa gerektir. Bireyselliğin temel bir değer hâlini aldığı günümüz toplumunda fertlerin toplumdaki diğer insanların faydasını ve toplumun maslahatını düşünmesi elbette çok da beklenmeyecek bir durum olarak karşımıza çıkar. Toplumu oluşturan fertlerin toplumsal hafızayı inşa eden olaylar karşısındaki tavrının da bundan farklı olduğunu söyleyemeyiz. Toplumu derinden etkileyen birçok önemli mesele artık toplumlar tarafından çabukça ve kolayca unutulan şeyler hâlini alıverdi, zira insanlar toplumsal sorumluluk almaktan çekindiklerinden toplumsal hafızayı derinden etkileyen olayları da unutmayı yeğliyorlar.

Bölüm 10

Toplumsal Süreçler ve Eğitim

Bölüm Özeti

Kitabın bu son bölümü eğitim kurumu ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiyi ele alacaktır. Bu anlamda en evvela toplumsal tabakalaşma ve eğitim ilişkisine, eğitimde fırsat eşitliğine, fırsat eşitliğine engel teşkil eden durumlara ve toplumsal hareketlilik meselelerine temas edilecektir. Son olarak da toplumsal değişme ile eğitim arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Tabakalaşma, Fırsat Eşitliği, Toplumsal Değişme

Toplumsal Tabakalaşma

Tabakalaşma, en kısa ifadesiyle bir toplumdaki eşitsizliği ifade eder. Toplumda belirli grupların hiyerarşik bir tabaka oluşturmasıyla oluşan bu sistem, toplumsal adaletsizliğin temelini teşkil eder. Genelde sınıf, güç ve statü kavramları etrafında şekillenen toplumsal tabakalaşmanın belli başlı tipleri şunlardır:

Kölelik

Kölelik, bir insanın mülkiyetinin başkasının elinde olması şeklinde tanımlanabilir. Hür olmayan bu insanlar, sahiplerinin mutlak vesayeti altında bir hayat sürmektedirler. Mahmut Tezcan, imparatorluklar döneminde kölenin durumunu kıyaslarken Osmanlı'da kölenin durumunun Batı'ya nazaran çok iyi durumda olduğundan bahseder. Ona göre bunun en büyük sebebi din faktörüdür, çünkü İslâm düşüncesinde "kölelere yediğinizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz, onlara kudretlerinin üstünde bir şeyi emretmeyiniz" fikri hâkimdir. Bu yüzden kölelerin beslenmeleri ve sosyal hayattaki konumlarının çok daha iyi olduğunu söyler.[1] Bunun bir başka sebebi de Osmanlı'da ırk ayrımının olmayışıdır. Batı'da kölelik daha çok siyah, insanlara biçilen bir pâye olup, beyaz ırkın üstün addedilmesinin (*white supremacy/white privilege*) bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bunun en hazin sonuçlarından birisi de -tabiatıyla- siyahi insanların evrimini tamamlamamış mahlûk olarak tanımlanıp en kötü muamelelere reva görülmesi olmuştur.

Feodal düzen

Feodal düzen, Orta çağ Avrupa'sında meşhur olan, tarıma ve tarım ve hayvancılığın temelini oluşturduğu toplumsal yapıya dayalı bir düzen olarak karşımıza çıkar. Feodalizmde köylüler/çiftçiler en alt tabakayı teşkil ederler ve iptidai tarım faaliyetlerini yürütmekle görevlidirler. Onların üstünde el emekleriyle toplumsal yapıyı besleyen zanaatkârlar yer alırlar. En üstte ise asiller ve din adamları vardır. Bu en üst tabaka seçkinlerden müteşekkil olup, feodal düzenden en fazla yararlanan grubu temsil eder. Feodal düzende tarım ve zanaat ile uğraşan insanlar için bugünkü anlamda eğitim-

1 Bkz. Tezcan, M. *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.

den bahsetmek mümkün değildir. Bu en alt tabakada eğitim, genelde babanın çocuğuna kendi zanaatını ya da çiftçiliği/hayvancılığı öğretmesinden ibaretken, asiller ve din adamlarının teşkil ettiği tabakada eğitim önemli bir yere sahiptir.

Kast

Kast, toplumsal tabakalaşma biçimleri arasında en katı hiyerarşiye sahip olanıdır. Feodal düzen gibi tarıma dayalı olan bu toplumsal tabakalaşmayı diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi tabakalar arasında geçişin mümkün olmayışıdır. Ferdin içine doğmuş olduğu grup içerisinde hayatını devam ettirmek zorunda olduğu bu yapıda en üst tabakada Brahman din adamları ve öğreticiler, bir altta askerler ve asiller, bunların altında tüccar ve zanaatkârlar, altta köylüler ve el işçileri ve en altta ise insan yerine bile konmayan paryalar yer arlılar.[2]

Sınıf

Toplumsal tabakalaşma tiplerinin belki de en bilineni sınıfsal yapıdır. Hususiyle Sanayi Devrimi sonrasında dünya sathına yayılan bu tabakalaşma tipinde üç tabaka [üst-orta-alt] mevcuttur. İşverenin ve sermaye sahiplerinin üst tabakayı, masa başı işlere sahip insanların orta tabakayı, işçilerin ise alt tabakayı teşkil ettiği sınıf sisteminde tabakalar arası geçiş mümkündür, lakin kolay değildir. Avrupa'da ortaya çıkan bu yapı, en çok Marks ve Engels'in çabalarıyla bilinir hâle gelmiş ve sınıfsal yapı o günden bugüne onların dikkat çektiği sorunlar doğrultusunda eleştirel bir zaviyeden ele alınmıştır ve hâlâ daha da alınmaktadır.

2 Necip Fâzıl, o meşhur *Sakarya* şiirinde "Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!" derken buraya atıf yapmaktadır.

Eğitim Ne Yapabilir?

Toplumsal tabakalaşma tiplerini açıkladıktan sonra eğitimin toplumdaki bu tabakalaşma karşısında ne yapılabileceği sorusu ile ilgilenelim. Evvela söylemek gerektir ki, eğitim, toplumsal tabakalaşmayı tamamiyle ortadan kaldırma gücüne sahip değildir. Bu, kitapta daha evvel "eğitimin kendine has yanları"nda zikredilen, her şeyin eğitimden beklenmesi ile alâkalı bir umut olmalıdır. Lakin, her ne kadar eğitim tabakalaşmayı tamamen yok edemese de, onun toplumsal etkisini asgariye indirebilecek ve hatta tabakalar arası geçişliliği artırabilecek etkinliği sergileyebilir. Bunun için eğitimde nelere yapılabileceğine hep beraber göz atalım:

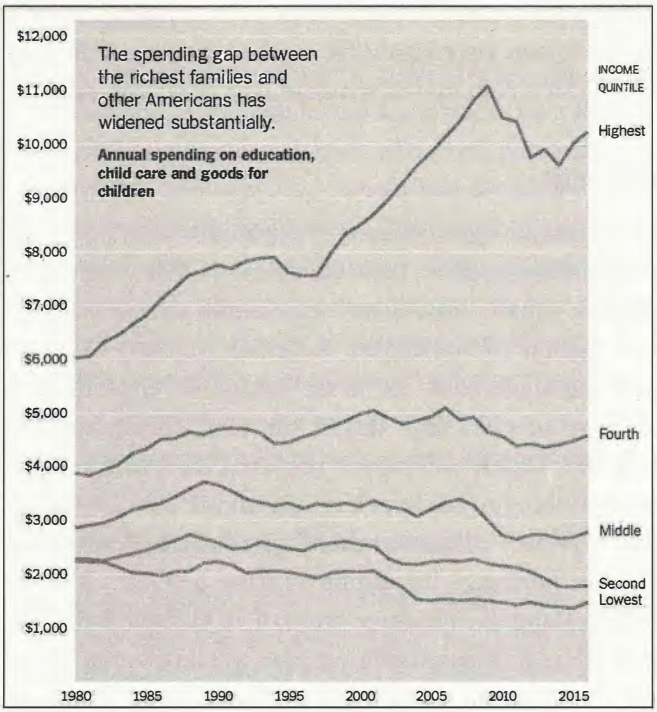
Toplumsal Hareketliliği Dikey Yönde Artırmak

Toplumsal hareketlilik, yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayrılır. Yatay hareketlilik, gelir düzeyinde ve içinde bulunulan tabakada değişim olmadığı anlamına gelmektedir. İşçi olan bir babanın oğlunun da işçi olması yatay hareketliliğe bir örnektir. Dikey hareketlilik ise iki yönlüdür. Birincisi, işçi bir babanın oğlunun doktor olmasıdır, ki bu yukarı doğru seyreden dikey hareketliliğe bir örnektir. İkincisi ise fabrika patronu olan bir babanın oğlunun işçi olmasıdır, ki bu da aşağı doğru seyreden dikey hareketliliğe bir örnektir. Eğitimden beklenen şey, dikey toplumsal hareketliliği artırmasıdır. Elbette ki, esas mesele, bunun söylenildiği kadar kolay olmamasından mütevellit yapılacak hamlelerin muğlak oluşudur. Her ne kadar gelişmiş ülkelerde dikey hareketliliğin olması beklenir denilse de bugün birçok Batı ülkesinde bile dikey hareketlilik hayata hâkim değildir. Daha evvel Paul Willis'in gelişmiş bir ülke olan İngiltere'de yapmış olduğu bir çalışmadan [İşçiliği Öğrenmek] ve çalışmada elde ettiği sonuçlardan [işçi sınıfının çocuklarının işçi olmaları] bahsedilerek sınıfsal ilişkilerin nasıl gerçekleştiğine değinilmiş-

ti. Üst sınıfın kültürel sermayesini benimseyen ve onu esas alan bir eğitim sisteminde bu sınıftan gelen çocuklarla alt sınıftan gelen çocuklar arasındaki fark nasıl kapatılabilir?

Fırsat Eşitliği

Dikey hareketliliğin gelişmiş toplumlarda bile kısıtlı olduğundan bahsetmişken, belki de eğitimde dikey hareketliliği artırmaya yönelik atılabilecek en olumlu adımların başında "fırsat eşitliği"nin geldiğini söylemek gerekir. Gerçek anlamda sağlanabilecek bir fırsat eşitliğinin toplumsal adaletsizliğin ve eşitsizliğe dayalı bir tabakalaşmanın hâkim olduğu bir toplumsal yapıda nispeten de olsa bir farklılık oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Hususiyle yukarı doğru seyreden dikey hareketliliği ziyadesiyle artıracağından yana herhangi bir şüphe olmasa gerektir. Zira fırsat eşitliği sağlandığı müddetçe bundan en fazla istifade edecek olan kişiler, alt tabakalarda yer alan ailelerin çocukları olacaktır. Buna karşın aşağı doğru hareketliliğin gerçekleşmesi ise oldukça zordur. Aşağıda yer alan Tablo 6.1'e bakıldığında Amerika'daki zengin aileler ile diğerlerinin, çocuklarının eğitimine yönelik harcamaları arasındaki farkın 1980'den bu yana ne kadar ciddi bir artış gösterdiğini gözlemlemek, sınıfsal yapının ne denli insafsız ve vahşi olabileceğini aşikâr eden, teessür verici bir manzara olsa gerektir.

Tablo 6.1. Amerika'da zengin aileler ile diğerlerinin çocuklarının eğitimlerine yönelik harcamaları[3]

Fırsat eşitliği, dünya üzerindeki hemen her devlette eğitim sistemlerini hükûmetler kontrol ettiklerinden, bizzat onların sağlamak zorunda oldukları bir olgudur. Hükûmetler uygulamaya koydukları politikalar ile ülke sathında vatandaşlarına eşit fırsatlar sunmakla yükümlüdürler. Misal olarak Türkiye'de yıllar önce uygulamaya konan "Haydi Kızlar Okula" kampanyası buna güzel bir örnek teşkil eder. Bunun yanında "Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi" [FATİH] de yine fırsat eşitliğine bir örnektir.

3 *Kaynak*: Tablonun yer aldığı yazar Claire Cain Miller'in 25 Aralık 2018'de "New York Times"da yayınlamış olduğu "*The Relentlessness of Modern Parenting*" isimli kıymetli makalesine şuradan ulaşılabilir: https://www.nytimes.com/2018/12/25/upshot/the-relentlessness-of-modern-parenting.html#click=https://t.co/N8cnCWr6xl

FATİH ile ulaşılan en önemli başarı, Türkiye'deki [kentte ya da kırsalda] her okulun internet bağlantısına sahip oluşudur. Bu, özellikle gelişmişlik farkı olan bölgelere sahip bir ülkede her bölgedeki devlet okulunda vatandaşların aynı eğitim imkânlarına sahip olması açısından olumlu bir hamle olarak görülebilir.

Hükûmetlerin fırsat eşitliğini temin etmek adına uyguladıkları bir diğer politika ise "zorunlu eğitim" olarak karşımıza çıkar. Çiftçi bir aile, tarlada ve hayvancılıkla uğraşırken umumiyle işgücüne ihtiyaç duyar ve çoğunlukla da çocuklarını bu işlerde kullanma eğilimindedir. Bunun yanında yine alt tabakaya baktığımızda mesela işçi bir baba evin ihtiyacını karşılayamıyor ise tabiatıyla çocuklarından da çalışmalarını ve eve ekonomik katkı sunmalarını talep edebilir. İşte bu gibi durumlarda devlet, mezkûr çocukların eğitimden geri kalmasını engelleyebilmek için "zorunlu eğitim" politikasını devreye sokar. Böylelikle çocuğun okutulması, ailenin inisiyatifine terk edilmemiş olur. Her ne kadar Yeni Marksist görüşün temsilcileri Bowles ve Gintis gibi isimler zorunlu eğitimin "toplumsal denetim"i sağlamak amacıyla var olduğunu savunsalar da ve bu hususta kesinlikle haklı olsalar da zorunlu eğitimin sınıfsal yapılaşmada özellikle alt tabakadaki ailelerin çocuklarının üst tabakalara geçişlerini nispeten de olsa sağlayabildiği de bir vakıadır.

Fırsat Eşitliğinin Önündeki Engeller

- *Devletin Ekonomik Gücü:* Fırsat eşitliğinin önündeki en temel engelin devletin ekonomik gücü olduğunu söylemek mümkündür. Bir devlet, eğitim alanında farklı tabakalardan gelen öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerine bakarak, ekonomik durumu kötü olan öğrencilere burs, kredi ve sair destekler sunabilecek ekonomik güce sahip olmalıdır. Olmadığını

varsayarsak, fırsat eşitliğini o ülkede sağlayabilmenin oldukça zor olabileceğini söylemek mümkün. Mesela ülkemizde uygulanan Devlet Parasız Yatılılık ve Bursluluk sınavları, bahis edilen meseleye yönelik bir politikadır.

- *Bölgesel Farklılıklar:* Türkiye'nin doğusu ile batısının aynı gelişmişlik düzeyine sahip olduğunu söyleyemeyiz. Bu yüzden eğitimde de bu farklılığın oluşturabileceği eşitsizlikleri asgariye indirmeye yönelik politikalar gözlenebilir. Mesela öğretmen olarak atanılan yerde en az 4 yıl (3+1) zorunlu olarak geçirilmesini şart koşan *sözleşmeli öğretmenlik*, bölgesel farklılıkları önlemeye yönelik bir adımdır, zira bu politika uygulanmadan evvel Türkiye'nin doğusundaki birçok öğrenci 1.sınıftan 5.sınıfa kadar 3-5 farklı öğretmen ile karşılaşabilmekteydiler. Buna karşın sözleşmeli öğretmenlik ile birlikte bugün Batı'daki akranları gibi temel eğitimlerini tek öğretmen ile alma imkânına sahip olduklarını söylemek mümkün. Bu gibi politikalar, fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik küçük gözüken fakat önemli adımlar olabilirler.
- *Etnik/dilsel Farklılıklar:* Bölgesel farklılıklara benzer bir şekilde fırsat eşitliğini sekteye uğratabilecek bir diğer etmen etnik/dilsel farklılıklardır. Bu hususiyle Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki farklılığın temel sebebini oluşturmaktadır. Mesela MEB'in Liselere Giriş Sınavı istatistiklerine baktığımızda her ders düzeyinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin geride olduğu, lakin bilhassa Türkçe dersindeki farkın diğerlerine nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun en temel sebeplerinden birisi şüphesiz ki anadilin farklı oluşudur. Akranları okuma-yazma öğrenirlerken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bir çocuk ise kuvvetle muh-

temeldir ki, evvela Türkçe konuşmayı öğrenmekte, akabinde okuma ve yazmaya geçebilmektedir. Bu handikabı bertaraf etmek için elbette ki "anadilde eğitim" gibi çok kültürlü eğitim politikalarına başvurulabileceği gibi, bu politikanın uygulanmadığı ülkelerde [Türkiye gibi] etnik azınlık mensuplarının çocuklarına yönelik okul öncesi eğitimi yaygınlaştırıp teşvik etmek, en azından mevcut olan eşitsizliğin azalmasına yönelik bir adım olacaktır.

Toplumsal Değişme ve Eğitim

Toplumsal değişme kavramı, toplumun yapısının ve toplumsal kurumların zaman içerisinde değişiklik göstermesini ifade eder. McGee'ye göre toplumsal değişmenin kaynağı ile ilgili tek faktöre/etmene dayalı teorileri üç temel noktada toplamak mümkündür[4]:

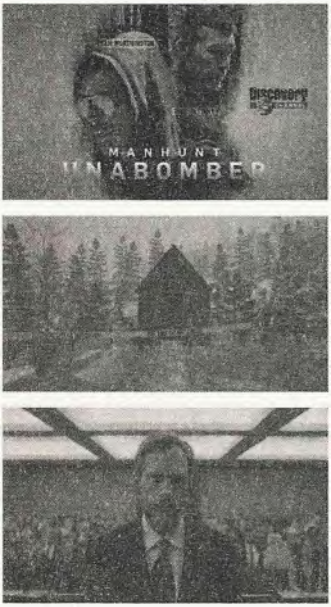
Teknoloji

White'a göre toplumsal değişmenin manivelası teknolojidir. Bize küçük de gelse, teknolojik gelişmelerin neticesinde ortaya çıkan birçok araç ve gereç, toplumsal değişmenin tetikleyicisi konumunda olabilir. Mesela White, "üzengi"nin Avrupa'ya girişi ile birlikte feodal sistemin ortaya çıktığını iddia eder.[5] Ya da "top"un icadıyla birlikte feodal düzenin yıkılması da buna örnek olarak verilebilir. Teknolojinin top-

4 McGee, R. Power, *Empowerment and Social Change (Rethinking Development)*. New York: Routledge, 2020.

5 White, L.T. "Stirrup, Mounted Shock Combat, Feudalism and Chivalry." İçinde: *Medieval Technology and Social Change*. Londra: Oxford University Press, 1962.
İsmet Özel de "Üç Mesele" kitabında White gibi bize sıradan ve küçük gelse de teknolojik araç-gereçlerin, içinde üretildikleri kültürün taşıyıcısı olduklarını ve bu yüzden salt tekniği alıp kültürü almamanın mümkün olmadığından bahseder ve şöyle hitâmı çeker: "Teknoloji benden aldıklarını bana geri versin, ben ondan aldıklarımı ona geri vermeye hazırım!"

lumsal değişmede ciddi etkilerinin olduğu meselesinin hususiyle teknolojinin akıl almaz derecede ilerleme kaydettiği günümüz dünyasında daha iyi anlaşılabileceği de ortadadır.

Manhunt: Unabomber

Amerika'daki gerçek bir olaydan uyarlanan "Manhunt: Unabomber", sanayinin/teknolojinin insanların hayatını tamiri mümkün olmayacak derecede yozlaştırdığını savunan Ted Kaczynski'nin FBI tarafından yakalanış hikâyesini anlatıyor. Teknolojinin insan ırkını ve hayatını ne hâle getirdiğini anlatan bir manifestoyu kaleme alan Kaczynski, 1995'te Washington Post'ta yayımlanan "Sanayi Toplumu ve Geleceği" isimli manifestoda şunları söyler: "Sanayi Devrimi ve sonuçları insan soyu için bir felaket oldu. Bu sonuçlar, 'gelişmiş' ülkelerde yaşayan bizlerin yaşamdan beklentilerimizi oldukça artırırken toplumun dengesini bozdu, yaşamı anlamsızlaştırdı. Teknolojik ilerleyişin devamı daha da kötüleşecek; insanlar daha büyük aşağılamalara maruz kalacak, doğal yaşamda daha fazla zarara sebep olacak, büyük olasılıkla daha fazla sosyal bozulmaya ve psikolojik acılara yol açacak. Kendinize kontrolün sizde olduğunu söylüyorsunuz. Ama arabanız ya da telefonunuz olmasa ne yapardınız? Ya bütün uçaklar dursa? On yıl önce bilgisayarlar pahalı oyuncaklardı. Bugün, onlar olmadan bildiğimiz hâliyle uygarlığın çökeceği muhakkaktır. Elektrik kesintisi, bilgisayar çökmesi, arabanın çalışmaması, telefonun çalmaması korkusuyla yaşıyorsunuz. Bunun olmaması için hayatınızı ve toplumu düzenliyorsunuz. Her şey onların ihtiyaçları etrafında dönüyor, sizin değil. Sinyal veriyorlar, zıplıyorsunuz. Ses veriyorlar, cevap veriyorsunuz. Kendinize sorun, kontrol gerçekten kimde?"

Teknoloji ve Değişim

Eğitimi de doğrudan etkileyen teknolojik gelişmeler neticesinde bugün içinde yaşadığımız Endüstri 4.0 döneminde dijital çağda yaşanan dönüşümlerin hayatımızı da olağanüstü boyutlarda dönüşüme uğrattığını tecrübe etmekteyiz. Endüstri 4.0, Sanayi Devrimi'nin dördüncü safhasını ifade eder. 1784 senesinde ilk mekanik örgü makinesinin icadıyla başlayan ve Endüstri 1.0 olarak isimlendirilen dönem, daha sonra 1870'de ilk üretim bandının geliştirilmesiyle Endüstri 2.0, 1969 yılında ilk programlanabilir üretim sisteminin geliştirilmesiyle de Endüstri 3.0 safhasına ve en nihayetinde internetin icadı ve yaygınlaşması ile birlikte de bugünkü Endüstri 4.0 safhasına ulaşmıştır.

Bugün baş döndüren bir hızla gelişme gösteren teknolojinin hayatımızda meydana getirmiş olduğu değişimlere uyum sağlama noktasında zorlanmakta olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır. Hayatımızda yaşadığımız bu dönüşümlerin eğitim dünyasında da son sürat uygulanmaya çalışıldığını gözlemleyebiliriz. Akıllı tahtaların ve öğretim teknolojilerinin kullanımının eğitimin vazgeçilmez bir parçası hâline geldiği günümüz dünyasında bilgisayar, akıllı telefon ve tablet gibi cihazlar vasıtasıyla bilgiye ulaşma, bilgiyi kavrayabilme, analiz edebilme, üretebilme ve paylaşabilme becerilerinin tamamını ifade eden "dijital medya okuryazarlığı" becerisini yeni nesle aktarmak artık çağın gerektirmiş olduğu zaruri bir ihtiyaç hâlini almıştır.

Eğitimdeki Dönüşüm

İçinde yaşıyor olduğumuz dijital-malumat çağı ile birlikte eğitimde büyük dönüşümlerin yaşandığını ve birçok algının değiştiğini söyleyebiliriz. Misal olarak her şeyi bilen, bilgiyi aktarıcı olarak görülen öğretmenlik mesleği artık yol gösterici bir kılavuz konumuna evrilirken, eskiden dinle-

yici olarak tanımlanan edilgen öğrenci ise artık iş birliğini esas alan aktif bir konuma evrilmiştir. Bu anlamda Dünya Ekonomik Forumu'nun eğitim alanında 2015 yılında hâkim olan en iyi 10 beceri ile 2020 yılında hâkim olacak olan en iyi 10 beceriyi kıyasladığı tablosunun eğitimin aktarması beklenen ve gelecekte aktarması beklenecek olan becerileri anlayabilmek adına önem arz ettiği söylenebilir.

Sıralama	2015	2020
1.	Karmaşık Problem Çözümü	Karmaşık Problem Çözümü
2.	Diğer İnsanlarla İş Birliği	Eleştirel Düşünme
3.	İnsan Yönetimi	Yaratıcılık
4.	Eleştirel Düşünme	İnsan Yönetimi
5.	Anlaşma	Diğer İnsanlarla İş Birliği
6.	Kalite Kontrol	Duygusal Zekâ
7.	Hizmet Yönetimi	Yargı ve Karar Verme
8.	Yargı ve Karar Verme	Hizmet Yönetimi
9.	Aktif Dinleme	Anlaşma
10.	Yaratıcılık	Bilişsel Esneklik

Ekonomi

Marx'a göre toplumsal dinamiğin ve değişimin temelinde "ekonomi" yatar. Ekonomi, ona göre toplumsal yapıya olduğu gibi toplumsal değişmeye de yön tayin eder. Daha evvel zikredildiği üzere ekonomiyi altyapı kurumu olarak gören Marx'a göre üstyapıyı teşkil eden diğer toplumsal kurumların tümü, ekonomiden etkilenmekte ve umumi değişim de bu ilişkilere göre biçimlenmektedir.

İdeoloji

Weber'e göre toplumsal değişimin altında "ideoloji" yatar. Kapitalizm üzerine çalışmalar yapan Weber, "Protestanlığın Ruhu ve Kapitalizm" isimli eserinde Marx'ın aksine ekonominin, dini/ideolojiyi etkilediğini değil, ideolojinin/dinin [Protestanlık] ekonomiyi [kapitalizm] etkileyip ortaya çıkardığı fikri üzerinde durur, zira ona göre toplumdaki değişmelere sebep olan temel etken, bu örnekte görüleceği üzere ideolojidir.

Kaynakça

Adorno, T. W. *Introduction to Sociology*, California: Stanford University Press, 2000.

Agamben, G. *Dispozitif Nedir?,* İstanbul: Monokl Yayınları, 2012.

Ainsworth, J. [Ed.] *Sociology of Education*, California: SAGE, 2013.

Althusser, L. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* İstanbul: İthaki, 2000.

Apple, M. V., Ball, S. J. & Gandin L.A. [Eds.] *The Routledge International Handbook of the Sociology of Education*, Londra: Routledge, 2009.

Arnowitz, S. & Giroux, H. A. *Postmodern Education. Politics, Culture and Social Criticism*, Minneapolis: University of Minesota Pres, 1991.

Bakken, L. Brown, N. Ve Downing, B. "Early Childhood Education: The Long-Term Benefits." *Journal of Rsearch in Childhood Education*, 2017, 31(2): 255-269.

Baudrillard, J. *Baştan Çıkarma Üzerine.* İstanbul: Ayrıntı, 2019.

Baudrillard, J. *Foucault'yu Unutmak*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2008.

Bauman, Z. & May, T. *Thinking Sociologically*, Londra: Blackwell Publishing, 2001.

Bauman, Z. *Akışkan Hayat*, İstanbul: Ayrıntı, 2018.

Bauman, Z. *Eğitim Üzerine.* İstanbul: Ayrıntı, 2020.

Bauman, Z. *Özgürlük.* İstanbul: Ayrıntı, 2005.

Bauman, Z. *Sosyolojik Düşünmek.* İstanbul: Ayrıntı, 2020.

Baykan, F. *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.

Bernstein, B. *The Structuring of Pedagogic Discourse: Class, Code and Control*. Londra: Routledge, 1990.

Bilton, T. & Jones, K.B.P. *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal, 2003.

Bourdieu, P. *On Television*, New York: The New Press, 1998.

Bourdieu, P. *Pratik Nedenler*. İstanbul: Kesit, 1995

Bowles, S. & Gintis, H. "Schooling in Capitalist America." İçinde: Editör: M. Cole, *Bowles and Gintis Revisited*. Philadelphia: The Farmer Press, 1988.

Boyacı, A. [Ed.] *Eğitim Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

Brinkman, S. *Kişisel Gelişim Çılgınlığında Kendiniz Kalabilmek*. İletişim, 2020

Brooks, R., McCormack, M & Bhopal, K. *Cotemporary Debates in the Sociology of Education*, London: Palgrave, 2013.

Byung-Chul Han. *In the Swarm: Digital Prospects*. Cambridge MA: The MIT Press, 2017.

Byung-Chul Han. *The Expulsion of the Other*. Cambridge: Polity Press, 2019.

Collins,R. *The Credential Society*. New York: Academic Press, 1979.

Çelik, Z. "Anadilde Eğitim: Dünyada Yaygın Uygulama Modelleri." *Seta Perspektif*, 2013, s. 21, 1-4.

Dean, M. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Londra: Sage, 1999.

Deleuze, G. & Guattari, F. *Kapitalizm ve Şizofreni 1 – Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinesi*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

Demir, E. Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek. *Birikim Dergisi*: 06.02.2014.

Durkheim, E. *Moral Education*. Glencoe: The Free Press, 1961.

Ertürk, S. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe, 1972.

Figueras, C. I. & Masella, P. "Education, Language and Identity." *Sussex Research Online*, 2009, 123(570).

Foucault, M. "The subject and power." İçinde: *Michel Foucault: Power*, ed. J. Faubion, 326–48. Londra: Penguin, 2002.

Foucault, M. *Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı, 2007.

Foucault, M. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, İstanbul: Ayrıntı, 2011.

Foucault, M. *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul: İmge Kitabevi, 1982.

Foucault, M. *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı, 2011.

Foucault, M. *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings*. New York: Pantheon, 1980.

Foucault, M. *Security, territory, population: Lectures at the College de France 1977–78*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Foucault, M. *Society must be defended*. Londra: Penguin Books, 2004.

Foucault, M. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978–1979*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.

Foucault, M., Gutman, H, Hutton, P. *Kendini Bilmek*. İstanbul: OM Yayınevi, 1999.

Gatto, J.T. *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı*. İstanbul: Edam, 2017

Giddens, A. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı, 2012.

Giroux, H. A. *Eleştirel Pedagojinin Vaadi*. İstanbul: Kalkedon, 2008.

Giroux, H. *Zombie Politics and Culture in the Age of Casino Capitalism*. New York: Peter Lang, 2011.

Gomes, R.E. "Sustaining the Benefits of Early Childhood Education Experiences: A Research Overview." 2016. Erişim: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1101330.pdf

Gökalp, Z. *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*. İstanbul: MEB, 1973.

Gramsci, A. *Selections from the Prison Notebooks*. Londra: Lawrence and Wishart, 1971.

Gündüz, M. "Toplumsal Sorunları Çözmede Eğitime Biçilen Merkezi Rol ve Son Dönem Osmanlı Aydınlarında Eğitim Düşüncesi." *Erdem*, 2007, 16(48): 21-54.

Hallinan, T. M. [Ed.] *Frontiers in Sociology of Education*, New York: Springer, 2011.

Hallinan, T. M. [Ed.] *Handbook of the Sociology of Education*, New York: Springer, 2006.

Heidegger, Martin. "*Letter on Humanism*" içinde: D. F. Krell [ed.], *Basic Writings*. London: Routledge, 1978.

Hoskin, K. "Foucault Under Examination: The crypto-educationist unmasked." *İçinde*: Editör: S. Ball. *Foucault and Education*. Londra: Routledge, 1990.

Illich, I. *Deschooling Society*, Londra: Marion Boyars Publisher, 1995.

İnce, A. "Bir İktidar Aracı Olarak Eğitim: Michel Foucault'nun Eğitime İlişkin Görüşleri." *Turkish Studies - Education*, 2020, 15(3), 1927-1938.

İnce, A. *Eğitilmiş İnsanın İmali*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020

Jones, D. "The genealogy of the urban schoolteacher." İçinde: S. J. Ball (Ed.), *Foucault and education: Disciplines and knowledge*. Londra: Routledge, 1990.

Jourdain, A. & Naulin, S. *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. İstanbul: İletişim, 2020.

Kendall, D. *Sociology in Our Times*. Boston: Cengage Learning, 2010.

Koselleck, R. *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İletişim, 2020.

Krishnamurti, J. *Eğitim Üzerine Mektuplar*. İstanbul: Arion, 2010

Lazzarato. M. *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. İstanbul: Açılım, 2018.

Lemke, T. *Biopolitics*, New York: New York University Press, 2011.

MacIver, R.M. & Page, C. H. [1994] *Cemiyet I*, MEB Yayınları: İstanbul

Marx, K. & Engels, F. *Alman İdeolojisi*. İstanbul: Sol, 1992.

Marx, K. Engels, F. *Selected Works*. Moskova: Progress, 1975.

May, S [Ed.] *Critical Multiculturalism*, Londra: Falmer Press, 2005.

McGee, R. Power, *Empowerment and Social Change (Rethinking Development)*. New York: Routledge, 2020.

Meriç, C. *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim, 2005.

Meriç, C. *Saint-Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*. İletişim, 2015.

Mills, C.W. *Sosyolojik Tahayyül*. İstanbul: Hil, 2019.

Mouffe, C. "Hegemony and Ideology in Gramsci." İçinde: Editör: C. Mouffe. *Gramsci and Marxist Theory*. Londra: Routledge, 1979.

Nişanyan, S. *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018.

Parsons, T. & Bales, R.F. *Family, Socialization and Interaction Process*. Michigan: Free Press, 1955.

Prens Sabahattin. "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah." Hazırlayan: Nezahet Nuretting Ege. *Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmi Müdafaaları*. İstanbul: Güneş, 1977.

Prens Sabahattin. *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* İstanbul: Elif, 1965.

Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 2001, 9(5): 1-6.

Robinson, K. *The Element*, Londra: Penguin Books, 2009.

Rose, N. and Miller, P. "Political power beyond the State: Problematics of government." *British Journal of Sociology*, 1992, 43 (2), 173–205.

Rose, N. and Miller, P. "Political power beyond the State: Problematics of government." *British Journal of Sociology*, 1992.

Rose, N. and Miller, P. Political power beyond the State: Problematics of government. *British Journal of Sociology*, 1992, 43 (2), 173–205.

Schaefer, R.T. *Sosyoloji*. Ankara: Palme, 2013.

Sennett, R. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı, 2019.

Slavin R.E. *Eğitim Psikolojisi: Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Nobel, 2019.

Stoddart, W. "Eğitimde Kültürün Rolü." İçinde: Editör: J. Casewit, *Geleneğin Işığında Eğitim*. İstanbul: Edam, 2018.

Swartz, D. *Kültür ve İktidar*. İstanbul: İletişim, 2020.

Takeuchi, H., et al., "The impact of television viewing on brain structures: Cross-sectional and longitudinal analyses." *Cerebral Cortex*, 2015, 25: 1188-1197.

Tezcan, M. *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2018.

Tezcan, M. *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.

Tocqueville, A. de *Democracy in America*. New York: Doubleday, 1969.

Topçu, N. *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul: Dergâh, 2016.

Topçu, N. *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh, 1997.

Touraine, A. *Modernliğin Eleştirisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Weis, L., McCarthy, C. & Dimitriadis, G. *Ideology, Curriculum and the New Sociology of Education*, Londra: Routledge, 2006.

White, L.T. "Stirrup, Mounted Shock Combat, Feudalism and Chivalry." İçinde: *Medieval Technology and Social Change*. Londra: Oxford University Press, 1962.

Young, M. *Knowledge and Control*. Londra: Collier Macmillan, 1971.

Young, M. *The Curriculum of the Future*, Londra: Falmer Press, 1971.

Zencirkıran, M. *Sosyoloji*, Bursa: Dora: Bursa, 2018.

Zizek, S. *Violence*. New York: Picador, 2008.

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ

Adem İnce

Eğitim Sosyolojisi, bir ferdin doğumundan ölümüne kadar hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı *-hemen hemen-* tüm süreçleri ifade etmektedir. Çünkü bir fert, gözlerini dünyaya açtığı ilk andan son nefesini verdiği ana kadar sürekli olarak "eğitim" ile muhatap vaziyettedir. Eğitim Sosyolojisi, bu anlamda ferdin doğumundan vefatına kadar olan bu süreci derinlemesine ele almakta, çocukluğundan yaşlılığına kadar ferdin gerek okul ortamında gerekse toplum içerisindeki eğitimi süresince karşılaştığı toplumsal süreçleri sosyolojik olarak tahlil ederek eğitimin sosyolojik boyutunu gözler önüne sermektedir.

Eğitim Sosyolojisi, bize eğitimi, akademisyenlerimizin dillerine pelesenk ettiği hâliyle "*bireyde kasıtlı ve istendik davranış değişikliği oluşturma süreci*" olarak tanımlamamızın çok da mümkün olmadığını, zira, bir toplumsal kurum olarak eğitimin diğer toplumsal kurumlar ve toplumsal süreçler ile olan münasebetlerinde fazlasıyla karmaşık ilişkiler ağına sahip olduğunu ve bu yönüyle de eğitimin farklı perspektiflerden ele alınarak değerlendirilmesi gereken bir yapısının olduğunu göstermektedir. Bu kitap, Eğitim Sosyolojisi konularını okuyucuya kitap boyunca konular ile alâkalı film, dizi ve kitap içerikleriyle ve de tartışma konularıyla zenginleştirerek daha fazla ilgi çekici bir hâlde sunmayı amaçlamaktadır.

iletisim@biryayincilik.com
/biryayincilik